ESRÂR DEDE DİVÂNI’NDA ÂŞIK VE SEVGİLİYE AİT UNSURLAR

Özlem BİLGE

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. A. İrfan AYPAY

Şubat 2015
Afyonkarahisar

T.C.

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESRÂR DEDE DİVÂNI'NDA ÂŞIK VE SEVGİLİYE AİT UNSURLAR

Hazırlayan

Özlem BİLGE

Danışman

Prof. Dr. A. İrfan AYPAY

AFYONKARAHİSAR 2015

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak sunduğum "………………………………………..'' adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığın eserlerin Kaynakça'da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

…./…./2015

Özlem BİLGE

İmza

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ		İmza
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Ali İrfan AYPAY	…………………………
Jüri Üyeleri	: Yrd. Doç. Dr. H. Feridun GÜVEN	…………………………
	: Yrd. Doç. Dr. H. Kahraman MUTLU	…………………………

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans öğrencisi Özlem BİLGE'in **"Esrâr Dede Divânı'nda Âşık ve Sevgiliye Ait Unsurlar"** başlıklı tezi, 13.02.2015 günü saat 14:00'da Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Selçuk AKÇAY
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ÖZET

ESRÂR DEDE DİVÂNI'NDA ÂŞIK VE SEVGİLİYE AİT UNSURLAR

Özlem BİLGE

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Şubat 2015

Danışman: Prof. Dr. A. İrfan AYPAY

18. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin gerileme döneminin başlangıcı olup devletin yeni arayışlar içine girdiği bir dönemdir. Bu dönemde edebiyat alanında da yeni arayışlar başlamıştır. Esrâr Dede'nin yaşadığı yıllar bu yüzyılın ikinci yarısıdır. Bu zaman diliminde edebiyattaki İran etkisi azalmaya başlamış ve mahallileşme akımı gündeme gelmiştir. Bu dönemde dikkate alınması gereken bir diğer akım ise Sebk-i Hindîdir. Bu iki edebiyat hareketi şiir anlayışında iki farklı pencere açmıştır. Biz bu pencerelerden özellikle mahallileşme akımı etkisi içinde Esrâr Dede Divanı'nda âşık ve sevgili konusunu ele aldık.

Şeyh Gâlib'in yakın dostu olan Esrâr Dede'nin divanı taranıp şiirlerdeki âşık, sevgili ve rakip ile ilgili unsurlar tespit edilerek oldukça titiz bir çalışma bu tez meydana getirildi. Adını zikrettiğimiz Şeyh Gâlib'in Esrâr Dede ve onun şiiri üzerindeki etkisi aşikârdır. Çalışmamızı yaparken bu husus da göz ardı edilmemiştir. Divanda yaptığımız çalışmanın ana teması âşık, sevgili ve üçüncü kişi olan rakip üzerinden yoğunlaşmıştır. Divan Edebiyatının en önemli üç kişisini ele alırken Esrâr Dede'nin geleneğin etkisinden çıkmadığını ancak onlara kendi şairlik yeteneğince farklı renkler kattığı görülmektedir. Esrâr Dede'nin gözünden âşık, sevgili ve rakip tipi ifade edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Âşık, Sevgili, Rakip, Divan Şiiri, Gelenek.

ABSTRACT

OBJECT OF LOVER AND BELOVED AT ESRÂR DEDE'S DİVÂN

Özlem BİLGE

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LİTERATURE

February 2015

Advisor: Prof. Dr. A. İrfan AYPAY

When we come to 18th century, it was the Ottoman Empire's falling age. In this century, Ottoman Empire was looked for new ideas and innovation. This goes with the literature too. 18th century was an innovation age for literature in the Ottoman Empire. Esrar Dede lived in this century's second half. Iranian influence in Otoman literature is declined and new trends emerged. One of them is Sebk-i Hindi trend and other one is Localization école. These are the two new windows for the two important literary movements of Ottoman poetry. The most important trend is Localization for us. We examine the lover, the beloved and the rival in Esrar Dede's Divan with perspective of Localization trend.

Of course, Şeyh Galib, a close friend of Esrar Dede, has influence Esrar Dede's poetry. We did not ignore this fact when we examine his Divan. We identify the fact of lover, beloved and rival in Esrar Dede's Divan with absolute care and worked rigorous to finish this thesis. Esrar Dede wrote his poems with Localization tradition, but he has his own unique ideas and innovations. In this thesis, we examined Esrar Dede's perspective and aesthetics of the lover, the beloved and the rival.

Key Words: Lover, Beloved, Rival, Divan Poetry, Tradition

ÖNSÖZ

Tarihî seyir içerisinde Türk Edebiyatı'nın yaklaşık altı asır süren bir ömür ile en haşmetli devresini oluşturan ve bu zaman dilimi içerisinde Müslüman-Türk cemiyetinin mana ve madde âlemine estetik ve sanat çizgisinde tercüman olup, kütüphaneler dolusu eser bırakan Divan Edebiyatı, Türk Edebiyatı'nın henüz aşamadığı bir zirve olmak vaziyetini hala korumaktadır.

Ferdî hislerini bile bir klasik çerçevesinde anlatan bu edebiyat ne yazık ki günümüz insanı tarafından anlaşılmaz ve çetrefil bulunmaktadır. İnsanlar gittikçe bu edebiyattan uzaklaşmaktadır. Çünkü bu edebiyatı anlamak için belli bir kültür birikimi gerekmekte ve sadece kelimeyi ya da kelimenin anlamını bilmek yetememektedir.

Eski Türk edebiyatımız ve bu edebiyatı meydana getiren şâirler bu güne kadar yapılan değerli araştırmalarla aydınlığa kavuşturulmuştur. Özellikle dîvânlar üzerinde yapılan tahlil çalışmaları ile şâirlerimizin hayâl dünyaları keşfedilmek istenmiştir. Biz de bu yolu takip ederek 18inci yüzyıl şâiri Esrâr Dede'nin Dîvânı'ında "*Âşık ve Sevgili*" konusunda bir çalışma yapmayı uygun bulduk. Esrâr Dede Dîvânı'nda daha önce bu konuda bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmayı yaparak küçük de olsa bir eksikliği gidereceğimizi düşünüyor ve Mevlevî bir şâir olan Esrâr Dede gözünden âşık ve sevgilinin nasıl göründüğünü biz de keşfetmeye yardımcı olmaya çalışıyoruz.

Eski Türk Edebiyatı çalışmalarından başarılı olmanın en önemli unsuru elde sağlam, güvenilir metin bulunmasıdır. Biz bu çalışmamızda Doç. Dr. Osman HORATA'nın *Esrâr Dede Hayatı, Eserleri, Şiir Dünyası ve Dîvânı* adlı eseri esas aldık. Tahlil konusunda ise Dr. Mehmet Nejat SEFERCİOĞLU'nun *Nev'î Dîvânı'nın Tahlili* ve Dr. Harun TOLASA'nın *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası* eserlerinden faydalandık. Esrâr Dede'nin *Dîvân*ını inceledikten sonra âşık, sevgili ve rakip ile ilgili beyitleri fişledik, tasnif ve tahlil ettik. Bu tahlilde birinci bölüme âşığı, ikinci bölüme sevgili ve üçüncü bölüme de divan şiirindeki aşkın üçüncü kişisi olan rakibi aldık.

Tezimizde Esrâr Dede'nin gazel, kaside ve terkib-i bendlerini kullandık. Gazeller için (G), kasideler için (K) ve terkib-i bendlerde (Tb) kısaltmasını kullanırken gazel, kaside ve terkib-i bendleri Doç. Dr. Osman HORATA'nın *Esrâr*

Dede Hayatı, Eserleri, Şiir Dünyası ve Dîvânı adlı eserindeki numara ve sırasıyla aldık. Çalışmamızda yararlandığımız ve yararlanılabilecek kaynakları bibliyografya bölümünde yazdık.

Çalışma konumun belirlenmesinden tezi bitirmeme kadar hiçbir dönemde benden yardımını ve danışmanlığının esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Ali İrfan AYPAY'a teşekkürlerimi arz ederim.

Özlem BİLGE

AFYONKARAHİSAR- 2015

İÇİNDEKİLER

İKİNCİ BÖLÜM

SEVGİLİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RAKİP

KISALTMALAR DİZİNİ

C	: Cilt
G	: Gazel
K	: Kaside
s.	: Sayfa
Tb	: Terkib-i bend
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb.	: ve benzeri
vs.	: ve diğerleri

GİRİŞ

Aşk, bütün dünya dillerinin en güzel, en çekici ve aynı zamanda en güzel kelimesidir. Vasıfları sınırsız, tarifi ve tasnifi güç bir kavramdır. *Aşk, kâinatın yaratılışının ve dünyaya gelişin sebebidir; henüz kâinat yaratılmazdan evvel aşk mevcuttur. Her insanın fıtrattan sahip olduğu aşk, cana can katar ve insana ebedilik kazandırır. Her şey aşk ile kaimdir devran aşk ile döner.*[1]

Esrâr Dede'nin:

'Aşk bir ta'bîr-i 'âlem-gîr iken hâlâ dahı
Herkesin fehm etdigi ma'nâların bâlâsıdır

(G-56,3)

dediği beyitte belirttiği gibi aşk bütün manaların üstündekidir. Herkes bir şeyler anlar ama kimse ona dair bir şey anlatamaz ve başka bir şeye benzetemez. *Allah kâinatı aşk için yarattığına göre hiçbir varlık aşktan uzak değildir. Fakat herkesin aşkı algılayışı ve yaşayış biçimi aynı değildir. Aşk bulunduğu kalbin şeklini alır. Her varlık aşkı istidadı, kapasitesi ve nasibi ölçüsünde algılar, yaşar ve aksettirir.*[2]

Bunun içindir ki aşk "hiçbir şeydir". Şöyledir ki hiçbir şey her şey olmaya müsait tek şeydir. Ağaca ağaç sûreti verildikten sonra o başka bir şey olamaz. Testi de olsa bardak da olsa kâğıt da olsa tarak da olsa o yine ağaçtır, özü ağaçtandır. Denize deniz sûreti verildikten sonra o daha başka bir şey olamaz. Dalgalansa da durulsa da bulansa da o hep denizdir.

Aşk ise hiçbir şeydir. Çünkü o her şey olabilir. Eğer aşk cünun olursa âşığını mecnun eder, eğer aşk ilim ise âşığını âlim eder, eğer irfan ise âşığını ârif eder.

Biz de tezimizde aşkın renkten renge boyadığı âşığı, bu aşkın müsebbibi sevgiliyi ve aşkın üçüncü kişisi olan rakibi ele aldık.

Divan şiirin bilindiği gibi belli kalıpları, kuralları ve mazmunları olan bir şiirdir. Herkes aynı malzemeyi kullanır ancak şairler şairâne yaratılış ve yeteneklerine göre başarılı olurlar. Esrâr Dede'nin de şiirlerinde anlattığı âşık ve

[1] Mehmet ARI, *Galib Dede'nin Aşk Ateşi Şeyh Galib Divanında Aşk*, Profil Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2008, s. 52.
[2] ARI, *Galib Dede'nin Aşk Ateşi Şeyh Galib Divanında Aşk*, s. 17.

sevgili yüzyıllarca anlatılagelen yazılan çizilen sevgili ile aynı motiflerdedir ama Esrâr Dede bu motiflere kendi şairliğince renk katmayı başarabilmiştir.

Çalışmamızda gördük ki Esrâr Dede âşık ve sevgili konusunda geleneğin etkisindedir. Onun âşıkı ve sevgilisi idealize edilmiş tiplerdir.

Âşık; sürekli, gece gündüz ağlayan, biçare, benzi sarı, gözleri kırmızı, gamdan başka eğlencesi olmayan, sürekli âh eden, rakiplerle mücadele eden, sabır ve samanını tüketmiş, derde aşina, gönül ehli, sinesi yaralar ile kaplı, sadakatli, melâmete uğramış, her zaman azarlanıp horlanmış, kara bahtlı, yalnız, yorgun, bitkin, mecalsiz, kimi zaman mestlikten kimi zaman divanelikten avare gezen, gönlüne laf geçiremeyen, rüzgârdan haber bekleyen, aşk yolunda başı dönmüş gezen ve bu yolda toz toprak olan, ahdinde vefa gösteren, gönlü hasta ve âşufte-güftar olan bir tiptir.

Sevgili; vefa nedir bilmez, âşığına cevr ü cefa etmekten zevk alır, adaletsizdir, en önemli silahı naz ve işvedir, her zaman âşığını görmezden gelir, onunla ilgilenmez, âşığını mahvetmek onun kanını dökmek ister ve her zaman ağyara meyillidir.

Rakip konusuna geldiğimizde gördük ki Esrâr Dede Divan şiirinde aşkın üçüncü kişi olan rakip ile ilgili duygu ve düşüncelerinde kendinden önceki ya da çağdaşı olan şairler kadar nefret ve kin dolu değildir. Onun da varlığını kabul ettiği görülür rakip için söylediği en kötü kelime ise *soğuk*tur.

Divan şiirimizin üç önemli tipi olan *âşık, sevgili* ve *rakîb* konusuna geçmeden önce yukarıda da bahsettiğimiz gibi şiirin anlaşılması için şairin hayatının ve muhitini önemli olduğunu düşünüyoruz ve bu sebeple Esrâr Dede hakkında bilgi vermeyi uygun görüyoruz.

ESRÂR DEDE

18. yüzyıl divan şairlerinden biri olan Esrâr Dede (1748-1797) bu yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır. Esrâr Dede, III. Selim döneminde yaşamıştır. Onun hayatıyla ilgili bilgiler daha çok bu dönem aittir.

18. yüzyılın edebiyatımız açısından önemli iki özelliği var; biri İran edebiyatının etkisinin artık zayıflamış, hatta kalmamış olmasıdır. İkincisi günlük hayatın, yaşanan çevre ve mahalli konuların şiire girmesidir. Bu yüzyılın iki özelliği de Esrâr Dede'nin şiirine yansımıştır. Özellikle sade Türkçeyle yazmak, mahalli temaları şiire konu edinmek ve zamanına, yaşadıklarına, inandıklarına tanıklık etmek bakımından Esrâr'ın şiiri bir belge niteliğindedir.

Esrâr Dede'nin yaşadığı çevre, kuşkusuz onun sanatçı kişiliğini oluşturan, ona kimlik kazandıran bir çevredir. Şairimizin İstanbul'un Sütlüce semtinde doğduğunu ve hayatının yaklaşık son on yılını Galata'da geçirdiği bilinmektedir. Esrâr'ın İstanbul dışına çıktığına dair bir bilgi yoktur. 1789-90 yıllarında Mevleviliğe intisap ettiğini ve Galata Mevlevihanesine yerleştiğini, çilesini orada tamamladığı, tezkiresini, şiirlerinin büyük bölümünü, Fütüvvet-nâme ve Mübarek-nâme adlı eserlerini orada yazmıştır.

Esrâr Dede'nin, 11 Haziran 1791 günü yapılan törenle Galata Mevlevîhanesine şeyh olan Gâlib ile o günlerde tanıştığı tahmin etmektedir. Bu tanışma şeyh-mürit ilişkilerinin ötesinde muhkem bir dostluğun kurulmasına da başlangıç olmuştur. Gece gündüz Galata Mevlevihanesi çevresinde birbirinden ayrılmayan bu iki insanın iki ortak paydası vardır: biri ve en önemlisi her ikisinin de şair olması, diğeri ise Mevleviliktir.

Esrâr Dede'nin zamanının en büyük şairine yakın olması, sürekli birlikte olmaları, içten bir dostluğu paylaşmaları, onun hem lehinde hem de aleyhinde bir durumdur. Lehinde bir durumdur çünkü Gâlib gibi büyük bir şairden istifade etmiştir. Aleyhinde bir durumdur, çünkü o büyük şairin gölgesinde kalmıştır.

Esrâr, yaşadığı bu zaman dilimini başka şairlerle de paylaşmakta, onlarla görüşmektedir. Aynı mühiti paylaşan bu şairler: Çelebizâde Asım, Nevres, Koca

Râgıb Paşa, Haşmet, Nahifî, Fıtnat Hanım, Vâsıf, Hoca Neş'et, Sümbülzâde Vehbî, Enderunlu Fâzıl, Sürûrî'dir.

Esrâr Dede'nin şiirlerinden, onun Galata Mevlevihanesinde yaşamaya başlamasıyla, hem maddi hem de manevi bir rahata erdiği sonucu çıkartılabilir. Mevlevi olması, onun aynı zamanda bir misyonu yüklenmesi neticesini de getirmiştir. Bu misyonu şiirleriyle, Şeyh Gâlib'in tavsiyesi üzerine kaleme aldığı tezkiresiyle, dahası yazdığı İtalyanca-Türkçe sözlüğüyle sürekli gündemde tutmuştur. Arapça ve Farsça'nın yanında İtalyanca, Rumca ve Latince öğrendiğine dair rivayetler vardır. Onu, Galata semtinin inanç ve etnik mozaiği, onun bu insanlarla diyalog kurma, onlara düşünce ve inançlarını anlatma gereğini hissettirmiştir.

18. yüzyıl divan şairi Esrâr Dede'nin asıl adı Mehmed'dir. Babası Ahmed Bîzebân, büyük babası ise Hasan bin Osman'dır. Bu Esrâr Dede'nin Sultan Veled Dîvânı'nın zahırına bizzat yazdığı nottan anlaşılır.

Şairimizin "Esrâr" mahlasını ne zaman aldığı ya da kimin tarafından bu mahlasın kendisine verildiği bilinmemektedir. Ancak kelimenin tasavvufla çok yakın bir ilgisi bulunduğunu ve şairimizin kişiliğiyle de uyum sağladığı söylenilebilir. Belki bu mütenasiplikten dolayı böyle bir mahlası tercih etmiştir. Muhtemelen Seyyid Mehmed adıyla Mevlevîlik tarikatına intisap eden Esrâr Dede, "Esrâr" mahlasını bu tarikata girdikten sonra almıştır.

Esrâr Dede, eserlerinden de anlaşılacağı gibi iyi bir öğrenim görmüştür. Arapça ve Farsça şiir yazmış olan Esrâr, Türkçe şiirlerinde de engin bir kültürü malzeme olarak kullanabilmiştir. Bu ancak disiplinli bir eğitim süreciyle mümkün olabilir. Buradan yola çıkarak Esrâr'ın, o günün eğitim kurumu olan medreseye devam ettiği ve iyi bir eğitim sürecinden geçtiği rahatlıkla söylenebilir.

Esrâr Dede Mevlevîliğe intisabı ile ilmi bir tarafa bırakmış, tasavvufun mana sanatına dalarak şiir ve inşa ile uğraşmayı zâhirî ilme yeğlemiştir.

Esrâr Dede'nin Arapça ve Farsça bilmenin yanında batı dillerinden bazılarını da bildiği düşünülmektedir.

Nihat Sami Banarlı'ya göre *Esrâr Dede, iyi tahsil görmüş, Arabî ve Farisî'den başka Rumca, Latince ve İtalyanca öğrenmiştir. Önce hâcegân sınıfında çalışmak ya da müderris olmak istemişse de Şeyh Gâlib'i tanıdıktan sonra derin bir samimilikle Mevlevî tarikatına girmiş ve Gâlib Dede'den bir an bile ayrılmaya razı olmayacak bir bağlılıkla onun sâdık müridi ve dervişi olmuştur.*[3]

Esrâr Dede'nin hayatı hakkında, özellikle de Mevlevîliğe intisabından önceki hayatına ilişkin elde pek fazla bilgi yoktur. Eldeki kaynaklar doğrultusunda ne iş yapardı, neyle geçinirdi, hayatından hiç evlenmiş miydi? gibi sorulara verilecek bir cevap bulunamamaktadır.

Netice olarak şunları söylemek mümkün olabilir; Esrâr Dede, zamanının şartlarına göre iyi bir öğretim görmüştür. Arapça, Farsça, Rumca, Latince, İtalyanca'yı bilen ve bu lisanların kültürlerini yakından tanıyan engin ilim sahibi bir şair ve gönül ehli bir şahsiyettir. Ancak Rumca, Latince ve İtalyancayı ne derecede bildiği meçhuldür.

Esrâr Dede, Gâlib'in Galata Mevlevîhanesi'ne şeyh olmadan bir süre önce mevlevîliğe girmiş olabileceği makul bir görüştür. Ancak Esrâr'ı asıl değiştiren olay Gâlib'le tanışmasıdır. Mevlevîlik yolunda aldığı mesafeyi, şiirde ulaştığı başarı ve ününü Gâlib ile tanımasına borçludur denilebilir.

Gâlib ile Esrâr arasında derin bir muhabbet vardır. Bu karşılıkla sevgi ve saygı, onların şiirlerine de yansımıştır. Ancak Galata Mevlevîhanesi'nin son şeyhi olan Ahmed Celaleddin Efendi'nin naklettiği bir rivayete göre bu muhabbette bir kere gölge düşmüştür. Esrâr, bir *küstahlık*[4] yapmış ve Gâlib Dede tarafından kendisine seyyah verilmiştir. Bunun üzerine Esrâr "*dokunma*" redifli gazelini yazmıştır. Dervişin bu gazeli üzerine Şeyh Gâlib, onu affetmiştir. Söz konusu küstahlık hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

---

[3] Nihat Sami BANARLI, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, C.II, s.155.

[4]**Küstahlık;** mevlevî tabirinde kabahat yapmak manasına gelir. Ve kabahatin derecesine göre dervişe nasihat, tekdir, hücre sırrı ve seyyah verme gibi cezalar verilir. Seyyah verilen dervişin cübbesinden yakasındaki zırh (üstüvâ) alınır, sikkesi çıkarılır ve her tekke de bulunan ve tekkenin arkasında olan "küstah kapusu" denilen kapıdan çıkarılır. Seyyah verilen dervişe bu ceza, dervişin hücresinin önünde bulunan paşmaklarını (ayakkabı) ters çevirmekle tebliğ edilir. Bu derviş tekkeden çıkar, başka bir yere seyahat eder ve isterse başka bir dergâha derviş olabilir. (Hasan Ali KASIR'dan naklen; BAYKARA, 18. *Asır Şairlerinden Mehmed Esrâr Dede, Hayatı, Tasavvufu, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri,* s. 21.)

Esrâr Dede tezkiresinin bazı bölümlerinden anlaşıldığına göre Mevlevîliğe intisap etmeden önceki hayatı hakkında “fakîr-i siyâh-kâr” ve “nâ-çâr” nitelemelerini kullanır. Esrâr Dede, Şeyh Gâlib’le tanışıp Mevlevîliğe intisap ettiğinde kırk yaşları civarındadır. Ancak tasavvufa uzak değildir. Mevlevîlikteki çilesini doldurduktan sonra çileye yeni giren dervişlere eğitmek için “*kazancı dedeliğe*” yükselmiştir.

Esrâr Dede’nin şiirinde Melâmîlik ve Hurûfîliğin izlerine de rastlamak mümkündür. 16. yüzyıldan itibaren Mevlevîler arasında Veled Kolu’nun sıkı kuralcılığına rağmen yayılan Hurûfîlik ve Melâmîlik, Esrâr Dede’de de bir etki, bir özenti ve bir neşve olarak görülmektedir.

Esrâr Dede’nin esrar ve şarap içip içmediği konusunda çeşitli görüşler vardır. Ancak bu görüşlerin hiçbirisi somut delillere dayanmamaktadır. Onun güzel huylu, edep ve erkân sahibi, olgun bir kişiliği olduğundan kuşku yoktur. Ancak Esrâr’ın ölümüne tarih düşüren Surûrî’nin “*yedi beng-i ecel benzi sarardı soldu*.” mısraında özellikle esrar anlamına gelen “beng” kelimesini kullanması, ayrıca Esrâr mahlasını seçmiş olması, böyle bir alışkanlığının olduğu ihtimalini düşündürebilir. Eğer öyle bir alışkanlığı varsa, bunun Mevlevîliğe intisabından öncesine ait olduğu muhakkaktır. Şeyh Gâlib’le tanışmasından sonra, söz konusu alışkanlığının sürdüğü sanılmamaktadır.

Hasan Ali Kasır, Esrâr Dede’nin ölümü ile ilgili Rusuhi Baykara’nın *18. Asır Şairlerinden Mehmed Esrâr Dede, Hayatı, Tasavvufu, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri* adlı kitabından şöyle alıntı yapar: *Esrâr Dede, 1211 senesinin 7 recebinde (27 kanûn-i sâni 1796) Galata Mevlevîhanesinde vefat etmiştir*. S. Nüzhet Ergün ise; *Esrâr Dede, kırk dokuz yaşında iken miraca tesadüf eden 27 recep 1211 (1796)’da vefat etti*.[5]diye bildirmiştir.

Esrâr Dede’nin ölüm yeri ve tarihi kaynaklarda da belirttiğimiz gibi meçhulümüz değildir. Ölüm yeri hayatının son beş altı yılını sürekli olarak geçirdiği Galata Mevlevîhanesidir. Ölüm tarihi ise 27 recep 1211’dir. Esrâr Dede’nin ölüm tarihi miladi olarak 26 Ocak 1797 olduğu belirtilmiştir. Yapılan hesaplamalar sonucu

[5] S. Nüzhet ERGÜN, *Türk Şairleri*, C.III, s. 1432.

Esrâr Dede'nin Perşembe günü olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca o gecenin miraç gecesi olduğu da bilinmektedir.

Esrâr Dede, Galata Mevlevîhanesi kabristanında çok sevdiği Fasîh Dede'nin yanına defnedilmiştir. Hasan Ali Kasır, yine Rusuhi Baykara'dan yaptığı alıntı ile Esrâr Dede'nin mezarının yerini şöyle belirtmiştir: *yalnız aralarında taşı okunmayan bir zatın kabri vardır. Harb-i Umûmî içinde yapılan Şeyh Gâlib ihtifalinde, Gâlib be sevgili dervişi ile Fasîh-i Mevlevî'nin kabirleri etrafı bir duvarla çevrilmiş ve bu duvar üzerine bu ihtifalin hatırası olmak üzere kitabe konulmuştur.*

Esrâr Dede'nin erken ölümü, birçok dostunu derinden üzmüştür. Fakat en çok da can dostu Şeyh Gâlib, bu zamansız ayrılıktan kederlenmiştir. Bunu üzerine "*Mersiye Berâ-yı Esrâr Dede*" adlı mersiyesini yazmıştır. *Şeyh Gâlib'in yazdığı bu mersiye, tasavvufta önemli başarılar elde etmiş bir mevlevî dedesinin şiiri olmaktan çok, bir yakının kaybetmiş herhangi bir insanın samimi duygularını ustalıkla bize ileten bir metin konumundadır.*[6]

Esrâr Dede, iyi bir divan şairi olmakla beraber, asıl önemlisi Mevlevî bir şair olmasıdır. Esrâr'ın bu yönü daha önemlidir. Çünkü şairliğinin gücü kudreti asıl tasavvufî şiirlerde ortaya çıkmaktadır. Onun mutasavvıf bir şair olması, özellikle de Mevlevî-meşrep olması, onun şairlik kimliğinin anlaşılması açısından göz önünde bulundurulması gereken bir hususiyettir.

Esrâr Dede'nin şair kişiliğine baktığımızda; ince ruhlu, nâif ve hassas bir şair ortaya çıkar. *Hayali, Gâlib'inki kadar parlak ve zengin ve güçlü değildir.*[7] Ancak Esrâr Dede'nin şiirleri okundukça tabiatındaki incelik hissedilir.

Zannımızca Esrâr Dede, zamanının ünlü şairlerinden biridir. Özellikle Mevlevî çevrelerinde tanınan, aranan ve okunan bir şairdir. Yalnızca bir Mevlevî şairi olmakla kalmayıp başarılı bir divan şairi de olduğu görülür. Sade, dokunaklı, ince şiirleriyle ün yapmıştır. Tasavvuf kültürünü çok iyi hazmetmiş, Mevlevîliğe vâkıf, bu meşrebin usûl, erkân ve kavramlarını iyi bilen kişiliği ile şair kimliğini

[6] Mustafa İSEN, *Acıyı Bal Eylemek/ Türk Edebiyatında Mersiye*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1994, s. 131-132.
[7] Haluk İPEKTEN, *Türkçe Şuara Tezkireleri*, s. 156.

birarada mezcedebilmiştir. Şiirlerindeki içlilik, duygu yükü, kalenderiliği ve rind-meşrepliği Esrâr Dede'nin şair kişiliğinin önemli özelliğidir.

Esrâr Dede'nin başarılı bir divan şairi olduğu kanaatinde olan edebiyat tarihçileri arasında Muallim Naci, Fuat Köprülü, İhsan Mahvi ve batılı müsteşriklerden Gibb ve Basinger'i saymak mümkündür.[8]

Esrâr Dede, bir düvan şairidir. Dolayısıyla onun şiiri içerik yönünden divan şiirinden farklı değildir. Yani diğer divan şairlerinin şiirlerinde işledikleri komular, temalar, mazmunlar Esrâr Dede'nin şiirinde de vardır. Örnek olarak aşk, sevgi, sevgili, şarap, meyhane, tabiat, bahar mevsimi, hikmet gibi konular ilk akla gelenlerdir. Ayrıca meşrebinden kaynaklanan dinî-tasavvufî konular, divan içerisinde, genel konulara nazaran daha bir yoğunluktadır.

Esrâr Dede, bir inancın, bir cemaatin adamıdır. Onun için önemli olan kendini ve mensubu bulunduğu inanç ve yaşama felsefesini anlatmaktır. Bu anlamda Mevlevî kelime, kavram, konu, tema ve hatta kişileri anlatmak onun için bir zevk bir görevdir.

Hasan Ali Kasır, Vasfi Mahir Kocatürk'ten naklen Esrâr Dede'nin dil ve üslubu hakkında şunları belirtmiştir: *Esrâr Dede'nin dil ve üslubuna bakıldığında, şahsında da şiirinde de Mevlânâ tesiri görülür. Hayatında saf ve nezih ruhlu, temiz ahlaklı bir derviş olan Esrâr Dede, şiirinde esaslı bir sanat gayesi gütmemiş, divan edebiyatının malum çerçevesi içinde ilmî, dinî ve tasavvufî olan samimi duygularını saf ve sade bir dille ifade etmiştir. Berrak ve tatlı dilli nezih bir şairdir. Nazım dili açık, duygulu ve kuvvetli olmakla beraber, eski büyük klasiklerin teknik ve estetiğine uygun değildir.*

Esrâr Dede divanı incelendiğinde anlaşılacağı üzere sade ve yalın bir dil kullanmış ancak arkaik kelimeleri kullanmaktan da çekinmemiştir. Akıcı ve samimi bir üslup kullanmış, şiirinde halk deyimlerine yer vermiştir.

Sanat dünyasında etkilenme ve etkileme çok doğal bir olaydır. Sanatçı, kendisinden önce gelmiş gitmiş ustaların ve zamanında yaşayan çağdaşlarının etkisi altında kalabilir. Başlangıçta onların yaptıklarını taklit bile edebilir. Bu, çokça

---

[8] A. Ö. HACITAHİROĞLU, *Esrâr Dede*, Diriliş Dergisi, Temmuz, 1975, S.11, s. 29.

rastlanan bir durumdur. Taklit sanatçı için işin başında bir dereceye kadar doğal karşılanmakla beraber, bunun kısa sürmesi ve mutlaka bitmesi gerekir. Etki ise, şu ya da bu oranda devam edebilir. Özgünlüğü yakalamanın yolu, sanatçının bir an önce kendi kabiliyet ve birikimine güvenerek sanatına dönmesinden ve kendini bulmasından geçer.

Esrâr Dede de diğer şairler gibi çevresindeki ve kendinden önce yaşamış olan şairlerden kendi hissesince etkilenmiş ve kendisi de çağdaşı ve kendinden sonra yaşayan şairleri etkilemiştir. Önemli olan, kendine özgü sanat damarını yakalamış olmasıdır. Esrâr Dede'nin bu damarı yakaladığı aşikârdır.

Esrâr Dede'nin üzerinde de birçok şairin etkisinin olduğu görülmektedir. Bunlar; Nesîmî, Melihî, Hayretî, Fuzûlî, Bağdatlı Rûhî, Nâilî, Neşâtî, Fasîh Ahmed Dede, Sâbit, Nâbî, Fehîm gibi diğer birçok büyük şairin Esrâr Dede üzerinde etkisi olduğu gözlenmiştir. Onlara yazdığı nazireler, yaptığı tesmîn, tahmisler bu etkilerin kanıtı durumundadır.

Galata Mevlevîhanesi şeyhlerinde Gavsî Ahmed Dede de Esrâr üstad saydığı şairlerdendir.

Esrâr Dede, başkasını etkileyebilecek kadar özgün bir şairdir. Onun bazı gazellerine Mevlevî şairler nazireler söylemiş tahmisler yapmışlardır.

Özetlenirse Esrâr Dede, kendine özgü şiir dünyası olan bir şairdir. Başta Mevlevî şairler olmak üzere, klasik edebiyatımızın birçok ünlü isminden etkilenmiş, onlara nazireler yazmıştır. Ama bu etkiyi kendi şiir potasında eriterek, sanatkâr kişiliğini bulmuştur. Bu kimliğiyle Esrâr Dede, Mevlevî çevresinde yetişmiş bulunan şairler arasında tanınmış, sevilmiş, çokça okunmuşve etkisinde kalınmış bir şairdir. Neticede Esrâr Dede, *gönlü sevdâya, sînesi aşka, gözü yâre mâ'il* olan bir gönül eridir.

Esrâr Dede'nin eserleri hakkında aşağıda bilgi verilmiştir.

Dîvân

Esrâr Dede'nin sanat hayatı bakımından en önemli eseri olan Dîvânı'nın, dördü Süleymaniye, birer tanesi de İstanbul Üniversitesi, divan Edebiyatı Müzesi (Galata Mevlevîhanesi) ve Mevlânâ Müzesi Kütüphanesinde olmak üzere yedi yazma nüshası vardır. Bunların yanında Divan, Mehmed Nâil tarafından eski harflerle basılmıştır (Takvim-i Vekâyi Matb, İstanbul, 1257/1841).

Esrâr Dede Dîvânı nüshalar arasında farklılıklar göstermekle birlikte, oluşturulan tenkidli metinlerde genel olarak 14 kaside, 23 musammat, 264 gazel, 25 kıt'a, 148 rubai, 5 beyit mesnevi şeklinde kaleme alınan 4 manzume vardır. Divan'da tevhid, münacat gibi türlerle bazı harflerde söylenmiş gazeller yoktur. Şairin erken yaşta ölümü, Dîvânı'nı şekil olarak tam, mükemmel bir hale gelmesine engel olmuştur.

Kaside yazmaya pek önem vermeyen Esrâr Dede'nin, şairliğinin odak noktasını gazel teşkil eder. Bunun yanında musammat ve rubaileri de önemlidir.

Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye

Esrâr Dede'nin bu eseri, gerek sadece Mevlevî şairleri içine alan tek zümre tezkiresi olması, gerekse ele aldığı şahısların birçoğu için tek kaynak olması bakımından, edebiyat tarihimizde önemli yere sahiptir.

Bu tezkirenin taslağı, Şeyh Gâlib tarafından hazırlanmıştır. Esrâr Dede, tezkiresinin önsözünde buna temas ederek; şeyhinin Mevlevî şairlere ait seçtiği şiirleri el yazısıyla bir mecmuada toplayıp bazıları hakkında da kısa bilgiler verdiğini; fakat notlarını irşad makamının gereği meşguliyeti sebebiyle kitap haline getiremediğini; bunu gerçekleştirmesi için de emir buyurduğunu söyler.

Gâlib Dede'nin taslağında 207 şair olmasına karşılık, Esrâr Dede'nin hazırladığı tezkirede 217 şair vardır. Esrâr Dede, muhtemelen yeterli bilgi bulunamamasından, ondaki bazı şairleri almamış; buna karşılık Gâlib Dede'de bulunmayan şairler de eklemiştir.

Esrâr Dede, şeyhinin emri üzerine *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye*'yi öldüğü yıl, iki ay gibi kısa bir sürede tamamlamıştır.

Şiirlerinde sade bir dil kullanan Esrâr Dede, tezkiresini ise ağır, sanatkarâne bir üslupla kaleme almıştır.

Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye'nin bilinen on iki yazma nüshası vardır. Ayrıca eser, Ali Enver tarafından kısaltılarak eski harflerle yayımlanmıştır (Semâ-hâne-i Edeb, İstanbul, 1309). Esrâr Dede Tezkire'nin, yazma nüshaları içinde en güvenilir olanı, bizzat kendisinin Galata Mevlevîhanesi'ne vakfettiği kitaplar arasında yere alan Süleymaniye Küt. Hâlet Ef. Mülhakı, 190 numarada kayıtlı nüshadır.

Mübârek-nâme-i Esrâr

Mübareknâme, Mevlevî mukabelesindeki (belirli günlerde semâhânede yapılan âyin) semâ'ın mahiyetini anlatmak amacıyla kaleme alınan 145 beyitlik küçük bir mesnevidir.

Remel bahrinin, *fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün* kalıbıyla yazılan mesnevi; Süleymaniye Küt. Hâlet Ef. No:694 (v. 115a- 119a), Hacı Mahmud Efendi, No: 3741'deki (v- 141b- 146a), Esrâr Dede divanlarıyla, matbu divanın sonunda bulunmaktadır.

Esrâr Dede'nin tasavvufî-didaktik mahiyetteki bu mesnevisinde, hüküm cümlelerinden oluşan açıklayıcı, monoton bir üslup hâkimdir. Şiirde bu monotonluğu kırabilmek için sık sık mısra başı kafiyelerine başvurulmuştur.

Fütüvet-nâme-i Esrâr

Fütüvet-nâme, Esrâr Dede'nin 176 beyitlik küçük bir mesnevisidir. Bu eser, Süleymaniye Küt. , Hâlet Ef. , No:694 (v. 119a- 123b) ve Süleymaniye Küt. , Hacı Mahmut Ef. , No:3741 (v. 146b-152b)'deki yazma nüshalarla, matbu divanın sonunda (İst. 1257, s. 153-159) bulunmaktadır. Esrâr Dede'nin bu eseri Hasan Ali Kasır tarafından Latin harfleriyle de yayınlanmıştır.

Bu mesneviyi Esrâr Dede öldüğü yıl H. 1211/ M.1796 yılında tamamlanmıştır.

Fütüvvet-nâmeler, Ahîliğin esasları, ahlakî ve ticarî ilkelerini anlatan nizamnamelere verilen addır. Bu teşkilata girecek olan kimse öncelikle bu eserlerde belirtilen dinî-ahlakî emirlere uymak zorundadır.

Esrâr Dede, mesnevisinde Ahîliğin ahlakî yönü üzerinde durmaktadır. Eseri yazma sebebini ise Esrâr Dede *yârâna* (Mevlevîlere) hediye etmek için yazdığını söyler ve Allah'a tamamlamasını nasip etmesi için dua eder.

Fütüvvet-nâme'nin giriş kısmında, nispeten ağır, tavsifi bir üsluba karşılık; konunun işlendiği asil bölümde, basit, fiil cümlelerinden oluşan nasihat tarzında, kuru bir anlatım hâkimdir.

Fütüvvet-nâme türünün basit bir örneği niteliğinde olan bu mesnevinin diğer bu türdeki eserlerden farkı fütüvvetin sadece ahlakî yönü üzerinde durulmasıdır.

Lügat-i Talyân

Esrâr Dede'nin bu lügati, Ali Emirî Efendi tarafından bulunmuş ve H.Sait Çelebi tarafından tanıtılarak mukaddime kısmı yayımlanmıştır (Peyâm-ı Sabah, Edebî Nüsha, sayı: 32). Esrâr Dede'nin, Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Kitapları arasındaki Şeyh Gâlib'in el yazısıyla yazdığı bir mecmua içinde olduğu bilinen fakat bilim âlemine meçhul kalan bu eser, Millet Kütüphanesi'ndeki, *Mecmu'a-i Eş'âr*(Galib, M. Esad), Ali Emirî, Manzum No: 766'da kayıtlı olan yazmanın içindedir (536-586).

Esrâr Dede, lügatinin girişinde ilim tahsili sırasında bir miktar İtalyan ve Latin dillerine de vâkıf olduğunu belirterek; derviş arkadaşlarından birinin, bu dilleri bilmenin faydasına temas edip bir İtalyan lügatini tercüme etmesini istemesi üzerine, bu eseri yazdığını söyler. Sonra da Şeyh Gâlib ile birlikte İtalyanca-Rumca olarak hazırlanmıi bir lügat kitabının Türkçeye tercüme edilmesine yer yer de Latincelerinin yazılmasını kararlaştırdıklarını belirtir. Lügat, dört bölümden meydana gelmektedir. Eserin girişinde İtalyanca ve Latincenin bazı gramer kurallarından bahsedilir. Birinci bölümde birden on bine kadar sayıların tercümesi; ikinci bölümde İtalyanca ve

Latince sayıların tercümesi; üçüncü bölümde İtalyanca ay, gün ve hafta isimlerinin tercümesi; dördüncü bölümde de alfabetik sırayla lügat kısmının çevirisi verilir. Bunları takip eden on fasıllık zeyl kısmında ise, ağaç, silah, yıldız türleriyle, çeşitli *anâsır* ve *ibâra*ttan bahsedilir.

Esrâr Dede'nin bu eseri, bir lügat olarak öneminden ziyade onun Arapça ve Farsçanın yanında Latin, İtalyan ve Rum dillerini bildiğini göstermesi bakımından dikkati çekmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÂŞIK

1.1 GENEL OLARAK ÂŞIK

Esrâr Dede'nin şiirindeki âşık anlayışı ve betimlemeleri klasik şiir çizgisinin dışında değildir. Âşık üzerinde kullandığı terkiplere, mecazlara ve tamlamalara bakıldığında orijinal örneklere rastlandığı gibi çağdaşları ve kendinden önceki şairlerin kullandığı teşbih, mazmun ve mecazları kullandığı görülür.

Genel olarak âşık; sürekli, gece gündüz ağlayan, biçare, benzi sarı, gözleri kırmızı, gamdan başka eğlencesi olmayan, sürekli âh eden, rakiplerle mücadele eden, sabır ve samanını tüketmiş, derde aşina, gönül ehli, sinesi yaralar ile kaplı, sadakatli, melâmete uğramış, her zaman azarlanıp horlanmış, kara bahtlı, yalnız, yorgun, bitkin, mecalsiz, kimi zaman mestlikten kimi zaman divanelikten avare gezen, gönlüne laf geçiremeyen, rüzgârdan haber bekleyen, aşk yolunda başı dönmüş gezen ve bu yolda toz toprak olan, ahdinde vefa gösteren, gönlü hasta ve âşufte-güftar olan bir tiptir.

Âşıkın anka gibi olan gönlü sevgilinin hüma kanatlı şahbazına sayd olup sevda zincirine bağlanınca âşık önce âşıklığa *sala*[9] vermelidir. Sala Mevlevilikte bir işe, yemeğe, semaya davet olarak kullanılırken Şair burada salayı meydan okuma olarak kullanmıştır. Âşık olan önce bütün âşıklara meydan okumalıdır.

Kâkül degil ol kâfir şeh-bâz-ı hümâ-peymâ
Gönlüm gibi 'ankayı sayd eyledi bî-pervâ
(G-9,1)

'Âşıkın oldun evvelâ 'âşıklıga edin salâ
Buldu bu can-ı mübtelâ muhannet-i bî-intihâ
(G-8,12)

Âşıklığa sala veren âşıklara niyaz etmekten başka halas yoktur. Çünkü âşığa sevgilinin dergehi gibi iltimas gösterilen bir yer daha yoktur.

---

[9] **Sala:** Ezandan önce özellikle Cuma günleri Hz. Muhammed'i övmek maksadıyla okunan naat. Bu bir Mevlevi tabiridir. Mevleviler davet anlamında kullanırlar. Bu tabir meydan okuma manasında da kullanılmıştır. (Ethem CEBECİOĞLU, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, 3. Baskı. İstanbul, 2005.)

Niyâz etmekden özge 'âşıka semt-i halâs olmaz
O hün-rîzin celâlinden amân ister mi ister yâ

(G-10,4)

'Âşıka Esrâr bulunmaz hele
Dergeh-i dilber gibi bir mültemes

(G-114,7)

Âşık, sevgilinin dergâhına intisab edince yani bağlanınca dokuz felek ona merdiven olur. Âşık aşkıyla arş-ı âlâya yükselir.

Dergeh-i dil-dâra etdim întisâb
Nerdübânımdır sipihr-i nüh-kıbâb

(G-19,1)

Âşık aşk yoluna girince nişansız olur, aşk bazarındaki her bir taş da âşık için mihek olur.

Cevr ü sitem 'atâ-yı kerem bir 'ibâredir
'Âşık bu râha girdigi dem bî-nişân olur

(G-50,14)

Ey nakd-h^{v}âh-ı kâm bu bâzâr-ı 'aşkda
Her seng-i ta'na bir mihek-i imtihân olur

(G-50,5)

Âşık aşk cihanında ise sahib-kıran olur çünkü âşıkın başındaki sevda değil bahttır.

Dilde hayâl-i yâr ki fermân-revân olur
'Âşık-ı cihân 'aşkda sâhib-kırân olur

(G-50,1)

'Âşıkın başındaki sevdâ degildir bahtdır
Sâye-i bâl-i hümâ-yı devlet-i vâlâsıdır

(G-56,4)

Âşık olmak her zaman böyle bahtlı ve kolay değildir. Âşık kimsesizdir.

Dili ortaya aldı düşmen-i sevdâ vü derd ü gam
'Acâyib bî-kesim yokdur halâsa bir mu'înim gel

(G-161,13)

Hep azarlanır, horlanır.

Dil-âzâr olduguyçün la'li ol hûn-rîzin 'uşşâka
Şehen-şâh-ı celâl-i çeşm eder fermân-ı gül-bûse

(G- 219,4)

Daima sitem çeker.

Şâh-ı sitem-keşân benim mülk-i 'aşkda
Hattâ çekerdi Kays beyâbânda râyetim

(G-167,3)

Cânıma tîr-i sitem cânândan gelmekde lîk
Hep ana oldu siper sad-pâre gönlüm neyleyim

(G-173,2)

Âşık uykusuzdur gözüne uyku girmez.

Gerçi çekdim başıma hırka-i h^{v}âb-âlûdu
Subh-ı ikbâl gibi lütfun ile bîdarım

(G-166,6)

Sinesi dağ dağ yaralıdır, sinesinde yüz tane yara vardır.

Sînemin yâreleri tîg-i nigehdendir bil
Ne zehir yutdugumu gel o şeker-lebden sor

(G-53,2)

Düşdüm o tıfl-ı nev-rese ben cevânken
Sad-pâre etdi sînemi sî-pâre-h^{v}ânken

(G-194,1)

Âşık için en büyük zulüm hicrandır. Ayrılık acısı ile ateşe yanar. Gönlüne laf geçiremez. Rüzgârdan dahi haber bekler.

Âteş-i kahr ediyor cism-i nizârım sûzân
Lebime geldi mülâkât ümîdi ile cân

(Tb-3,1,2)

Bana kalaydı hırîdâr-ı derdin olmaz idim
Dil aldı verdi ne çâre mecâl mahv oldu

(G-244,6)

Haber-i yâr degil bûy bile gelmedi hayf
Yohsa bu semtlere bâd-ı sabâ gelmez mi

(G-253,3)

Âşık sevgilinin lutfunu ümit eder.

Cevrine bakmam zuhûra tâbi'im
Lutfun ümmîd eyler isem yâ nasîb

(G-23,2)

Daima ağlar gamdan başka neşesi olmaz. Gözünde yaş kalmadığında ise ciğer kanını sarf eder.

Neş'e bulamaz gammdan özge
'Âşıkdaki ihtiyârı seyr et

(G-28,3)

Beni âzürde eyler gâh gam geh nâle-i hasret
Dagılsın şevk-i vaslınla başımdan ân ü înim gel

(G-161,6)

Şimdilik hûn-ı ciger sarf ederim
Dîdede zerre kadar nem yokdur

(G-69,4)

Âşıkın derdine mahrem yoktur ancak derdini anlatacak kimse de yoktur. Âşık her zaman yalnızdır.

Söylesem derdime mahrem yokdur
Gûyiyâ 'âlem ü âdem yokdur

(G-69,1)

'Âşık elbet mescid ü meyhânede tenhâ gezer
'Aşk ile hem-pâ olan her yerde bî-pervâ gezer

(G-99,1)

Onun derdine herkes güler ancak o derdi ile ağlar. Gözyaşı tuğyan olur.

Derd-i dile bî-gâne vü mahrem güler ben aglarım
Özge belâ kim hâlime 'âlem güler ben aglarım

(G-169,1)

Ki ey dîde yeter bu âteş-i seyyâle-i cûşîş
Meded şemşîr verdin pençe-i hûnîn-i Cengîz

(K-10,8)

Âşıkın tek çabası, tek arzusu vuslattır.

Ey dil-i divâne fikr eyle hele bir kez 'acep
Kangı isti'dâd ile erdi dem-i vuslat bana

(G-2,2)

Ey mürüvvet ne dimek bilmeyen âşüfte güzel
Sa'y-i vaslunla gönül olmuş idi kâh-ı emel

(Tb-2,1,1)

Âşık ne dese kastı sevgilidir. Onun talebi muhabbettir.

Geh Zelîhâ derim gehî Yûsuf
Cümlesinden murâd cânândır

(G-82,2)

'Aşkdır heftâd ü dü millet zuhûrundan garaz
Cümleden matlûb olan fehm-i mahabbetdir bana

(G-1, 17)

Sevgilinin bulunduğu yere ulaşmak ister.

Kûyuna 'arz u nîyâz etmeğe geldi gönlüm
Yıkma lâyık mı begim hâtır-ı mihmânı bu şeb

(G-18,9)

Âşık aşkın inayetini bekler, bu inayeti görünce davasında yüz kere tevbe ve özür diler. Sevgiliden gelecek olan küçücük bir hareket bekler. Sevgiliden gelen her şeye razıdır. Zaman zaman sevgilinin tegafül anlarını değerlendirmeye çalışır ve onu öper.

'Aşkın 'inâyetin görüp ehl-i harâbâta bugün
Sad tevbe vü 'özr eyledi da'vâsına sa'y ü taleb

(G-17,7)

Sanma bî-dâd eyledi cevrin füzûn etdikçe yâr
Ol cefâlardan dahî maksûdu hep şefkat bana

(G-2,6)

Dâhil-i dârü'l-emân-ı dergehin oldum şehâ
Cevrin ihsân ü kerem kahrın büyük himmet bana

(G-2,14)

Mest iken o şûhun leb-i handânını öpdüm

Bakdım haberi olmadı her yanını öpdüm

(G-180,1)

Âşık sadakatlidir ve vefalıdır. Sevgiliden başkasıyla aşina olmak istemez. Sevgiliye o derece bağlıdır ki sevgili yolunda canını ve başını hiç tereddütsüz verir. Âşığın gönlü sevgilinin güzelliğine bağlanmıştır.

Ey yüzü hurşîd-i subh-ı devletim şimden geri

Senden özge yâr ile gösterme ünsiyyet bana

(G-2,13)

Bir nigâha cân viren mahrûm iken

Sûret-i divâra eyler merhabâ

(G-14,9)

Egerçi terk-i ser erbâb-ı 'aşka 'âdet olmuşdur

Velî bir nükte var ol rehde Mansûr olmayan bilmez

(G-102,8)

'Aşk-ı mutlakdır olan cilve-ger-i rûy-ı bütân

Beni zan eyleme dil-beste-i hüsn-i mahbûs

(G-115,10)

Âşığın ömrü eziyet, bela, cefa ve hicran içinde geçer bu sebeple yakıcı ahlar çeker. Âşığın ahından yıldızlar oklanır.

Bir tarafdan elem-i cism-i za'if ü hayrân

Bir tarafdan da hücûm itmede za'f-ı hicrân

(Tb-3,1,3)

Dûd-i âhım ile mi tîrelenir bu kevkeb

Hele bildim ne kadar olsa da tâ hadd-i edeb

(Tb-2,5,3)

Bütün bu eziyet cevr, cefa, mihnet, eza arasında bile olsa âşıka niyaz etmekten başka çare ve kurtuluş yoktur.

Niyâz etmekden özge 'âşıka semt-i halâs olmaz

O hün-rîzin celâlinden amân ister mi ister yâ

(G-10,4)

Çünkü âşık aşktan gayrı her şeyi boş vermiştir. Sabrı, sâmânı, küfrü, imanı hepsi bir olmuştur. Âşık ise aşkı ile âşüfte-güftâr kalmıştır.

Beni 'aşk eyledi âşüfte-güftâr
Desinler küfr ile imân dirîğâ

(G-7,3)

1.2 ÂŞIK İLE İLGİLİ TASAVVURLAR

1.2.1 Ârif, Rind, Cünûn, Abdâl, Divâne, Âvâre, Rüsva, Fütâde, Bî-çâre, Bî-idrâk

Âşığın cünun, divane, avare gibi şekillerdeki tasavvuru onun sevgiliye aşırı düşkünlüğündendir. Âşık aklını talan eden sevgiyle ileri derece bağlanmıştır bu bağlılık onu rüsva etse de bundan sıkıntı duymaz.

Abdal; *ermiş, nefsini köreltmiş, kendini Hakk'a adamış kişi, derviş* [10] anlamındadır. Esrâr Dede'nin âşığı abdala benzetmesindeki kasıt âşığın sevgiliden başka bir şey düşünmeyen dünyadan elinin eteğini çekmiş birisi olarak tasavvurundan kaynaklanır. Beyitte aşkın nüktesiyle abdal olduğunu küfür ve imanın güzeliğinin aşkından ibaret olduğunun yani artık ikisinin de anlamı kalmadığının bir olduğunu söyler.

Ol sebebden nükte-i 'aşkında **abdâl** olmuşum
Küfr ü îmân 'aşk-ı hüsnünden 'ibâretdir bana

(G-1,18)

Dîvâne; *kelimesi deli anlamının yanında bir şey çok düşkün olan*[11] anlamında da kullanılır. Bizi ilgilendiren de bu mecazi anlamıdır. Çünkü âşık sevgiliye aşırı derecede bağımlı ve düşkündür. Divane kelimesi müstakil olarak âşığı kast ettiği gibi değişik terkip ve tasavvur ile de kullanılmıştır.

Divanelik genelde gönle add edilen bir durumdur. Çünkü sevda gönülde zuhur eder ve zuhur ettiği yeri karıştırır, düşünme ve karar verme yetisini elden alır. Beyitte divane gönlün bambaşka bir budala olduğundan bahsederken sevgilinin

---

[10] Abdülbaki GÖLPINARLI, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılap v e Anka Kitapevleri, İstanbul, 1977, s.5-6.
[11] TDK, *Türkçe Sözlük*, Ankara, 2005, s. 542.

zülfzincirine bağlandığının da dile getirir bu da delileri zincire bağlanak gezdirilmesine işaret eder.

Ey **dil-i dîvâne** fikr eyle hele bir kez 'acep
Kangı isti'dâd ile erdi dem-i vuslat bana
(G-2,2)

Gezdikçe düşer silsile-i zülf-i bütâne
Yâ Rabb **dil-i dîvâne** ne özge büdalâdır
(G- 93,6)

Bilmem bu **dil-i rüsvâdîvâne** midir bilmem
Ümmîd-i visâl eyler mestâne midir bilmem
(G-170,1)

Âşığın cününluğu sohbete kabiliyetsizdir ancak yaratılışı divane meşreplidir. Burada divanelik ve cününluğu farklı iki unsur olarak değerlendirmiştir.

Cünûn nâ-müsta'idd-i sohbetdir
Egerçi hilkatimi **dîvâne-meşreb**
(G-22,2)

Divanelerin ayrılığı ve farklılığı birliktelik olmuştur. Onları bağlayan sevgilinin kâkülüdür. Farklılıkları birleşme bütünleşme olunca da akıllı ve divane olan arasında fark kalmamış ve ikisi birlikte hesap olmuştur.

Dîvâneyiz ki tefrikamız 'ayn-ı cem'dir
Gördükçe târ-ı kâkül-i dil-dârı derhemiz
(G-104,5)

Dîvân-ı mahabbetde 'aşkın ne 'acep hükmü
Dîvâne ile 'âkil birlikde hesâb olmuş
(G-118,7)

Divanelik bir beyitte de göze ithaf edilmiştir. Gözleri zincire bağlanan acayip divaneler olarak tasavvur edilmiştir. Burada yine delilerin zincire bağlanması söz konusudur.

Bu'l-'acep **dîvâne**dir çeşmim ki zencîrin çekip
Zâr ü giryânü hurûşân dest-efşân etdi cûş
(G-121,2)

Akıllı kişiler delileri ayıplamasını bir beyitte şöyle ifade eder. Bezme giren mestaneye yasak olmaz akıllı olan kişi de âşığın derdini ve sohbetini anlamadığı için onları ayıplar.

'Âkil kapıdan taşrada durmuş ne yüzle ta'n ider
Görmez mi kim bezme girer **dîvâne**ye olmaz yasağ

(G- 137,10)

Divane olan âşıkların piri Mecnûn'dur. Âşıklar ne zaman ah etse akıllara Mecnûn gelir ve o da bu sayede anılmış olur.

Âh eyler iken yâdıma geldi dem-i Mecnûn
Dîvâneyi gül-bang-i mahabbet ile andım

(G-177,8)

Aşkında iddialı şairin Mecnun'a da meydan okuduğu görülür.

Silsile-ber-silsile mecnûniyim
Server-i dîvânegânım ba'd-ez-in

(G-203,6)

Âşık aşk derdi ile divane olandır. Aşk divanelere meydan verince yani izin verince kimisi Leyla'yı kimisi Şirin'i anlatmaya başlamaktadır.

Kimi Şîrîni kimi Leylîyi tahkîk eyler
'Aşk meydân vereli bir sürü **dîvânelere**

(G-215,4)

Divane; akılsız, şuursuz gezmesinin yanı sıra çok ağlaması ile de tanınır. Çok ağlamasıyla kendini tanıtan bir divanenin perişan haline matem bile güler ama âşık ağlamaya devam eder.

Nâdîde bir **dîvâne**yim başdan başa efsâneyim
Hicrânımın ahvâline mâtem güler ben aglarım

(G-169,6)

Cünun olanlar bile bir bölük divaneye mahkûm olmuştur ifadesi ile divaneliği cünun olmaktan daha üstün görmektedir. Böyle divane olanlara fikir ipleri bile zincir olamaz.

Bir bölük **dîvâneyiz** mahkûmunuz olmuş cünûn
Rişte-i efkârımız olmaz bizim zencîrimiz

(G-103,3)

Rüsvâ; *ayıplanacak durumda olan rezil*[12], *itibarsız*[13] anlamlarında kullanılan bir kelimedir. Âşığın rüsvalığının sebebi aşkının derdi ile perişan gezmesidir. Âşık bu durumdan şikâyetçi de değildir çünkü onun kârı muhabbetin rüsvası olmaktır.

Mest-i rüsvây-ı mahabbet olmadır kârım benim
Hem yine şâyestedir ta'n-ı heme millet bana

(G-2,10)

Sarhoş olan kimse doğru düzgün yürüyemez. Beyni uyuştuğu için düşüncelerini de güzel ve düzgün ifade edemez. Kendini kelimeler ile ifade edemediği için ah çeker ve nara atar. Âşığın attığı bu ahlardan gökyüzü ağlar, bu ahlara dünya hayran kaldığı gibi akıllar da rüsva olur. Beyitte rüsva ile bahsedilen âşık değil âşıktan etkilenen çevredir.

Yine âh âh-ı mestân eder âsmânı nâlân
Bu sadâya kevn hayrân bu edâya 'akl **rüsvâ**

(G-5,3)

Âşığı âlemin rüsvası eden aşkıdır. Bu aşk ile fikri ve düşüncesi yerinde kalmaz. Sevgilisine o derece hayrandır ki onu her görene ayna gibi rüsva olmaktadır. Âşığın çaresiz gönlü de eziyet şevkinin aşkının rüsvası olmuştur. Sevgilinin aşüftesi olduğu günden beri namı dilden dile rüsva gezer. Put gibi güzel sevgiliye âşık olan şairin bir de temennisi vardır. Kimsenin kendisi gibi rüsva olmasını istemez.

Beni 'aşk eyledi **rüsvây-ı 'âlem**
Vakarım eyledi tâlân dirîğâ

(G-7,4)

Hayranlıgım ol yâre ol mertebelerdir kim
Her gördügüme oldum âyîne gibi **rüsvâ**

(G-9,7)

Dil-i nâ-çâr **rüsvây-**ı hevâ-yı şevk-i cevr oldı
Cihân-ı 'aşkı etdin hâsılı ber-bâd ey bî-dâd

(G-44,2)

Oldum Esrâr ol büt-i âşüftenün âşüftesi
Nâmım ol günden berü dilden dile **rüsvâ** gezer

(G-99,7)

[12] TDK, *Türkçe Sözlük*, s.1667.
[13] DEVELLİOĞLU, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi, 23. Baskı, Ankara, 2006, s. 902.

Bir bütün âşüftesi oldum ki artık anma hîç

Kimseler Esrâr-veş **rüsvây-ı devrân** olmasın

(G-190,10)

Aşkın telaşı bir cura içincedir hep deliliğin rengi rüsvalık ördeğine bir kere gelir. Bu beyitte "*mihre*" ifadesiyle acemi ördekleri kıyıya çekmek için kullanılan bir ördekten bahsedilir. Esrâr Dede'nin bunu kullanmasından amaç acemilik olmasıdır. Âşık acemidir tecrübesi yoktur. Curayı bir kere içince rüsvalığı ele alır temkin ipinin bırakır ve rüsva edilen herkese gösterilen ördek gibi ortada kalır.

Bir cür'asın içincedir 'aşkın telâşı hep

Reng-i cünûn mihre-i **rüsvâ**ya bir gelir

(G-74,4)

Âşığın aşkı dünlük bugünlük değildir. O ezelden beri aşkın çılgını olmuştur. Kimse onun rüsvalığını yeni sanmasın.

Tâ ezelden olmuşum şeydâ-yı 'aşk

Sanma kim oldum bugün **rüsvâ-yı 'aşk**

(G-142,1)

Muhabbet meyhanesinde temkinin bakış tutanı yetişmemiş olgunlaşmamış edası hep rüsva olan âşıkların oyuncağıdır.

Harâbât-ı mahabbetde nigeh-dârân-ı temkînin

Edâ-yı hâmı hep bâzîçedir **'uşşâk-ı rüsvâya**

(G- 208,10)

Fütâde (üftâde);*düşmüş, düşkün, tutkun, müptela* [14] anlamındadır Esrâr Dede'nin fütade veya üftadeden kastı âşıktır. Aşkın fenası ile şuursuzluk mesti olmuştur ve dönüm noktası bu düşkünlüktür yani âşık olması onun dönüm noktası olmaktadır. Bu uzun düşkünlükten kurtulmanın yolu olarak da pirin el uzatmasını yardımını beklemektedir.

Olmuş fenâ-yı 'aşkın ile mest-i bî-şu'ûr

Esrâr-ı bî-medâr be-gâyet **fütâde**dir

(G-62,5)

[14] DEVELLİOĞLU, a.g.e., s.272.

Saña 'âşık oldu Esrâr eder âh u nâle vü zâr

Pek uzun **fütâdelik**dir ola dest-gîr Monla

(G-5,12)

Âşık aşk yolunda fütadedir yerle bir olmuş yolda toz toprak olmuştur. Bunların yanında bir de melâmet dilemektedir.

Üftâde idim yolunda ammâ

Derdin ile hâksâr idim ben

(G-198,3)

Ey 'aşk bana melâmet eyle

Üftâdeligi arar idim ben

(G198,12)

Cünûn;*delirme, çıldırma, delilik; aşkın galip gelmes*i [15] anlamında bir kelimedir. *Âşığın deli olarak tasavvuru sevgiliye aşırı düşkünlüğüne, sevgilinin güzellik unsurlarından olan uzun ve siyah saçlarının zincir ve urgan gibi bağlamaya yarayan eşyalara benzetilmesine ve delilerle ilgili müşahedelere dayanır.*[16] *Aşkın insana aklın kabul etmeyeceği şeyleri yaptırması bakımından âşıklık cünûn olarak görülür.*[17] Esrâr Dede bu kelimeyi de yine mecâzi anlamında kullanmıştır yani aşkın galip gelmesi. Şuurunu avaresi ve deliliğe düşkünlük eder âşıklara türlü türlü acayip tavrı var demektedir. Burada hem şuurun yitirilmesi hem de aklın yitirilmesinden bahsedilmiştir.

Âvâre-i şu'ûr u **düçâr-ı cünûn** eder

'Uşşâka dürlü dürlü edâ-yı 'acîbi var

(G-64,3)

Âşıkın delilik hocasından akıl ders almaktadır.

Ders alır h^{v}âce-i **cünûn**umdan

'Akl bir gûdek-i sebâk-h^{v}ândır

(G- 82,14)

Âşık istenilmeyen bir aşka tutulduğunda temkin ipini bırakır ve zincir kabul etmez. Burada delilerin zincire bağlanması geleneği söz konusudur. Temkinli olmak

[15] DEVELLİOĞLU, a.g.e., s.148.
[16] M. Nejat SEFERCİOĞLU, *Nev'î Divanı'nın Tahlili*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2001, s. 263.
[17] Ahmet ARI, *Galib Dede'nin Aşk Ateşi Şeyh Galib Divanı'nda Aşk*, Profil Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2008, s. 47.

akıllı insan işidir. Âşık temkin ipini elinden bırakmıştır yani deli olmuştur ancak delilere yapılan zincirle bağlanmayı da kabul etmemektedir.

Çü nâ-magbûttur der-kayd-ı ‘aşk oldukda bir ‘âşık
Anınçün rişte-i temkin tutup zencîr kabul etmez
(G112,4)

Rind;*kayıtsız, laübali, akıllı, münkir vs. gibi özellikleri olan kişi anlamına gelir. Dışı melâm, içi selîm olan kişiye rind denir.*[18] Divan şiirinde âşık her zaman kendinden rind olarak rakibinden de zahid olarak bahseder. Âşık sevgiliden gelen cevr, cefa ve eza ile sonunda bir gün sen de dünyayı umursamaz hale gelirsin der.

Bu cevr ü cefâ tavr u ezâ ey saçı Leylâ
Âhir seni bir **'âşık-ı rindâne**den eyler
(G-90,5)

‘Ârif;*bilen, vâkıf, âşinâ, tanıyan, anlayışlı kavrayışı mükemmel, irfan ve marifet sahibi olandır.*[19] Beyitte ariflik gönle yakıştırılmıştır. Gönül aşkın zuhur ettiği yerdir. Burada gönlü aşk ile âlemin zevkini çıkarmış bir azade ariftir.

Gönül bir **'ârif-i âzâde**dir kim
Ser-â-ser 'âlemin zevkin çıkarmış
(G-119,3)

Âvâre*; serseri, boş gezen, işsiz, güçsüz, aylak, dağınık, perişan*[20] anlamlarına gelmektedir. Şairimiz de aşıkı bu kelime ile anlatırken bu anlamları yüklemiştir. Sevgilinin aşkının avaresi olalı ne olduğunu bilmeden gezmektedir. Âşık sevgilinin kendine ne kastı olduğunu da anlamış değildir. Zaten kendisi avare ve divane olmuştur bir de sevgili onu günde birn kere gönlü kanlı etmektedir.

Senin **âvâre-i ‘aşkın** olaldan hep budur hissem
Gamınla derd hâsıl etdim ammâ bilmezim n’oldum
(G-176,4)

Günde bin kez beni dil-hûn eder bilmem kim
'Acabâ kasdı nedir **'âşık-ı âvâresine**
(G- 209,10)

---

[18] Ethem CEBECİOĞLU, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, 3. Baskı, İstanbul,2005, s. 519-520.
[19] Süleyman ULUDAĞ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2005, s. 44.
[20] DEVELLİOĞLU, a.g.e., s. 53.

Esrâr Dede bazı beyitlerinde âşığa avare demese de avarelik özellikleri yüklemiştir. Avare başıboş gezen anlamında olduğu için aşkın yolunda gezenine fikrin başı sonu sorulmaz der. Çünkü azadelik yolu etraflıca düşünmeyi terk etmekten ibarettir.

'Abesdir reh-neverd-i 'aşka fikr-i pîş ü pes itmek
Reh-i âzâdegî terk-i te'emmülden 'ibâretdir

(G-61,5)

Ser-mest-i gam 'âşıkıyız ol mug-beçenin hep
Bâri yolumuz hâne-i hammâra degilse

(G-212,7)

Âşıklığın bir şartı da âşığın çaresiz olması çaresiz kalmasıdır. Eğer biçare değilse âşığa âşık denilmemelidir.

'Âşık deme bir 'âşıka bî-çâre degilse
Dîvâne-i hüsnün olup âvâre degilse

(G-212,1)

Âşığa vasfedilen unsurlardan birisi de idrakten yoksun olmasıdır. Âşık sevgiliye ya beni yıkık dökük et ya da şarap ver diye hitap eder ve şuurunu alması onun yerine şarap vermesini ister. Buradaki amacı aklını idrakini kullanmak istememesidir.

Sâkî beni harâb u yebâb et şarâb ver
Al gevher-i şu'ûrumu yâkût-ı nâb ver

(G-58,1)

O derece idraksizdir ki tecelli ateşini güneş ile değişir. Burada güneşin dahi bir zeman sonra söneceği yok olacağı ancak tecelli ateşinin hiçbir zaman ve hiçbir şartta yok olmayacağıdır. Ancak âşık bunu idrak edemez.

O bî-dimâg ki 'aşkın şarâb ile degişir
Tecellî âteşini âfitâb ile degişir

(G-77,1)

İdrak gönül kitabında aşkın ayetini okur ama bu söze sığmaz manasını da açıklamayı kabul etmez.

Kitâb-ı dilde gerçi âyet-i ‘aşkı okur idrâk
Hemân elfâza sığmaz ma’nisi tefsir kabul etmez
(G-112,5)

Âşık aşk âleminde gece gündüz gezer ancak kararının başında fikri yoktur.

'Âlem-i 'aşkda her subh u mesâ devr ederim
Yok karârım ser-i kârımda yine bî-kârım
(G-166,5)

Ser-geşte-i âh ü zâr idim ben
Nâlem gibi bî-karâr idim ben
(G-198,2)

Âşık aşk diyarına ayak basınca başını hevaya vermiştir. Kendisini karar vermekten azade etmiş ve aşk ne yana savurursa oraya gitmeye razı olmuştur.

O zamân ki basmışım ben kademi diyâr-ı 'aşka
Veririm başım hevâya gider ise her ne yâne
(G-227,10)

Gece rengi zülfünün ayrılığına düşeli perişanım aklım dağıldı elden cemiyet ipim gitti diye şairde yine bir teslim oluş söz konusudur. Sevgilinin zülfüne bağlanmak kendini ona teslim etmektir.

Perîşânım firâk-ı zülf-i şeb-gûna olaldan dûş
Dagıldı 'aklım elden rişte-i cem'iyyetim gitdi
(G-246,2)

1.2.2 Köle, Dilenci, Geda, Gulam, Esir

Sevgilinin sultan, şah, efendi, bey olarak nitelendirilmesi âşığın sevgiliye bağlılığı ve düşkünlüğü, onun her arzusuna boyun eğmeye her an hazır bulunması âşığın kul, köle, dilenci, esir, olarak tasavvuruna sebep olan en önemli husustur.[21]

Bende veya kul, padişahının veya efendisinin hizmetindedir ve daima onun lutfuna muntazırdır. Bazen onun bir bakışı, bu kulu memnun etmeye yetmektedir. Daima himmeti ondan bekler. Çünkü himmet ve lutuf, kul için sadece padişahtan gelir. İşte bu bakımdan âşık kul ve bende; sevgili de efendi veya padişahtır.[22]

[21] SEFERCİOĞLU, a.g.e., s. 254.
[22] TOLASA, a.g.e., s. 305.

Bendeyim bir zâlime kendi efendimdir benim
Dâ'imâ cevvâr-ı kalb-i müstemendimdir benim
(G-186,1)

Beyitte kendisinin dilenci sevgilinin ise şah olduğundan bahsederken sevgilinin kendisine uygun denk olmadığı halde neden yakınlık gösterdiğini dile getirir.

Ben gedâ ol ise şeh ülfete şâyân degiliz
Bilmem âyâ 'acabâ n'oldı sebeb geldi bana
(G-3,4)

Güzellik padişahı olan sevgili aşkın halini iyi öğrenmiştir bu sebeple kendine köle yapacağı dilenciyi iyi bilir, iyi seçer.

O pâdişâh-ı hüsün hâl-i 'aşkı öğrenmiş
Gulâmı olmağa lâyık gedâyı hûb bilir
(G-80,2)

Bütün âlem tavırlarının şivesinin kölesi olmuştur. Aşkın eski kölesi kâinatın sultanı olur.

'Âlem gulâm-ı şîve-i etvârıdır bütün
Sultân-ı kâ'inât olur 'abd-ı kadîm-i 'aşk
(G- 144,5)

O şah gizlice garip dilencisine gelince sinenin viranesindeki dil aşkın misafiri olur. Sultan olan sevgili gizlice aşığın harap olmuş gönlüne gelince harap durumdaki gönle aşkın misafiri olur. Sine ayrılıktan ve dertlerden harap olmuştur. Ama sevgilinin avdeti ile tekrar neşe bulur.

Ol şeh gelip gehîce gedâ-yı garîbine
Vîrân-ı sinede dil olur mîzbân-ı 'aşk
(G-145,4)

Beyim aşk derdin ile gencecik halimde iken ihtiyarlardım. Hiç gözün Kahraman'ına gönlün Zal'i dayansın mı? Diyerek burada *Zaloğlu Rüstem*[23] ve

[23]**Zaloğlu Rüstem;** İran'ın ünlü kahramanıdır. Divan şiirimizde kahramanlık, acı kuvvet ve yenilmezlik sembolü olarak özellikle kasidelerde anılan Rüstem, Cemşid soyundan gelen Neriman'ın torunu ve Sam'ın oğlu olan Sicistan ve Seyistan hükümdarı Zal'in oğludur. Daha delikanlılığında birçok devleri öldürmüş ve olağanüstü başarılar göstermiştir. Zal saçı, kaşı, kirpikleri beyaz olarak doğduğu için bu lakabı almıştır. Bu hali uğursuzluk sayan babası "bu benim oğlum değildir" diyerek onu Elburz dağına atmış. Zal, orada simurg denen kuş tarafından beslenip büyütülmüş ve kendisine "dâstân" denilmiştir. (İskender PALA, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, 17. Basım, İstanbul, 2008, s. 382.)

Kahraman-ı Kâtile[24] telmihte bulunmaktadır. Rüstem, Kahraman'ı yenmiştir. Burada ise olay tam tersi bir ifadeyle verilmiştir. Gönül Rüstem'dir. Göz ise Kahraman'dır. Gözün gönlü yeneceği bahsi vardır.

Pîr oldu derd-i 'aşk-ı civânân ile begim
Hiç Kahramân-ı çeşme dayansın mı Zâl-i dil

(G-162,4)

Âşık şah olan sevgiliye esir olmuştur ona aşırı derecede bağlı ve düşkünüdür ancak zamanla o da ayrılık derdine düşmektedir.

Ol şâha esîr olduğum dem
Etdin beni mübtelâ-yı hicrân

(G-199,6)

Felek beni ayırıp 'âkıbet efendimden
Uzak düşürdü o gül-nahl-i ser-bülendimden

(G-200,1)

Dil bir siyeh gulâmı olup pîr-i bâdenin
Her şeb emelle encüm-i hasret-şümâr eder

(K-2,4)

Âşıkın sevgiliye köleliği her zaman dünyevî anlamda ele alınmamıştır. Tevhid âleminde aşk güneşine kul olalı güneşin çeşme başında yabancılardan el yuduk yani temizlendik diyen şair burada tecridden bahseder Allah'tan başka hiçbir şeyin varlığını kabul etmez ve sadece ona kul köle olur.

Şems-i 'aşka kul olalı 'âlem-i tevhîdde
El yuduk agyârdan ser-çeşme-i hûrşîdde

(G-211,1)

Sevgilinin zülfüne köle olan âşık için kurtuluş yoktur sadece kurtulma ihtimali vardır.

Olmuşuz bende zülf-i dil-dâra
Yok halas ihtimâl var bizde

(G-222,4)

---

[24]**Kahraman;** İran mitolojisinde adı geçer. Pişdâdiyân sülâlesinden Tahmurs'un oğlu imiş. Devler tarafından çocukken kaçırılıp onlar arasında büyümüştür. Ergenlik çağına gelince suda aksini görüp devlere benzemediğini anlamış ve bir gergedana binerek insanların olduğun yere gelmiş. Orada birçok kişiyi öldürmüş, Rüstem'e yenilmiştir. (PALA, a.g.e., s. 252.)

Dilenciler başıboş, avare, divane şehir sokaklarında köylerde dolanırlar ve geçerken yol üzerinde gördükleri kişilerden veya kapı kapı gezerek dilenerek karınlarını doyurup günlük geçimlerini sağlamaya çalışırlar. Beyitte dilencilerin her tarafta avare gezerek lutfu çok olan hünkârı aramalarından bahsedilmektedir.

Dolanır dâ'imâ kûyun gedâlar
'Aceb ol lutfu çok hünkâr kanda

(G-228,7)

Hünkâr bu fakirlere ihsanda bulunur sultanın fakir dilencilere değerli bir eşya verdiğini görenler bunları kıskansa da dilenci bunu kendisine hükümdarın bağışladığının ve kimsenin kendisini bu hediyeden mahrum etmeye söyler.

Kim men' eder 'atıyye-i 'aşkı fakîrden
Sultân-ı 'âlem olsa n'olur şeh bağışladı

(G-256,3)

Bir beyitte de şair sevgilinin değil bizzat aşkın esiri olmuştur.

N'olur ey 'aşk n'olur çünki esîrin oldum
Bâri ol şâha gulâm eylesen olmaz mı beni

(G-243,2)

1.2.3 Âşnâ

Âşnâ; *bildik, tanıdık*[25] *bilen, tanıyan*[26] demektir. Âşık sevgilinin tavır ve davranışlarını bilir. Onun her halini önceden bilir ancak sevgili âşığa yüz vermez, ancak âşık bu durumdan da şikâyetçi değildir çünkü her reddetme bir fetih kapısı olacaktır onun için.

Âgâh-ı tavr-ı yâr bilir bu rumûzu kim
Her dest-i reddi müjde-res-i feth-i bâbdır

(G-73,9)

Bir beyitte de âşığın sitem ettiği görülür sevgili kendisine kayıtsız olanlara aşinalık gösterirken tanıdık olmayan yüzünden âşığa dikkat gözüyle bakar.

[25] CEBECİOĞLU, a.g.e., s. 64.
[26] DEVELLİOĞLU, a.g.e., s. 47.

'Âleme bî-gânelikden âşinâlık sûreti

Nâ-aşinâlık yüzünden 'ayn-ı dikkatdir bana

(G-1,8)

Sevgili bütün âşıklarına aşina iken hiçbir âşık bir tanecik sevgiliye aşina olamamıştır.

Gâh bin yâr olsa bir agyâr arar

Gâh bin agyâra bir yâr-âşnâ

(G-14,6)

Birbiri ardına gelen eziyet oklarını gönül saklar mı, eğer ona aşinalık eylese kayıtsız saklarmış, diyen şair sevgiliden gelen eziyet oklarının yabancılardan sır gibi saklanması gerektiğini öne sürer.

Pey-ender-pey gelen peykân-ı cevri ketm eder mi dil

Ana ger âşnâlık eylese bî-gâne saklarmış

(G-120,3)

1.2.4 Ehl-i Dil

Ehl-i dil, gönle sahip olan gönlü fethetmiş olandır. Gönlü fetheden aşk ise âşık da gönlün sahibi olduğu için ehl-i dildir. Ehl-i ten ise gönle malik olamayan her şeyi maddede arayan anlamına gelmektedir. Ten ehli için korkmak ve ümit etmek yani havf ü reca bir kuruntu iken gönül ehli olan için bu durumlar tamamen safayı terk etmek yani tecrit olmak demektir.

Ehl-i tene havf u recâ hoş gelir

Ehl-i dile terk-i safadır safa

(G-12,3)

Esrâr Dede bir beyitinde de yine dış görünüşe aldanan melâmeti ayıplayanlara şöyle seslenir: Ey sureti gören eteğim alçaklık çamuruna bulaşmış ise de sen gel benim içimdeki izzetime bak.

Hâk-i zilletde gil-âlud isem ey sûret-bîn

Gel derûnumda olan 'izzetime eyle nazar

(G-81,2)

Aşk insanı gönül ehli eder. Gönül ehli olan da dünyanın fitnesine aldanmaz. Gönle aşk girince onu türlü türlü hilelerden uzak tutar.

Ehl-i dil fitne-i 'ukbâya bile aldanmaz
'Aşk ider anları envâ'-ı mekirden mahrûs
(G-115,9)

1.2.5 Âşık ve Ney

Ney kuru bir kamıştan ibarettir ve üfleyince ses çıkar. Allah Âdem'i yarattıktan sonra "ben ona ruhumdan üfledim"[27] *demiştir. Yani ney insandır. Neye üfleyen de Allah'tır. Bu halde aşk Allah'a giden bir yoldur âşık da bu yoldaki yolcudur.*[28] Neyin insan tasavvuru divan şiirinde pek çok rastlanan örnektir. Dünya insan üzerine insan için kurulduğu gibi dünyayı karıştıran da yine insandır. Fitne ve kavgaya sebebiyet veren de insandır şair aşağıdaki merhun beyitler de neyin meclisi karıştırdığını ve bu karışan meclistekilerin de mey ile mest olduklarını ancak bed-mestlik ederek gönlü ehli olanları yorduklarını söyler.

Durmaz edersin âh âh feryâda açdın şâh-râh
Ey ney bu meclisde yine gavgaya hep sensin sebeb

Ey mey yeter etdiñ hurûş olduk saña hem çeşm u gûş
Bed-mestlik etme ol hamûş ehl-i dile verme ta'ab
(G-17,9 ve 10)

Âşığın ney gibi olan boynu aşkın neyzeninin elindedir. Allah'ın edası Mansur'dan mı terennüm eder, diyen Esrâr Dede bu beyitte *Hallac-ı Mansur*[29]'a telmihte bulunmuştur. Neyi üfleyen neyin bogazından tutar. Burada Mansur çalınan bir neye benzetilirken onu çalan yani ondan "Ene'l-Hakk" nidası çıkartan da Allah'tır.

---

[27] *Kur'an*, Hicr Suresi, Ayet 28-29.
[28] Güler GÜVEN, *Ali Nihad Tarlan'dan Divan Şiiri Dersleri*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2011, s. 21-22.
[29]**Hallac-ı Mansûr**: İran'ın Tûr kasabasında doğdu. Basra'ya yerleşti ve evlendi. Tasavvuf yoluna genç yaşta girdi. Zühd ve itikâf ile çabucak ilerlemeler kaydetti. Hint ve Türk memleketlerinde dolaşarak islamı yaymaya çalıştı. Hakkında birçok menkıbe söylenen Mansur aslında hallac değildir. Bir gün hallac bir dostuna iş buyurduktan sonra gösterdiği kerametten dolayı kendisine "hallac" lakabı verilmiştir. Onun tasavvufta üstadı Ebû Amr Osman-ı Mekkî'dir. Cüneyd-i Bağdadî ile sohbetleri olmuştur. Her gün bin rekât namaz kılarmış. Tasavvuf yolunda ilerleyince fenafillâha ulaştı ve "ene'l-Hakk" dedi. Bu sözün zâhirî manasının ele alanlar onun münkir ilan etti. Bunun üzerine Hallac'ı hapise attılar sekiz yıl hapiste kaldı. Kadı Ebû Ömer-i Hammâdî katline hüküm verdi. Bağdat'ta sırayla kamçılandı, vücudu parça parça edildi, darağacına çekilerek teşhir edildi sonra kafası kesilerek öldürüldü ve cesedi yakıldı. (PALA, a.g.e., s. 185-186.)

Nây-ı gülûsı nâyi-i 'aşkın elindedir
Hakk-ı edâ terennüm-i Mansûrdan mıdır
(G-78,6)

1.2.6 Ser-hoş, Ser-mest, Mest, Mey-keş

Mest; *sarhoş anlamındadır*[30] burada sarhoşluk veren aşk şarabıdır. Burada âşık yüz kıyamet kopsa akıllanmayacağını söylemektedir çünkü o aşk şarabı ile mest olmuştur.

Sad kıyâmet kopsa olmam **hûş-yâr**
Şöyle **mest** etdi beni sabbâ-yı 'aşk
(G-142,2)

Sarhoşluk içkinin verdiği şuursuzluk halidir. Sarhoş olan kişi sağlıklı düşünemez, düzgün konuşamaz ve doğru dürüst yürüyemez. İçkinin haram olması hasebiyle de sarhoş olan kişiler ve içkiye düşkün kişiler toplum tarafından pek sevilmezler. Ancak bir kişinin adı sarhoşa çıktıktan sonra ne yapsa bu unvandan kurtulamayacağını bilen şair temkin ipini elden bırakmış görünmektedir.

Bî-kayd içelim bâdeyi şimden girü Esrâr
Ol şâh adımız 'âşık-ı mey-keş kodu gitdi
(G-251,8)

Divan şiirinde sarhoşluk sadece içkiyle olmaz âşığı sevgilinin bakışı, öpmesi, cilvesi, tavır ve davranışları da sarhoş eder. Bazen de sevgili kendi eliyle kadeh sunar ve âşık bu mestlikle yeri ve zamanı bilmez hale gelir.

Bir ser-hoşum ki yâr eliyle kadeh sunar
Bilmem o zevk ü demle zemîn ü zamânımı
(G-237,3)

Esrâr Dede beyitinden sarhoş olduğunu bu sebeple ayağının sürçtüğünü hocanın da bunu ayıpladığını ifade ederken sarhoşluğunun sebebinin içki olmadığının da ima etmeye çalışır. Gözü sevgilide olanın ayağı çok sürçer ifadesindeki ayağı tevriyeli kullanmıştır.

[30] DEVELLİOĞLU, a.g.e., s.628.

Hvâce ta'n eyleme ben ser-hoşa düşdümse eger

Gözü dilberde olanıñ ayağı çok sürçer

(G-81,1)

Âşık mest tavırlarıyla şaraba kanmış gibi görünse de sevgilinin mahmur gözünü gördükçe gönlü daha da şarap ister. Sarhoşluğun sebebi sadece şarap değil sevgilinin baygın bakan gözüdür.

Tavr-i mestânem ile sanma şarâba kandım

Çeşm-i mahmûrunu gördükçe gönül bâde diler

(G-81,25)

Hep o meyhaneci çocuğun gamın sarhoşluğunun aşığıyız bari yolumuz şarap evine değilse, diyen şair mestliğinin içine saki unsurunu da katmıştır.

Ser-mest-i gam 'âşıkıyız ol mug-beçenin hep

Bâri yolumuz hâne-i hammâra degilse

(G-212,7)

Aşkın meyhanelere niyaz etmeyi gönderdiğini söyleyen beyitte mestaneler vefa gülbenginin okunmasını salık vermiştir.

'Aşk irsâl-i niyâz eyledi meyhânelere

'Arz-ı gül-bâng-i vefâ etmege mestânelere

(G-215,1)

Sevgili meclise de âşığın tegafül anlarında ya da mest olup bir kenarda yattığı zamanlarda gelir. Âşık mest olup bir köşe de yatarken sevgili meclise gelmiştir bu âşığa havadis edilmiştir.

Dost geldi gönül bezmine sen mest yaturken

Ey 'âşık-ı bî-hod hele görsen neler oldu

(G-247,9)

1.2.7 Melâmet ve Rüsvalık

Melâmet; *levm etmek, aşağı görmek.*[31] "*... Allah yolunda cihad ederler. Hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar...*"[32]*Ayet-i kerimesinde anlatıldığı gibi, melâmet kınayanın, eleştirisinden korkmamaktır.*[33]

---

[31] GÜVEN, a.g.e., s. 23.
[32] *Kur'an*, Mâide Suresi, Ayet 54.
[33] CEBECİOĞLU, a.g.e., s. 424.

Divan şiirinde âşığın melâmete uğraması sık rastlanan bir durumdur. Âşık levm edilir. Zira her âşık devrinin kaidelerinden dışarıya çıkar. Esrâr Dede de âşıklığın içinde melâmete çokça yer veren şairlerdendir. Kendisi aşk uğruna melâmete uğrasa da aşkından vazgeçmez çünkü öyle ikrar vermiştir. Bunu beyitte şöyle ifade eder:

Esrâr 'aceb mi agyâr eylerse hakkım inkâr
Ben böyle etdim ikrâr 'âşıkları yererler

(G-96,5)

Men melâmet-zede-i zillet olursam ne ziyân
Yâr hakkında cihân cümle güvâh-ı 'izzet

(G-30,7)

Sen 'aşk ile rüsvây-ı cihânsın Esrâr
Bir pâre de etvârını gel huş-yâr et

(G-31,5)

Sen 'aşk ile rüsvây-ı cihân olmuşsun
Bir pâre de etvârını gel huşyâr tut

(G-34,6)

Aşk bir kaza hükmüdür. Âşık olan melâmeti de göze alacak demektir. Âşığı melâmetin kirli suyunda görüp ayıplayanlar aşkın insanı ne hallere saldığını bilmeyenlerdir.

Beni çirk-âb-ı melâmetde görüp ta'n itme
'Âşıkı dürlü-be-dürlü elem ü derde salar

(G-81,19)

Ta'n eyleme 'uşşâk-ı perîşâna 'azîzim
Geldi mi senüñ başına hiç hükm-i kazâdır

(G-93,10)

Bu tarz-ı melâmet baña tâ hükm-i kaderdir
Men eyle eger kâdir iseñ 'aşk 'atâdır

(G-93,15)

Âşığın rüsvalığı zâhidin davasıdır diyen şairin burada zahid ile çekişmesi söz konusudur. Dava; *nefsin kendisine ait olmayan şeye sahip çıkmasıdır.*[34] *Bir kulun kendinde olmayanı ileri sürmesidir.*[35] Zahid kendisinde olmayan aşkı varmış gibi gündeme getirerek âşıktan üstün olacağını düşünmektir ancak iddiası asılsızdır.

Mescid ü meyhâneyi seyr it te'emmül eyle kim
'Âşıkın rüsvâlıgı var zâhidin da'vâsıdır

(G-56,10)

Âşık olan melâmetinden memnundur. O hiçbir şeye bağlılık göstermez, olup bitenle de ilgilenmez. Başına ne gelirse kaza hükmüdür ve kabul eder. Melâmetiyle birlikte bir de teslimiyeti söz konusudur.

Besdir melâmetim baña sâkî şarâb ver
Kayd etme neyse başıma hükm-i ezel gelir

(G-70,8)

Melâmet taşı nereden gelirse gelsin göğüs gerip billur şişemiz dalga gibi telaşa düşmez. Diyen Esrâr Dede billur şişe olarak gönlü kast etmiştir. Melâmet taşı gelince gönlü deniz gibi dalgalanmaz, taşkınlık, tuğyan etmez. Melâmetin gereği sakin ve umursamaz olmuştur. Burada bir de perişan ve düşkün halde gezen melâmetî dervişlerinin halk tarafından taşladığına değinmiştir.

Kandan gelirse seng-i melâmet göğüs gerip
Düşmez telâşa mevc gibi âb-gînemiz

(G-110,2)

Melâmetin zehirli suyunu gülşekeri yapacak tek bir şey vardır o da aşktır. Aşk âşıklara ihsanda bulununca melâmete uğrayan âşıklar çektikleri bütün eziyet, dert ve kınamaları unuturlar.

'Aşkın bugün ihsânı be-tarz-ı diğer oldu
Zehr-âb-ı melâmetleri hep gül-şeker oldu

(G-247,1)

1.2.8 Teşhir Olan

Âşık, hal ve hareketleriyle normal insandan farklıdır. Bulunduğu bir toplumda hemen kendisini fark ettirir. Âşığın genel olarak yüzü sarı, gözleri ağlamaktan

---

[34] ULUDAĞ, a.g.e., s.100.
[35] CEBECİOĞLU, a.g.e., s. 151-152.

kırmızı, beli bükük, kılığı kıyafeti perişan haldedir. Bir beyitte Esrâr Dede bunu şöyle dile getirmiştir.

Bellüdür hâl-i perîşânından 'aşkı 'âşıkın
Kudret-i ehl-i eser âsârdan zâhir olur

(G-52,5)

Aşk heva, heves işi değildir. Aşk tamamıyla istidat ve bağlılık işidir. Âşık olan ben âşığın diye halinin beyanda bulunmaz, bulunmamalıdır da. Onun âşıklığı halinden okunur, okunmalıdır.

Menâr-ı dârdan Mansûra bâng-i 'aşk urdurmak
Heves-kârâne hâl-i 'âşıkı teşhîr içündür hep

(G-21,2)

Âşık, aşk çevganın başına meyil edeyim derse talep çölünde hayli yuvarlaması gerekir. Bu da bir teşhir olmadır. *Çevgan*[36] oyunundaki topa sobalarla vurulur ve top oradan oraya yuvarlanır. Oyunda herkesin hedefi top olduğu için top teşhir olmuş durumdadır.

Ser-i çevgân-ı 'aşka dûş olam dirsen eğer 'âşık
Velî deşt-i talebde hayli galtân etmek istermiş

(G-117,4)

Âşık halleri ve tavırları ile teşhir olur. Herkesin içinde o farklıdır hasta ve perişandır ancak bu perişanlığın sonu deliliğe mecnunluğa gidinde sevgili onun istemez. Âşık heyecanını içinde bastırıp olabildiğince hal ve hareketlerini kontrol altında tutmaya çalışmalıdır aksi takdirde sevgiliden daha da uzaklaşacaktır.

Cemâle aldanıp izhâr-ı 'aşk etdikçe dûr oldum
Meğer canım gibi her lahza pinhân etmek istermiş

(G-117,3)

1.2.9 Sâhib-kırân ve Piyâde

Sâhib-kırân; *Şol kimsedir ki, vücûda geldikte seb'a-i seyyarenin ikisi bir burcda, bir derece ve bir dakikada buluna. Nihayet kangısı iyi bulunursa ona göre hükmünü verirler. Meselâ, Zühre ile Mirrîh cem' olursa ziyâde şeci ve bahadır olur.*

---

[36]**Çevgan;** eski Şark milletlerinde, özellikle Türkler'in oynamış oldukları bir çeşit oyunda kullanılan sopadır. Karşılıklı 4 ile10 kişilik takım halinde oynanan çevgan oyununda taraflar at sırtında bulunur ve ellerinde değnekler ile topu hedefe sürerlermiş. Belli bir zaman dilimi içinde topu hedefe ulaştıran takım, oyunun galibi olurmuş. (PALA, a.g.e., s. 102.)

Şöyle ki, mukabelesinde kimesne kâdir olmaya. Müşteri ile Utarîd cem' olursa ziyâdeehl-i ilm ve kâtib olur. Sâirede buna göredir. [Sarı Abdullah, Mesnevi Şerhi, II, 719].

Bu izaha göre sahib-kırân, sa'deyn denilen Zühre ve Müşteri yıldızlarının bir burçta, bir derece ve bir dakikada birleşmesi esnasında dünyaya gelen talihi mesud kimse demektir. Şiirlerimizde şevket ve satvet sahibi hükümdar mânâsında da kullanılmıştır. Bu tâbire pâdişâhlar hakkında yazılmış bütün kasidelerde tesadüf olunur. Bugünkü fen karşısında yukarıdaki malumatın bir saçma olduğu zahirdir.[37]

Her zaman başarı, üstünlük kazanan hükümdar[38] anlamındadır. Her girilen savaşta üstünlük elde etmek elbette zor bir şeydir. Âşığın gönlünde sevgilinin hayali olunca her yere ferman gönderir ki ferman göndermek hükümdarlık alametidir. Âşık olan kişi de aşk cihanındaki sâhib-kırân olacak kişidir.

Dilde hayâl-i yâr ki fermân-revân olur
'Âşık cihân-ı 'aşkda sâhib-kırân olur

(G-50,1)

Piyade; yaya olan asker anlamında da kullanılmaktadır. Bakışının cezbesinin feyzine tutulmuş olan gönlünü kaybeden âşık talep çölünde piyadedir. Gönlünü kaybedecek kadar çok seven âşığın gönlü elinden gidince artık o vasıfsız hale gelir, değersizdir.

Cezb-i nigâh-ı feyzine olsun meğer dûçâr
Deşt-i talebde 'âşık-ı bî-dil piyâdedir

(G-62,2)

1.2.10 Toz, Toprak, Gölge

Âşığın bu unsurlarla asıl münasebeti kendini aşağı görme, tevazu ve sevgiliyi (övüleni) yüceltme arzusuna dayanır.[39] Âşığın toz, toprak, gölge olarak tasavvurunun bir sebebi de bunların sevgilinin ayağının altında olmasıdır. Sevgili servi gibi uzun boyludur âşık her zaman sevgilinin boynuna sarılmak ister ancak ayaklarının dibine kadar yaklaşabilir.

---

37 Cemal KURNAZ, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü* (*Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* – Ahmet Talat Onay), Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2013, s. 357.
38 DEVELLİOĞLU, a.g.e., s. 911.
39 SEFERCİOĞLU, a.g.e., s.268,

Âşığın gölgeye tasavvurundaki bir sebep de gölgenin hiçbir zaman insanın peşinden ayrılmamasıdır. Âşık da gölge gibi her an sevgilinin peşinde gezmektedir.

Bir serv-kadiñ sâye gibi pâyına düşdüm
Kim kâmeti Tûbâ-yı cinân dense sezâdır

(G-93,13)

Âşığın sevgilinin yolunda toz toprak olarak tasavvuru da gölge gibidir. Âşık her daim sevgilinin ayakları altına serilmek ve eteğine yapışmak ister. Sevgili âşığı görmezden gelir çünkü sevgilinin gözünde toz zerresi kadar hükmü ve değeri yoktur. Sevgili âşığı ezip çiğneyip geçer.

Âstân-ı deri hâkine yüzüñ pâ-mâl et
Eylesin hâk-i reh-i dilberi eşk-i ter ter

(G-97,2)

Semend-i nâz ile bir kerre pâ-mâl olmadım gitdi
Reh-i 'aşkında ey şîrîn-süvârım gerçi hâk oldum

(G-168,4)

Yerle yeksan etmek bir şeyi devirmek, düşürmek gibi bir anlama gelir beyitte sevgili âşığın vuslata davet eder. Bu davet âşık için beklenilmedik bir şeydir. Heyecanından ve aşkından kendinden geçerek yere yıkılır.

Bu kulun Esrâr 'aşkın kât-ender-kât edip
Vaslına da'vet edip hâk ile yeksân eyleyen

(G-204,12)

1.2.11 Ölü, Maktül

Sevgilinin bakışı, kaşı, gözü, gamzesi âşığı öldürene kılınç, ok, mızrak şeklinde tasavvur edilir. Sevgilinin bu kan dökücü ve öldürücü silahları âşıkları katleder.

Beni tîg-i nigehdir katl eden hâcet ne şemşîre
Celâl-i gamze-i hûn-rîze karşu ölmeden öldüm

(G-176,3)

Âşıklar sevgilinin boyunda dara asılırlar çünkü sevgili bin naz ile salına salına yürür. Dara asılan kişi de ölüme mahkûm edilen kişidir. Sevgilinin yürüyüşü âşıkları öldürür.

Kadd-i dâra sarılır ‘âşıklar
Çünki min nâz ile reftâr ederim
(G-183,15)

1.2.12 Bülbül, Tûtî, Ankâ

Âşığın bülbül oluşu çoğunlukla sevgilinin endamının, güzelliğinin, huyunun veya yanak ve yüzünün güle ya da gül bahçesine teşbihine dayanır. Bülbül gülün veya gül bahçesinin vazgeçilmez unsurudur.[40]

Âşığın bülbül olarak tasavvuruna sebep olan en önemli unsur, sevgilinin güle benzemesidir. Sevgili güldür, gülşendir; âşık da bu gülşendeki bülbüldür. Âşık ile bülbül arasında ilgi kurulmasına sebep olan diğer bir husus, sevgilinin vuslatından uzak olmalarındaki ortaklık ve âşığın sürekli ağlayıp inlemesi ile bülbülün feryadı arasındaki benzerliktir.

Bülbül sıfatlı âşıkları elbet baş aşağı eder, yanağının mektubuna gül öpücüğün unvanı vurulmuştur; diyen şair sevgilinin gül yanağının etkisiyle âşıkların kendilerinden geçmesini hatta baş aşağı gelmelerini dile getirmektedir.

Ederler 'âşık-ı bülbül-sıfatlar ser-fürû elbet
Urulmuş nâme-i ruhsârına 'unvân-ı gül-bûse
(G-219,15)

Yaramın nilüfer ateşi papağan rengi oldu diyen âşık nilüfer ve papağan ile kırmızı ve yeşil renklere dikkati çekmektedir. Yaraları kırmızı renktedir. Hastalıktan ve bitkinlikten solan rengi de yeşile çalmaktadır. Buradaki ikinci bir tasavvur ise papağanların ayna karşısında konuşturulmasıdır. Sevgilinin gül renkli yüzü ayna gibi parlak olunca papağan gibi olan Âşık da onun yüzüne karşı konuşur.

Şu'le-i nilüfer-i dâgım olup tûtî-i reng
Tâb-ı verd-i rûy u hat mir'at-ı sohbetdir bana
(G-1,9)

Âşığın gönlü her zaman sevgilinin saçına, zülfüne, kâkülüne takılır. Beyitte sevgilinin kâkül şahbaza teşbih edilmiştir. Şahbaz avcı kuş demektir. Bu avcı kuş âşığın anka gibi olan gönlünü avlamıştır.

[40] TOLASA, a.g.e., s. 301.

Kâkül degil ol kâfir şeh-bâz-ı hümâ-peymâ
Gönlüm gibi 'ankayı sayd eyledi bî-pervâ
(G-9,1)

1.2.13 Pervâne

Pervane; eskilerce âşık olarak bilinen ve tanınan bir böcektir. Buna dair bir takım rivayetler nakledilir. Onun âşık olarak tanınmasını temin eden bir unsur vardır ki o da ışıklı nesne (şem' çerâğ vb.)dir. Pervane bunun etrafından ayrılmamakta, dönüp dolaşıp ona çarpmakta ve en nihayetinde kendini yakarak feda etmektedir.[41]

Pervane ışığın etrafında daireler çizerek döner, her dönüşünde dairenin çapının biraz daha küçültür. Bir zaman sonra da kendisini ateşe atarak yakar, yok eder. Pervane divan şiirinde sıkça kullanılan bir teşbihtir. Âşık daima kendini pervane olarak add eder. Cemalin sırrına erenler vücudunu pervane gibi kendini ateşe atıp vücudunu nur edenlerdir.

Vücûdun nûr edendir vâkıf-ı sırr-ı cemâl-i dost
Yanıp pervâne-âsâ mülhak-ı nûr olmayan bilmez
(G-102,9)

Âşık aşkı ile ya yana yana mum olmalı ya da aşk meclisinin mumuna pervane olmalıdır. Ateş olamadıysa ateş giyinen olmalıdır. Aşk düşen mutlaka yanmalıdır.

Şem' ol bezm-i gamın ya şem'ine pervâne ol
Bâri âteş olmadınsa şu'le-pûş olmak gerek
(G-151,4)

Âşık pervaneden daha istidadlı ve kararlıdır. Sevgilinin yüzünün ateşine yanmak için can atarken, acele ederken pervane diye bir şey toplantı mumunun etrafında yoktur.

Cânım atarken âteş-i dîdârına seniñ
Etrâf-ı şem'-i cem'ine pervâne yog idi
(G-258,7)

---

[41] TOLASA, a.g.e., s.304.

1.2.14 Yanan ve Yakılan

Ateş her şeyi açıklayabilien ayrıcalıklı bir olaydır. Yavaş yavaş değişen her şey hayatla açıklanırsa, hızla değişen her şey de ateşle açıklanır. Ateş üstün canlıdır. Ateş mahremdir ve evrenseldir. Kalbimizde yaşar. Gökyüzünde yaşar. Tözün derinleiklerinden çıkıp kendini bir aşk gibi sunar. Maddenin içine dalıp saklanır, kin ve intikam gibi gizli görünmez. Bütün olaylar arasında iki karşıt değerlendirmeyi, iyi ile kötüyü aynı açık seçiklikle kabul eden yalnız odur. Cennet'te parıldar, Cehennem'de yanar. Tatlılık ve işkencedir. Mutfak ve kıyamettir. Ocağın yakınında uslu uslu oturan çocuk için hazdır; ama alevleriyle çok yakından oynamak isteyince her itaatsizliği cezalandırır. Huzurdur ve saygıdır. Esirgeyici ve korkunç, iyi ve kötü bir tanrıdır.[42]

Aşkın ateş ile ilgisi ikisinin de yakıcı olma vasfındadır. Gönlüne aşk düşen âşık yanar yakılır. Bu ateş manevi bir ateştir. Fiziki anlamdaki ateş de insanın her hangi bir uzvuna değdiğinde yakarsa aşk ateşi de gönlü öyle yakar ve acıtır. Gönlünde gerçekten aşk ateşi olan âşıkları fiziki ateş yakmaz yaksa bile gönül ateşini ıstırabı fiziki yanmanın ıstırabını yok saydırır.

Ateş ve yanmak, ateşin âşığı yakmaması söz konusu olduğunda Hz. İbrahim[43] kıssasına telmih yapılır. Hz. İbrahim ateşe atıldığında ateş onu yakmamış Allah'ın emri ile gül bahçesine dönüşmüştür

Girse 'uşşâk eger nâra gülistân olur
'Aşk eder "berd ü selâm" vermez aña ol har har

(G-97,5)

Sevgili her zaman âşığına eziyet ve kahır eder. Âşık bu eziyet ve kahır ateşi ile yanar. Bu yanmalara karşı tahammülünün sebebi ise bir gün vuslata ereceği ümididir, ancak âşık yana yana tükenir canı ağzına gelir yine de sevgili gelmemek

---

[42] Gaston BACHELARD, *Ateşin Psikanalizi*, Çev. Aytaç Yiğit, Bağlam Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 13.

[43] **Hz. İbrahim** bir gün bütün insanlar kurban kesmek için şehri terk edince puthaneye girip bir balta ile bütün putları kırmış ve baltayı da en büyük putun boynuna asmış. Halk geri dönünce onu sorguya çekmişler, o da bu işi en büyük putun yaptığını, çünkü baltanın onun boynunda asılı olduğunu söylemiş. Halk putun hareket etmeyeceğini ve konuşmayacağını söyleyince o, "Konuşmayan ve size hiçbir fayda ve zararı dokunmayan putlara ne diye tapıyorsunuz?" demiştir. Bunun üzerine Nemrut onu cezalandırmak ve öldürmek için büyük bir ateş yaktırdı. Bir mancınık ile Hz. ibrahim'i ateşe attılar. Cebrail Allah'ın emri ile onu havada tuttu ve isteğini sordu. O zaman Hz. İbrahim "Ben Allah'ın kuluyum, dileğim O'nadır, sana değildir, Allah ne dilerse yapsın." cevabını verdi. Ateşe atılan Hz. İbrahim gül bahçesine düştü. Ateş günlerce yandı. Ama içi bir mucize ile gülistana dönüştü. (PALA, a.g.e., s.225.)

konusunda ısrarlıdır. Sevgili bazen naz bazen niyaz ederek âşığını yanıp yakılmaya mahkûm etmektedir.

Âteş-i kahr ediyor cism-i nizârım sûzân
Lebime geldi mülâkât ümîdi ile cân

(Tb-3,1,2)

Ol dilber-i 'âşık-nevâz gâh nâz eder gâhî niyâz
Gerçi verir sûz u güdâz ammâ bizi eyler çerâğ

(G-137,8)

Âşık ister mum olsun isterse pervane aşka düştüyse mutlak surette yanmalıdır.

Benim ol 'âşık-ı sûzân ki düşüp âteşine
Yine Cibrîl-i visâle vü dem-i âyînine yûf

(G-140,8)

Şem' ol bezm-i gamın ya şem'ine pervâne ol
Bâri âteş olmadınsa şu'le-pûş olmak gerek

(G-151,4)

Biz ne acayip ateşe tapanlarız ki güzelliğinin ateş yerine sıçradık. Ateş kendine tapana bile merhamet etmez yakar. Ateşperestler de ateşi sever ancak kendilerini yine ateşten sakınırlar. Şair biz nasıl ateşperestleriz diye şaşırmasının sebebi kendilerini ateşin ortasına atmalarıdır. Sevgilinin güzelliği âşıkların gönlü yakmasına rağmen âşıklar sevgilinin yüzüne bakmaktan kendilerini alıkoyamazlar.

Bü'l-'acep âteş-perestânız ki hep
Şu'le-gâh-ı hüsne pertâb eyledik

(G-152,5)

Yanan nesneler önce kararır sonra kor olur, kor olduktan sonra da üzeri küllenmeye başlar. Beyitte Esrâr Dede gönlünün yanı sıra ciğerinin de yandığını bahtı gibi kapkara olduğunu söyler. Beyitte kullandığı "sevdâ" ifadesi de bu karalığı pekiştirmektedir.

Ciğer kapkara yandı tirelendi bahtıma döndü
Beni şeb-gerd-i sevdâ eyledi ey meh-cebînim gel

(G-161,9)

Âşık olanların gönlü her an aşk ateşi ile yanar bir an olsun bu yanmadan halas olmazlar. Bu ateş ile çoğu zaman uyuyamaz uysa da gece yarısı uyanır ah, feryat ederler.

Âyâ ne humâr idi girân-h^{v}âbi-i ye'sim
Kim nîm-şeb gamda bu âteşle uyandım
(G-177,4)

Oldum uzag ol mehveşe hayrânım eyâ neyleyim
Yandı derûnum âteşe âh etmeyip yâ neyleyim
(G-189,1)

Bir civân-ı gül müdür kim ruh-ı gül-fâm mıdır
Dahı mest edip beni nâlân-ı sûzân eyleyen
(G-204,5)

Hat-âverlik hezârân 'âşık-ı dil-sûza kâm verdi
Çerâg edip çerâgân-ı gamı bir deste sünbülle
(G-216,4)

Sevgiliden ayrılmak ya da uzak düşmek de âşığın yanmasına bu yanma ile ahlar etmesine sebep olur. Âşık ben yanmazdım amma sevgiliden uzak düşünce baştan ayağa ateş oldum der.

Mehcûr-ı yâr-ı mehveşim mecbur- âh-ı ser-keşim
Baştan ayağa âteşim yanmazdım ammâ neyleyeyim
(G-189,2)

Yakdın firâkın âteşine cism ü cânımı
Yıkdın 'inâyetinle şükür hânmânımı
(G-237,1)

Âşığın her daim ağlamasına ilgisiz olan sevgili bu defa âşığa lütufta bulunmuş ve onunla konuşmuş ona bir gül vermiştir. Bunun yanında artık ağlamaması gerektiğini bu aşk ateşi ile yana yana kül olacağını söylemiştir. Artık vuslata erme zamanının geldiğini söyler.

Büt-i kec-külâh şen-gül bana güldü verdi bir gül
Dedi ağlama yeter gül kül olursun yâne yâne
(G-227,7)

Âşığı ateşlere yakan bir unsur da sevgiliden uzak düşmektir. Sevgiliden uzak düşen, hicran yaşayan âşık sabaha kadar ağlar ve ciğerini dağlar. Gönlünün ateşi bedenini kül eder.

Yâr 'aceb subha degin agladıgım bilmez mi
Nâr-ı hasretle ciğer dagladıgım bilmez mi

(G- 239,1)

Fehm ü 'irfânı kemâlindedir Esrâr o bütün
Nâr-ı hasretle ciger dagladıgım bilmez mi

(G-239,6)

Gönlümün âteşin yakdı tenimi kül etdi
Hayliden ol sanem-i gül-bedeni görmeyeli

(G-264,2)

1.2.15 İstidâdlı

İstidad; *bir şeyin kabulüne, kazanılmasına olan tabiî meyil, kabiliyet* [44] demektir. Ancak bir şeye kabiliyetli olmak o işi başarmaya yetmez. İstidadın bulunduğu işte çalışıp çabalamak başarıya âşık için ise vuslata götürür.

Âşık vuslata ermek için çalışmalı, uğraşmalı, gözyaşı dökmelidir. Kolayca vuslata eremez. Âşık da vuslata ermek için yetenek kabiliyet ve sa’y etme vardır. Kendisine vuslat zamanı geldiğinde bütün çabalarını ortaya dökmüş olan âşık hangisi ile sevgilisinin vuslatını kazandığını bilemez.

Ey dil-i divâne fikr eyle hele bir kez 'acep
Kangı isti'dâd ile erdi dem-i vuslat bana

(G-2,2)

İstidad bahşeden kavuşma erbabına dosttur. Yoksa yeteneği olmayan can acizdir. Yeteneğin ne olduğunu ancak yeteneği veren bilir. Âşığa âşıklık yeteneği veren de sevgilidir.

Bahş-ı isti'dâd eden erbâb-ı vasla dostdur
Yohsa cân bî-müsta'id 'acz u ferâgatdir bana

(G2,4)

[44] DEVELLİOĞLU, a.g.e., s. 455.

Âşığın ağlayan gönlüne seslendiği beyitte boş yere köy köy dolaşma kavuşmanın çaresinin yine talep edilenin şahitliğinden sor, demektedir.

Kû-be-kû eyleme beyhûde telâş ey dil-i zâr
Çâre-i vasl yine şâhid-i matlabdan sor

(G-53,4)

Sakın ki âşığı heves dolu zannetmeyin aşkını iddia etmek sana kolay gibi görünmesin herkes bunu yapamaz. Her gönül aşk iddiasında bulunamayacağı gibi her gönül aşkı da çekemez.

El-hazer her bu'l-heves zann etmesin
İddi'â-yı 'aşkına âsân seniñ

(G-154,6)

Her gönül derd-i 'aşkını çekemez
Ana rindân-ı kâm-yâb gerek

(G-157,4)

Çalışıp kazanma ile aşkta istidad elde etmek mümkün değildir. Allah'ın adaleti kendini göstermeyince mümkün değil. Yetenek ve kabiliyet çalışarak elde edilmez. Ancak var olan yetenek çalışıp çabalama ile geliştirilebilir.

Kesb ile tahsîl-i isti'dâd-ı 'aşk etmek muhâl
Olmayınca şîve-i dâd-ı Hudâ mümkin degil

(G-163,2)

Âşık kendisindeki yeteneği bütün âşıklarınkinden daha fazla görür. Diğerlerinde kendisindeki kabiliyet olmadığını ileri sürer. Her şeyin ilk ve üstünü kendisidir.

Men geşt ederken 'aşkın ile deşt ü kûhda
Mecnûn-ı gam dedikleri dîvâne yog idi

(G-258,3)

Hep men getirmişim haberi kûy-i yârdan
Evvel cihânda şöhret-i cânâne yog idi

(G-258,4)

1.2.16 Kimsesiz

Divan şiirindeki genel âşık tasavvurunda âşık kimsesizdir. Ne ona kol kanat gerecek bir ailesi vardır ne de sevgili onu yanına kabul edip sahiplenir. Tek başınadır, ne derdini anlatacak kimsesi vardır ne de derdine derman olacak kimsesi. Sevda düşmanı, dert ve gam onun gönlünü ortalarına almıştır. Onu bu durumdan kurtaracak kimsesi yoktur.

Dili ortaya aldı düşmen-i sevdâ vü derd ü gam
'Acâyib bî-kesim yokdur halâsa bir mu'înim gel

(G-161,13)

Âşık derdine dermanın ancak kimsesizlere lütufta bulunan sevgilinin yardımıyla olacağını dile getirir. Sevgili lütfuyle kimsesizlerin yüzünü güldürür.

Derdime çâre olursa hazretindendir hemân
Ey nice bî-kesleri lutfunla handân eyleyen

(G-204,8)

Kimsesiz olanların yoldaşları canlarıdır. Canından yani kendinden başka yardım edeni ve onun ayakta tutan yoktur. Sevgilisiyle sürdüğü kavuşma zamanının Safaları aklına geldikçe daha bir garip olur.

Yâdına geldi yek-be-yek cân ü garib ü bî-kesin
Yâr ile bezm-i vaslda eyledigi safâları

(G-232,14)

Âşık garip olandır. Sevgiliye halini arz edemedikçe iyice boynunu büker. Sevgilinin yanı huzuru giderek yükselmekte artmaktadır. Zavallı âşığın onun yanına varması gittikçe zorlaşmaktadır. Ona bir türlü derdini söyleyemez.

Ne yüzüm var pek garîbim edemem 'arz ana hâlim
O büt-i hüsün-perestim katı bâlâ oldu gitdi

(G-240,5)

'Âşık bana lutf ile cevânâ demesin mi
Bî-çâre sana derdini asla demesin mi

(G-242,1)

1.2.17 Dilsiz, Lâl

Lâl; *ebkem yani söz söylemeye muktedir olmayandır.*[45] Âşık da sevgilinin susan baygın gözünün gördükçe adeta dili tutulmaktadır. Çünkü suskun gözü fitnelikler okumaktadır.

Lâl etdi beni o çeşm-i hâmûş
Oldukça fesâne-h^{v}ân-ı fitne
(G-217,8)

1.2.18 Âşık Her Zaman Ümitlidir, Vuslatı Dileyendir

Divan şiirinde âşık her zaman ümitlidir. Hiçbir zaman sevgiliye kavuşamayacağını düşünmez. Bıkmadan yorulmadan sevgilinin lütfunu bekler. Cevr, cefa, eza onu hiçbir zaman yıldırmaz. Esrâr Dede de sevgilinin cevri karşısında yılmayanlardandır.

Cevrine bakmam zuhûra tâbi'im
Lutfun ümmîd eyler isem yâ nasîb
(G-23,2)

Ümidin ateşi âşığın kanını kurutmuş canından bezdirmiştir ama onu pes ettirmemiştir. Üzüntü deryası gözündeki sadece bir damlacık su kadar kalmıştır. Üzüntü ve yeis onu yıldıramamıştır.

Kanım kurutdu tâ o kadar şu'le-i ümîd
Deryâ-yı ye's çeşmime bir katre âbdır
(G-73,3)

Âşık ne umarsa aşktan ummalıdır. Çünkü aşkın tahsil mayası odur.

Mâye-i tahsîl odur bi'l-fi'l
'Aşkdan um gayriden ümîdi kes
(G-114,4)

Âşık için yarınlar ve diğer günlerin önemi yoktur aynı hayatın önemi ve değeri yoktur. Ona sadece sevgili gereklidir. Onun için günler ya kahır ve azap ya lütuf ve sevap olacaktır sevgilinin gelmesiyle.

[45] DEVELLİOĞLU, a.g.e., s.198.

Ferdâ neye lâzımdır cânâne gerek câne
Yâ kahr ‘azâb olmuş yâ lutf sevâb olmuş

(G-118,5)

Beni müstagrak-ı ihsânı etdi hâliyâ dil-dâr
Hayâ eyler gönül matlab-geri-i lutf-ı ferdâya

(G-208,8)

Hemîşe lutf eder cânân hemîşe
Velîkin sendedir noksân hemîşe

(G-218,1)

Âşığa göre sevgili sultandır ve sultan olanlar kullarına kölelerine inayette bulunurlar. Eğer bu inayet olmazsa âşık harap olacağını söyler ve sabırla kendisine inayetin geleceği günü bekler.

Senin 'aşkınla sultânım be-gâyet derd-nâk oldum
'İnâyet eylemezsin işte billâhi helâk oldum

(G-168,1)

Âşığın ümidi sevgiliye kalmıştır. Ondan da kötü cevap gelince hali perişan olmuştur.

Ol yâre kalmış iken ümîdim ne hâldir
Andan da bu cevâb nedendir neden neden

(G-201,3)

1.2.19 Harap, Acınılacak Halde

Âşık genel olarak hep harap, bitap ve acınacak haldedir. Onun bu haline bazen düşmanı bile acır ancak sevgili âşığın bu durumundan hiç mi hiç etkilenmez. Aksine cevr ve cefasını daha da arttırır. Âşığın bu haline bülbül bile kendi derdini unutarak ağlar. Bülbül zaten âşıktır o da her vakit ağlar ancak bunun yanında sevgili olarak görülen gülistanın da ağlaması alışılmış bir durum değildir.

Ne dem ki yâd-ı ruhsâr ile çeşm-i hûn-feşân ağlar
Benüm-çün bülbül âh eyler yürekden gonca kan ağlar

(G-87,1)

'Acâyib bülbülüm tûfân-gül-i hûn-âb çeşmimdir
Degildir jâle anda hâlime hep gülsitân ağlar
(G-87,2)

Âşığın derdine ağlayan sadece bülbül ve gülistan değildir. Âşık ölüp mezara konduğunda onun haline mezar taşı bile ağlamaktadır. Taşın bile haline acıyıp ağladığı âşığa merhamete gelip de sevgili ağlamaz.

Degildir kûçesinde çeşme-sâr ol şûh-ı bî-rahmın
Mezârında yine bir 'âşıkın seng-i nişân ağlar
(G-87,4)

1.2.20 Kara Bahtlı

Âşığın kara bahtı aşkının gül bahçesinin parlaklığıdır. Ayva tüylerinin zuhuruyla yanağının süsü ve rengi artar eksilmez. Âşığın bahtının karalığı güllerin parlaklığına teşbih edilmiştir. Buradaki tezatlık karanlık ve parlaklık arasındadır. Karalıkta renk ve parlama görülmemesine rağmen sevgilinin gül yüzü ve ayva tüyleri onun güzelliğini arttırmaktadır. Gül gibi parlak yanağın üzerinde gece gibi karanlık ayva tüyleri belirmiştir bu da âşığı sevgilinin yüzüne bakmasına engel olmuştur. Âşığın bahtı karardıkça kararmıştır.

Benim baht-ı siyâhım revnak-ı gül-zâr-ı 'aşkımdır
Zuhûr-ı hatla reng ü zîb-i ruhsâr artar eksilmez
(G-105,2)

1.2.21 Hayal-perest

Gam, keder, cevr, cefa, hasretin yanında âşığın en vefalı dostlarından birisi de hayaldir. Sevgiliyle hem-dem olamayan âşık her an onun hayaliyle yaşar ve hayal bir saniye olsun yanını bırakmaz.

'Aksin 'aynımda hayâlin dilde
Sanma yanımdan uzakdın bu gice
(G-225,4)

Gönlünün gam evinde sevgilinin hayalinin yakalayan âşık yemin incisini sağlamlaştırır.

Hayâl-i yâri tenhâ avlayıp gam-hâne-i dilde
Sözümden çıkmadı dür-dâne-i peymânı berkitdim

(G-181,2)

Sevgilinin gül yanağının hayali bile âşığın gönlünü şen, mesut eylemeye yeter. Yara dolu sinesi gül bahçesi gibi olur.

Yâr-i gül-pûşun hayâli gönlümü şen eyledi
Sîne-i pür-dâg-ı dâgım cümle gülşen eyledi

(G-250,1)

Put gibi güzel sevgilinin gönlü rahat olan âşığıyız biz de aşke dair hayaller vardır.

Bir nigârın dil-âremîdesiyiz
'Aşka dâ'ir hayâl var bizde

(G-222,2)

Bazen de sevgilinin kendisinin ettiği eza, cefa yetmezmiş gibi hayali bile âşığın canını yakar gözlerinden kanlı yaş akıtır.

Hayâl-i rûy-ı dilber dîdesin pür-hûn eden diller
Safâ-yı câm-ı leb-rîzi meh-i tâbâna saklarmış

(G-120,7)

1.3 ÂŞIĞIN VÜCUT AKSAMLARI İLE İLGİLİ UNSURLAR

1.3.1 Can

İnsan varlığının en önemli unsuru candır. Elle tutulan, gözle görülen bir varlık olmamasına rağmen, insanı hayatta tutan en önemli unsurdur. Canın vücudu terk etmesiyle hayatın sona erdiğine inanılır. Bu sebeple âşığın sahip olduğu en değerli varlıktır. Âşık sahip olduğu bu en değerli varlığı, sevgili yolunda harcamaktan çekinmez. Âşıklığın değer ölçüsü candır. Âşığın değeri, canını aşk ve sevgili yolunda harcayabildiği nispette artar.[46]

Âşığın canını bazen da sevgili yağma eder. Âşığın canı sevgilinin canına perçemine takılır gider. Sevgili âşığın canının yanı sıra aklına da yağma eder ve aşığını iyice elden ayaktan düşmüş perişan durumda bırakır.

[46] SEFERCİOĞLU, a.g.e., s.305.

Yine zülf-i kâfiristân dil ü cânı kıldı gâret

Yine gamze-i Hülâgü urup etdi dîni yağma

(G-5,2)

Sabah rüzgârının sevinçle karşılayan ona hoş geldin diyen şair sabah rüzgârının sevgiliden getirdiği kokuları canına can katan bir unsur olarak değerlendirir.

Ey nesîm-i seher ey rûh-ı revân hoş geldiñ

Dil-i bîmârıma verdiñ yeni cân hoş geldiñ

(G-156,1)

Âşık sevgilinin tek bir bakışı için bile canını feda etmekten çekinmez, ancak sevgili bunu bildiği gibi duvara bile merhaba der âşığa demez. Sevgilinin bakışı âşığın kanına girer ve canına kıyar.

Bir nigâha cân viren mahrûm iken

Sûret-i divâra eyler merhabâ

(G-14,9)

Nigehin girdi kâne bî-pervâ

'Akibet kıydı câne bî-pervâ

(G-16,1)

Âşık sevgiliden küçücük bir lutuf görse seve seve onun için canını verir.

Bu lûtfi görünce senden 'uşşâk

Cân vermege hiç olur mı nâ-şâd

(G48,9)

Âşığın; canı, makamı ah ve naleleridir. Bunlarla sevgilinin ilgisini çekmeye çalışır. Ama o derece ağlamış ve ah etmiştir ki can nağmelerini bitirmiş kararsız kalmıştır.

Âhım tükendi sâz-ı figânın karârı yok

Bitdi makâmı nağme-i cânın karârı yok

(G-150,1)

Âşığın en değerli varlığı canı olduğu gibi korkusuzca verecebileceği tek şey de odur. Gönül derdinin deryasına gark olmak için can atar, heyecanlanır. Onun bu deryadaki girdaplardan korkusu yoktur.

Cânı atdık derd-i dil deryâsına
Sanma kim biz bîm-i girdâb eyledik

(G-152,2)

Sevgilinin gamze tabibi âşığın canının düşmanıdır, durum böyle olunca âşık nasıl iyileşme imkânı bulsun.

Hasm-ı cânımken tabîb-i gamzesi
Hasteyim bulmam ifâkat âh âh

(G-229,7)

Âşık için ne günün ne dünün ne de yarın önemi vardır. Onun canına sadece sevgili gerekmektedir. Sevgili ise ya kahır ve azap ya lütuf ve sevaptır.

Ferdâ neye lâzımdır cânâne gerek câne
Yâ kahr 'azâb olmuş yâ lutf sevâb olmuş

(G-118,5)

Can ile dudak arasındaki ilişki canın ağzıdan çıktığına inanılmasındandır. Can ağızdan çıktığı gibi sevgilinin dudağı da âşığın canına can katar, ona hayat verir. Sevgili kahır ateşi ile âşığın zayıf cismini yaktıkça canı ağzına, dudağına gelmektedir.

Lebimden ârzû eyler anınçün 'âşık-ı bî-cân
Ederler ittifâk anda bulunur cân-ı gül-bûse

(G-219,5)

Âteş-i kahr ediyor cism-i nizârum sûzân
Lebüme geldi mülâkât ümîdi ile cân

(Tb-3,1,2)

Esrâr Dede bazı beyitlerde canı cihana teşbih etmiştir. Gönül sevgilinin gözünün cezbesinde olunca bu can cihanında nurların feyzi artar, eksilmez der. Can cihanında kendisi nişansız iken tahammül omuzu cefa yükünü çekermiş.

Gönülde cezbe-i dîdâr-ı dil-dâr artar eksilmez
Cihân-ı cândır bu feyz-i envâr artar eksilmez

(G-105,1)

Bâr-ı cefâ çeker idi dûş-ı tahammülüm
Nâmım cihân-ı cânda dahî bî-nişânken

(G-194,4)

Gönülün köye benzetildiği bir beyitte can ise mülke benzetilmektedir.

Kûy-ı dile bilmem yine bir velvele düşdü
Başdan başa cân mülketine zelzele düşdü

(G-245,1)

Âşık sevgilinin yüzüne doğru bakıp ağlamaktadır çünkü canı sevgiliyi görünce coşmaktadır.

Rûyuna karşu bakup ağlar isem 'afv eyle kim
Dîde gördükçe seni yandı gönül cân etdi cûş

(G-121,6)

Ayrılık her zamanki âşığın cismini ve canın yakar, yıkar, talan eder. Sevgilnin inayeti ise âşığı mamur edeceği yerde yıkar harap eder.

Yakdın firâkın âteşine cism ü cânımı
Yıkdın 'inâyetinle şükür hânmânımı

(G-237,1)

Sevgili âşığın canını ne derece yaksa da âşık yine de bundan çekinmez seve seve yine canını aşka yakar.

Cânım atarken âteş-i dîdârına seniñ
Etrâf-ı şem'-i cem'ine pervâne yog idi

(G-258,7)

Sevgilinin sitem okları da hep âşığın canına tesir eder. Bu oklara hep gönül siper olur.

Cânıma tîr-i sitem cânândan gelmekde lîk
Hep ana oldu siper sad-pâre gönlüm neyleyim

(G-173,2)

Bazen de âşık teninden bıkar, usanır ve Allah'tan bu bedenden canını almasını ister. Bedeni ayakta tutan candır. Âşık bedeninden kurtulmak için canından vazgeçer. Bu vazgeçiş onu rakiplerini sevindirecektir.

Bâri yâ Rabb ten-i efsürdemi bî-cân eyle
Beni hâk eyle rakîbânumı handân eyle

(Tb-3,1,4)

Aşk oynayan hayat nakdini cana saklarmış, cananın vuslatını korkusuz saçarmış.

Demek nakd-ı hayâtı 'aşk-bâzân câna saklarmış
Nisâr-ı bî-dirîg-i vuslat-ı cânâna saklarmış

(G- 120,1)

İstidat bahşeden kavuşma erbebına dosttur yoksa can istidatsızken acizdir. Burada cana değer katan da istitdat olarak nitelendirilmistir.

Bahş-ı isti'dâd eden erbâb-ı vasla dostdur
Yohsa cân bî-müsta'id 'acz u ferâgatdir bana

(G2,4)

Bazı beyitlerde canını feda etmek anlamına yakın olan *başını vermek* ifadesi de kullanılmaktadır. Bu da yine canından geçmek anlamında kullanılır. Başını verenlerin boynununa asılan ip ise sevgilinin zülfüdür.

Bî-hûde sanma Hakk diyerek baş verenleri
Gerdenlerinde zülf-i bütândir resenleri

(G-263,1)

Cân u ser terkin urur evvel kademde ehl-i 'aşk
Bu'l-heves bilsin bunu sonra peşîmân olmasın

(G-190,5)

1.3.2 Cism, Ten

Âşığın bedeni daha çok zayıflığı, sarı rengi, hasta ve harap oluşu sebebiyle söz konusu edilir.[47] Ayrılık ile âşığın bedeni zaferan gibi sapsarı kesilmiştir. Eksik olan cismi ise bir türlü neşe rengi bulmamıştır. Bir taraftan elem bir taraftan ayrılık zafiyeti âşığın her tarafını sarmıştır.

Tâ za'ferâna döndü bu dil-haste-i firâk
Reng-i neşât bulmadı cism-i kemînemiz

(G- 110,4)

Bir tarafdan elem-i cism-i za'if ü hayrân
Bir tarafdan da hücûm itmede za'f-ı hicrân

(Tb-3,1,3)

[47] SEFERCİOĞLU, a.g.e., s.295,

Bedenin yanıp harap olma sebeblerinin başında ayrılık ve hasret gelmektedir. Ayrılık ile zaten zayıf ve takatsiz bedeni iyice harap olur, sevgilinin inayeti bu bedeni iyiyleştirmek yerine yıkar.

Yakdın firâkın âteşine cism ü cânımı
Yıkdın 'inâyetinle şükür hânmânımı

(G-237,1)

Özlemekten âşığın zayıf cismi hilale dönmüştür.

Za'f-ı hasretle hilâle döndü cism-i lâgarım
Geçdi bu meh de yine o mâh-ı tâbân gelmedi

(G-252,7)

Sevgiliyi görmeyeli gönlünün ateşi bedenini yakıp kül etmiştir.

Gönlümün âteşin yakdı tenimi kül etdi
Hayliden ol sanem-i gül-bedeni görmeyeli

(G-264,2)

Âşık ayrılık derdi ile o derece birleşmiştir ki dertli cisminden sadece gölgesi görünür, varlığı kalmamıştır.

O rütbe derd-i firâk ile ittihâdım var
Ki sâye gam görünür cism-i derd-mendimden

(G-200,5)

Âşığın bedeni her zaman zayıftır. Bu zayıf bedendeki canı ise her zaman sevgiliye maildir.

El-hamd kim Hudâ beni cândan ayırmadı
Cism-i nizârı rûh-ı revândan ayırmadı

(G-254,1)

Harap cismim gamın oturmasına elverişli değil, bilmem bu köhne bina ne zaman yıkılır. Âşığın bedeni o derece zayıflamış ve harap olmuştur ki artık ona gam bile girip oturamamaktadır.

Cism-i harâb kâbil-i süknâ-yı gam degil
Bilmem ne dem bu köhne binâya halel gelir

(G-70,5)

1.3.3 Gönül

Gönül, aşka duygusunun ve neticelerinin ortaya çıktığı bir merkez olarak kabul edilir. Âşığın ayrılmaz bir parçası olan aşkın kaynağı olduğu gibi, sevgilinin de âşığa karşı takındığı olumsuz tavrın neticelerinin görüldüğü bir mekân olarak da dikkati çeker. Sinenin içinde bulunduğu tasavvur edilir ve çoğu zaman beraber zikredildiği can ile birlikte âşığın çektiği sıkınıtıların sebebi olarak karşımıza çıkar. Âşık çoğu zaman ona söz dinletemez.[48]

Aşkın, sevdanın zuhur ettiği yer gönüldür. Bu sebeple âşığın gönlü aşk ile her zaman yaralıdır. Çünkü o sevgilinin saçına dolanmıştır. Ve ağlara takılan kuş gibi orada çırpınıp durmaktadır. Bu siyah beladan kurtuluşu olmadığı için de takıldığı zülfte gün gün eriyip gidecektir.

Ne siyeh belâyimiş bu sitem ücefâ yimiş bu
Nereden dolaşdı gönlüm yine gîsuvâne âyâ

(G-5,4)

Her ‘âşıkı bir yüzden dil-beste edip zülfün
Her dilde birer pîçîş her serde birer sevdâ

(G-9,4)

Zülfüne meftûn olan bî-diliñ
Varı yoğı cümle fedâdır fedâ

(G-12,7)

Yek-ser elinden almadan îmân kal’esin
Ol büt esîr-i zülfünü âzâd ider mi hiç

(G-37,4)

Âşıkların derdi huri gözünün kavgası değildir, put gibi güzel sevgilinin zülfünün kavgasıdır. Çünkü âşığın gönül derdi sevgilinin saçıdır.

Sanma ey zâhid mahabbet hûr-ı 'ayn gavgâsıdır
'Âşıkın derd-i dili zülf-i bütân sevdâsıdır

(G56,1)

[48] SEFERCİOĞLU, a.g.e., s.269.

Rûyuna karşu bakup ağlar isem 'afv eyle kim

Dîde gördükçe seni yandı gönül cân etdi cûş

(G-121,6)

1.3.4 Yüz, Çehre

Genel olarak âşığın yüzü sarı olarak tasavvur edilir. Bunun sebebi âşığın çektiği eziyet ve hasret sebebiyle hasta olmasındandır. [49]

Tâ za'ferâna döndü bu dil-haste-i firâk

Reng-i neşât bulmadı cism-i kemînemiz

(G- 110,4)

Benzin sarardıp 'âşıkı dil-hûn eyledi

Zâhir olınca câna ruh-ı gül-feşân-ı 'aşk

(G-145,2)

Bister-i hâr oldu künc-i hârhâr

Ey nizâr ü zâr-ı rü-zerd-i firâk

(G-149,3)

Yaratılanların sevgilisi olduğu için yüzünü sararttı bunun için altın hasret vurgunu âşığa benzer.

Oldu mahbûb-ı enâm oldugu-çün rûy-ı zerd

Fi'l-mesel ʿâşık-ı hasret-zedeye benzer zer

(G-97,10)

Sarı renkli yanağı kim görse der ki acaba bu bela ilminden bir gürz müdür. Âşık bela ilminden yani aşktan gürz yemiş ve hastalıktan benzini sarartmıştır.

Ruh-sâr-ı zerd-fâmım her kim görse der kim

'İlm-i belâdan âyâ bu bir çekîde midir

(G-98,3)

1.3.5 Göz

Âşığın gözü, sevgilinin güzelliğinin tecelli ettiği, kendisini gösterdiği, daha açıkçası değer kazandığı yerdir.[50]

[49] SEFERCİOĞLU, a.g.e., s.314.
[50] TOLASA, a.g.e., s.338.

Genel olarak âşığın gözü hep uykusuzdur. Bu uykusuzluk ve kan ağlama sebebi ile de her zaman kırmızıdır. Ayrılık, sevgilinin hasreti, sevgilinin yüzü, sevgilinin hayali, eziyet ve cefalar sevgiliyi geceler boyunca uyutmayan ve ağlatan unsurlardır.

Âşık başına uyku hırkasını çekse de ikbal sabahını görmek için bir saniye bile uyumadan bekler.

Gerçi çekdim başıma hırka-i h^{v}âb-âlûdu
Subh-ı ikbâl gibi lütfun ile bî-dârım

(G-166,6)

Âşık hasret ile sabaha kadar köşe köşe dolaşıp Allah'tan meded ister.

Subha dek gûşe-be-gûşe dolaşıp hasretle
Çagırırım meded Allâh meded neyleyeyim

(G-184,3)

Sevgili naz döşeğinde şeker uykusuna daldıkça gözü uyanık olan âşık nice zehirler içer.

Vardıkca şeker-h^{v}âba girip bister-i nâza
Ne zehr içer dîde-i bîdârı unutma

(G-220,3)

Sevgilinin yüzünün hayali âşıkın gözünü kanlı yaş ile doldurur.

Hayâl-i rûy-ı dilber dîdesin pür-hûn eden diller
Safâ-yı câm-ı leb-rîzi meh-i tâbâna saklarmış

(G-120,7)

Âşıkın gözü sevgiliyi gördükçe ağlar. Onun gözleri sevgiliyi görünce coşan taşan bir deniz gibidir. Sabaha karşı coşan iki derviş gibidir.

Dîde kâbil mi seni gördükçe giryân olmasın
Bir bahirdir gördü dîdârın hurûşân etdi cûş

(G121,4)

Çeşm-i ümmîdim bakıp rûyına ağlar kef-feşân
San sabâha karşı iki pîr-i hayrân etdi cûş

(G-121,5)

Âşık sevgiliyi gördükçe gönlü yanar gönlü yandıkça da gözünden yaşlar boşalır.

Rûyuna karşu bakup ağlar isem 'afv eyle kim
Dîde gördükçe seni yandı gönül cân etdi cûş

(G-121,6)

Âşığın gözünün bir özelliği de sevgilinin görüntüsünü her zaman kendinde barındırmasıdır.

'Aksin 'aynımda hayâlin dilde
Sanma yanımdan uzakdın bu gice

(G-225,4)

1.3.6 Gözyaşı

Gözyaşı, divan şiirinde en çok sözü edilen unsurlardan birisidir. Âşık ile ilgili tasavvurlarda çokça yer alır. Gözyaşı gönüldeki sırların açığa çıkmasına sebep olur. Gözyaşının en belirgin vasfı kanlı oluşu, dökülüp saçılmasıdır.

Gözyaşı, âşığın en yakın dostudur. Herkes onu terk etse gözyaşı onun terk etmez ancak bazen gözyaşı da tükenir onun yerine gözünden katre katre kan gelmeye başlar. Âşık gözündeki gözyaşını tükettiğinde ciper kanını sarf etmeye de başlar.

Künc-i hasretde enîsin kederindir ancak
Sana hem-derd olan eşk-i terindir ancak

(Tb-3,2,4)

Şimdilik hûn-ı ciger sarf ederim
Dîdede zerre kadar nem yokdur

(G-69,4)

Sevgilinin sadece kendisi değil onun yüzünün hayali bile âşığın gözünü kanlı yaş doldurmaya yeter.

Hayâl-i rûy-ı dilber dîdesin pür-hûn eden diller
Safâ-yı câm-ı leb-rîzi meh-i tâbâna saklarmış

(G-120,7)

Gözyaşı kırmızı rengi bakımından kimi zaman ateşe de benzetilir. Coşkun selin ateşine teşbih edilir.

Ki ey dîde yeter bu âteş-i seyyâle-i cûşîş

Meded şemşîr verdin pençe-i hûnîn-i Cengîz

(K-10,8)

Âşık sevgilinin eziyetinden ve bu eziyetlerin kederinden ağlar. Gözünden gözyaşı yerine akan da keder zehridir.

Sanma kandır bu gözümden dökülen eşk-i terim

Dîdeden geldi derûnumdaki zehr-i kederim

(Tb-3,3,3)

Âşık sevgilinin ilgisizliğinden o derece muzdariptir ki sabaha kadar ağlar. Gözünde yaş kalmadığı için artık kan gelmeye başlar. Gözünün şafağı kızıl kana boyanır.

Geceler subha dek kan ağladırsın

N'olur bir kerre gel hâkim su'âl et

(G-33,4)

Şafak-ı dîde kızıl kana boyandı bu sabâh

Gül-i hurşîd yine şebneme kandı bu sabâh

(G39,1)

Güzelin zülfü içinde sevilen Leyla'nın yüzünü görüp âşığın gözü kan çağlar. Beyitteki uykulu ifadesi sabaha karşı bir vakti anımsatmaktadır. Bu da âşık sabaha kadar ağlamış ve sabahleyin Leyla'yı görünce gözünde yaş kalmadığı için kan ağladığını belirtmektedir.

Zülf-i hûb içre meh-i Leylî-i matlûbı görüp

Dîde kan çağladı Mecnûn uyandı bu sabâh

(G-39,2)

Âşığın gözünde gözyaşı tükendiği için kan dökmeye kan fışkırtmaya devam etmektedir. Âşığın bu derece ağlaması ise sevgiliyi güldürmektedir.

Ey dîde-i hûn-efşân yetmez mi dökersin kan

Dil-dâr olup handân açıldı gül-i ümmîd

(G47,2)

Esrâr Dede bir beyitte de âşığın gözünü çeşmeye gözyaşını da coşan bir denize benzetmiştir. Yine ağlamaktan gözünde yaş kalmamış gözlerinden kan gelmeye başlamıştır.

Aglamakdan dîdede nem kalmadı kan etdi cûş
Bir kuru çeşme idi ol bunca 'ummâna etdi cûş

(G-121,1)

Bir beyitte de gözyaşı nakde benzetilmiştir. Bu nakit âşığnı yakasını ve eteğini doldurmuştur.

Dâmân u ceyb-i ‘âşıkı doldurdu nakd-ı eşk
Bir gün metâ’-ı handesi de râygân olur

(G-50,8)

Âşığın gözyaşı o derece çok akar ki o ağladıkça etrafında servi, söğüt, lale, gül ve susam biter, boy verir.

Eşk-i seyyâlem döküldükçe bütün etrâfımı
Serv ü bîd ü lâle vü gül-nâr u sûsen eyledi

(G-250,2)

1.3.7 Sine

Âşık vücut aksamları arasında *sinenin söz konusu edilmesinin en önemli sebepleri arasında gönül ve can ile yakın ilgisi yer alır.*[51] Âşığın sinesi sevgilinin attığı cefa oklarının yarasıyla, dertten kederden çıkan elem yaralarıyla, sevgilinin gamze cellâdının açtığı yaralarla doludur. Bu yaralar kanlıdır, kırmızı renktedir. Âşığın sinesinde o kadar çok yara vardır ki artık yara açılacak yer kalmamıştır.

Zahm açmağa yer kalmadı ey gamze-i hûn-rîz
Çâk et dil-i pür-pâreyi sad-pâre degilse

(G-212,2)

Âşığın sinesinde açılan yaralar onun için çok değerlidir. Bu yaralar sevgiliye kavuşmak için çektiği eziyetlerin, kederin, hicranın ispatı durumundadır. Âşık bu sebeple sinesindeki yaralardan aşk hazinesi diye bahseder.

[51] SEFERCİOĞLU, a.g.e., s.328.

Genc-i 'aşkınla oldı mâl-â-mâl
Sanma sînem tehîce vîrândır
(G-82,11)

Âşık bazen de sinesinde açılan yaraları nilüfer, gül, karanfil, gonca gibi çeşitli çiçeklere benzetir. Bunların kiminin renk benzerliğinin yanı sıra kimisinin de şekil benzerliği söz konusudur.

Şu'le-i nilüfer-i dâgım olup tûtî-i reng
Tâb-ı verd-i rûy u hat mir'at-ı sohbetdir bana
(G-1,9)

Güller açıldı sînede oldı ciğer çün dâğ dâğ
Şâdân-dil-i mihnet-zede şimden gerü dâğ üstü dâğ
(G-137,1)

Sînemde câ-be-câ açılıp pâre pâre dâg
Nev nev yetişdi lâle karanfîl taraf taraf
(G-139,5)

Sad gonçe-i dâg ile edip sînemi tezyîn
Gûyâ bana bir levh-i münakkaş kodu gitdi
(G-251,5)

Âşığın sinesinin yaraları sevgilinin bakışının okundan ve hançerinden, gamzesinin kılıcından kaynaklanır.

Sînemin yâraları tîg-i nigehdendir bil
Ne zehir yutdugumu gel o şeker-lebden sor
(G-53,2)

Aç dâg-ı köhnemi meded ey hançer-i nigâh
Leb-teşnegî-i zahmıma bir cür'a âb ver
(G-58,6)

Sevgili âşıkta açılan yaralar ile ilgilenmez. Âşığın yaraladıktan sonra onu unutur. İlgilense de o yaralara merhem yerine zehir sürer. Âşık da bu durumda iyice kederlenerek şarap yerine ciğer kanını içer.

Zehr urup sînedeki zahmıma merhem yerine
Kâse kâse içerim hûn-ı dili dem yerine

(G-214,1)

Hayf unutdu 'âşık-ı mehcûrunu ol bî-vefâ
Bir peyâm-ı dil-nişîn Esrâra el'ân gelmedi

(G-252,11)

Âşık sevgiliye gençliğinde mail olmuştur. Sevgili onun otuz parça olan sinesini yüz parça etmiştir.

Düşdüm o tıfl-ı nev-rese ben cevânken
Sad-pâre etdi sînemi sî-pâre-h^{v}ânken

(G-194,1)

1.3.8 Ağız

Esrâr Dede divanında âşığın ağzı ile ilgili geçen husus onun lâl olmasıdır. Sevgilinin susan gözü âşığın dili bağlamış onun lâl etmiştir.

Lâl etdi beni o çeşm-i hâmûş
Oldukça fesâne-h^{v}ân-ı fitne

(G-217,8)

1.4 MADDİ VE MANEVİ HALLER

1.4.1 Hicran, Firak, Hasret

Hasret ve ayrılık, âşığın devamlı içinde bulunduğu bir durumdur. Sevgilinin ilgisizliğinin ve vefasızlığının neticesi olan bu durum, âşığın sıkıntılarının ve üzüntülerinin de en önemli kaynağıdır.[52]

Hicranın âşık ruhunda uyandırdığı tesirlerin ifadesi, şu haller zikredilerek yapılır; yani hicranının âşık üzerindeki tesiri şu neticeleri doğurmuş olur: âşık ölmek durumundadır, kan yutar, toprak olur, gece sabahlara kadar yanar, ağlar ve ah eder, daima kanlı veya normal gözyaşı döker, cennet içinde dahi olsa kâinat başına zindan kesilir, onu yaşlandırır, belini büker, tamamen gam keder içinde bırakır.[53]

---

[52] SEFERCİOĞLU, a.g.e., s.333.
[53] TOLASA, a.g.e., s.378.

Hicran yaşamak âşık için en büyük zulümdür. Ancak hayatı da hep hicran ve hasret içinde geçmektedir. Sevgiliye kavuşamaması aşkının kendisi olmuştur bir zaman sonra. Hicran ve hasret bitip sevgiliye kavuşsa da mutlu olmaz çünkü o sevgiliye değil onu beklemeye âşık olmuştur artık.

Hicran bulutu âşığın başına çökmüştür onun sevgiliye bakmasını engellemiştir. Bazen de sevgili âşıklarına hicran yaşatmak için yapma bir duman ile yüzünü gizler.

Başıma çöküp sehâb-ı hicrân
Bakdırmaz o âfitâba hayfâ

(G-15,2)

Dûd içme degil kasd-ı hicrân içün 'uşşâka
Gûyâ o sehâb ile hurşîd-i ruhun örter

(G-65,3)

Ayrılık yakıcı bir ateş olur ve âşıkları kavurur. Âşık bazen bu derdini söylemeye fırsat bulur ama yine de ayrılık derdine derman bulamaz.

Sûz-i hecr ile çekdigim yâre
Söylerim yâne yâne bî-pervâ

(G-16,8)

Âşık sevgiliden ayrılık derdi öyle perişan olmuştur ki onun halini gören kâfirler bile ona acıyarak ağlarlar. Âşık ayrılık eleminin müptelası olmuştur onun bu haline devran bile ağlamaktadır.

Kâfir ağlardı eger görse perîşân hâlim
Beni bir derde düşürdü ki firâk-ı dilber

(G-81,4)

Mübtelâ-yı elem-i firkat-ı cânân olalı
Zulm-i bî-dâdı koyup hâlime devrân ağlar

(G-81,5)

Gönül ayrılık gecesinde siyah halinden yolunu şaşırmıştır. Bahtımın yıldızının kıvılcımı meğer donuk kalmıştır. Ayrılık bahtını değiştirmiş şansını döndürmüştür. Eskiden kervanların yıldızlara bakarak yön tespit etmelerini hatırlatan beyitte ayrılık gecesinde âşığın yıldızının sönükleştiğini ve yol gösterme vasfını kaybettiği için âşığın kaybolmasına sebep olduğu söylenmektedir.

Şeb-i firkatde güm-reh kaldı dil hâl-i siyâhından
Şerâr-ı ahter-i bahtım meğer efsürde olmuşdur

(G-85,2)

Senin hicran pençenle bir hayran üşüyecek, bundan kurtulamaya hiç kefil bulunmaz.

Üşicek pençe-i hecrine senin bir hayrân
Hiç halâs etmeğe bir kimse tekeffül mü eder

(G-91,6)

Dünyada sevgiliye kavuşmanın kıymetini ayrılık yaşamayan bilmez. Yakınlık hareminde yer etmiş iken uzak düşmeyen bilmez. Hicran âşık için vuslatın değerini arttırır. Nasıl ki balık suyun içindeyken suyun değerini bilmez ancak sudan çıkınca onu arar; âşık için de hicran öyledir. Hicran yaşamayan âşık vuslatın kıymetini bileyen âşıktır.

Cihânda kadr-i vasl-ı yâri mehcûr olmayan bilmez
Harîm-i kurbu câ etmiş iken dûr olmayan bilmez

(G-102,1)

Derd-i 'aşka dûş olan bir lahza handân olmasın
Zevk-i hecri duymayan beyhûde giryân olmasın

(G-190,1)

Ayrılığın gönül hastasının rengi zaferan gibi sapsarı oldu, eksik cismimiz bir türlü neşe rengi bulmadı. Âşık sevgiliden ayrılmıştır ve üzüntüden kederden rengi sapsarı olmuştur. Sevgiliye kavuşursa bedeni sağlığına da kavuşacaktır ancak o bir türlü sevgiliye kavuşamaz.

Tâ za'ferâna döndü bu dil-haste-i firâk
Reng-i neşât bulmadı cism-i kemînemiz

(G-110,4)

Âh kim cismim harâb etdi firâk
Yetdi artık câna tûl-i iştiyâk

(G-147,1)

Muhabbet hararetli iken hiç gönül temizliğini anlatmaya gerek yoktur. Âşık bu renkli gözyaşını hicran vaktine saklarmış. Sevgili ile hem-dem iken boş yere

gönül saflığında bahsetmeye, ağlamaya inlemeye gerek yoktur. Âşık gözyaşlarını sevgiliden ayrıldığı zamana saklar onları her zaman bol bol sarf etmez.

Mahabbet germ iken 'arz-ı hulûsa hiç mahal yokdur
Bu rengîn giryeyi 'âşık dem-i hicrâna saklarmış

(G-120,5)

Sevgiliden ayrılmak âşığın belini bükmüştür. Beli bükülen âşık feleğe sitem etmektedir. Ben sana boyun eğmedim ey mavi gökyüzü sevgilinin ayrılığı belimi büktü der. Sevgilinin ayrılığı ile güçsüz düşse de âşık feleğe boyun eğmeyeceğini söyler.

Belimi bükdü beni hâke düşürdü firkat
Dest-gîr ol meded ey serv-i bülendim tîz gel

(G-160,4)

Kaddimi etdi dü-tâ hicrân-ı yâr
Sanma baş egdim saña ey nîlî-tâk

(G-147,4)

Firkat-ı dilberle oldumsa zebûn
Ser-fürû etmem saña ey pür-şikâk

(G-147,5)

Şimdilik ülfetdeyim hicrân ile
Birbirimizle edip sad ittifâk

(G- 147,6)

Hicran derdi acayip bir haldir daha önce sevgiliyi uzakta sanmazdım bunu şimdi öğrendim.

Derd-i hicrânım 'acâyib hâldir
Sanmazam hâşâ ki dildârı uzak

(G-147,15)

Bazen ayrılık halimi o derece harap eyler bazen pişman olup benden utanır. Zaman zaman âşığın haline ayrılık bile acır. Önce âşığı harap eder, onun mahv eder ama bir zaman sonra da haline acır ona neden bu kadar eziyet ettim der ve kendiliğinden utanır.

Gâh olur ol rütbede hâlim harâb eyler firâk
Kim olup nâdim yine benden hicâb eyler firâk

(G-148,1)

Sevgili ile kavuşma cennetinde otururken ayırlığın kovması beni Araf'a attı diyen şair sevgilinin yanında iken cennettedir ve hiç ondan ayrılacağını düşünmemektedir. Ancak ayrılık da başına gelince durumu idrak etmekte zorlanmıştır. Sevgili onun cennette bırakmamıştır ama cehennem de atmamıştır onu tam bir askıda bırakmıştır. Âşık bu durumlar karşısında da hayrette kalmıştır çünkü hem vuslat hem hicran sevgilinindir ancak o hep ortada kalandır.

Yâr ile mînü-nişîn-i vasl iken
Atdı A'râfa beni tard-ı firâk

(G-149,4)

Ben hele hayretde kaldım arada
Gam seniñ vuslat seniñ hicrân seniñ

(G-154,2)

Âşığın hicrana tahammülü yoktur ama ömrü de hicran içinde geçmektedir. Sevgili onu bırakıp gitmiştir o çabuk gelmesi için yalvarmaktadır. Hicran yatağına döşenmiş yollara bakmakta ve sevgilinin çabuk gelmesini temenni etmekte ve kanlı gözyaşları dökmektedir.

Gitdin ammâ âmân ey şâh-levendim tîz gel
Beni çok yollara bakdırma efendim tîz gel

(G-160,1)

Gel gel ey rûh-ı revân-bahş-ı dil-i nâ-çârım
Hasteyim bister-i hicrâna döşendim tîz gel

(G-160,2)

Seni görmeyeli bu dîde-i hûn-efşânım
O kadar ağladı kim ben de begendim tîz gel

(G-160,3)

Âşığın hicranından ve gamından felekler bile ağlamaktadır ancak bu bile sevgiliye tesir etmemektedir. Âşık o kadar eziyet çekmiş ve zayıflamıştır ki hayal gibi bir görünür bir görünmez olmuştur. Çelik gibi olan kalbi hicran ile yana yana kül olmuştur.

Dahı hicrân ü gam yetmez mi yâ ey nâzenînim gel

Felekler oldular bî-zâr feryâd ü enînim gel

(G-161,1)

Beni ol rütbe gam mahv ü nizâr etdi ki hecrinle

Hayâl-âsâ görünmem vakt olur ey hurde-bînim gel

(G-161,3)

Nuzûl-i berk-i firkat def'aten yakdı harâb etdi

Kül oldı hecr ile pûlâd iken kalb-i metînim gel

(G-161,4)

Ayrılık sohbetinden candan pek az bir şey kaldı dudağı acizlik yaratan Mesih'im gel. Burada İsa peygamberin nefesiyle ölülere can vermesine telmihte bulunmuştur. Âşık burada Mesih'i bekleyecek kadar aciz durumda kalmıştır. Çünkü artık canı çıkmak üzeredir.

Firâk-ı sohbetinle cândan ancak bir ramak kaldı

Âmân gel ey Mesîhâ la'l-i 'icâz-âferînim gel

(G-161,7)

Can geldi ağzıma hasretle cânân gelmedi

Bir nefescik kaldı ol 'Îsî-i devrân gelmedi

(G-252,1)

Lal rengi dudağın için yokluğun gül bahçesine ulaşmaya azm ederdim, ayrılığın yara dolu gül bahçesine feda mümkün değil.

La'li hakkı-çün ederdim 'azm-i gül-zâr-ı 'adem

Gülşen-i pür-dâg-ı hicrânın fedâ mümkin degil

(G-163,5)

Hasret çölünde sakın yanıma gelme ey Kays öyle gamlıyım ki seni ahımın ateşi ile yakarım diyen şair burada Mecnun'a dönen Kays'a meydan okumaktadır. Ben senden daha fazla hicran yaşadım ve bu hicranın gamı ile çektiğim ahlar seni bile yakar der.

Deşt-i hasretde sakın yanıma gelme ey Kays

Yakarım âteş-i âhımla seni gam-h^{v}ârım

(G-166,7)

Sevgiliyle geçirdiği güzel zamanları hatırlayan âşık şimdi sevgiliden ayrı düşünce geceden sabahlara kadar ateşlere yanmıştır. Hicranın ateşi her yeri sarınca âşık cehennemin bu ayrılık olduğuna inanmıştır.

Ol âfet ile etdigimiz demleri andım
Hicrân ile şeb-tâ-seher âteşlere yandım

(G-177,1)

Sardı der u dîvânna bu âteş-i hicrân
Dûzah bu firâk olduguna şimdi inandım

(G-177,6)

Akıl sermayesini hicran yolunda tüketen âşığın kârı ah kazanmak olmuştur.

Sermâye-i 'aklım reh-i hicrânda tükendi
Kârım bu ki Esrâr biraz âh kazandım

(G-177,10)

Sevgiliye ettiğin cefalar uygundur ben ah ve ağlamak ile hasret çeken âşıktım. Ayrılık aklıma geldikçe gözlerimden kanlı yaş gelene kadar ağlarım.

Şâyestedir etdigin cefâlar
Hasret-keş-i âh ü zâr idim ben

(G-198,13)

Yâdıma gelip firâk-ı cânân
Kan doldu yine dü-çeşm-i giryân

(G-199,1)

Ayrılık derdi o kadar birleştim bir oldum ki dertli cismimde gam gölgem olarak görünür. Şair burada ayrılık derdi o derece bütünleşmiştir ki artık o onun gölgesi olmuştur. Nasıl ki gölge insanın peşinden ayrılmaz gam ve hicran da onun peşinden ayrılmaz.

O rütbe derd-i firâk ile ittihâdım var
Ki sâye gam görünür cism-i derd-mendimden

(G-200,5)

Acaba iltifat vaadini unuttun mu yine can mülküne hicran ateşi düştü neler ettin. Burada da ayrılığın yakıcılığın bahsedilmektedir. Sevgili âşığına kavuşma ve onu iyileştirme vaadi verir. Ancak bu vaadinde durmayarak âşıkları yine hicranda bırakır. Hicran zehrini âşığın içine işleyip ciğerini parça parça eder.

'Aceb eyledin ferâmuş edip iltifât-ı va'din
Yine düşdü nâr-ı hicrân neler etdi mülk-i câne

(G-227,3)

Beni za'f-ı firâkın etdi bîzâr
'Aceb ol va'de-i tîmâr kanda

(G-228,6)

İşledi derûna zehr-i hicrân
Oldu cigerim hezâr pâre

(G- 231,2)

Esrâr Dede de diğer divan şairleri gibi ayrılığı gece ile bağdaştırır. Ayrılık gecesinde sevgilinin yanağının şevki ile ağlarken gönlünden bir ateş şulesi akıp geçmiştir. Ayrılığın gece ile bağdaştırılmasındaki bir husus ikisinin de zulmet içermesidir. Gece zaten karanlıktır, sevgiliden ayrılan âşığın da geceden gündüzden haberi olmaz ağlamaktan her tarafı karanlık görür.

Şeb-i firkatde fikr-i şevk-i ruhsâr ile aglarken
Hayâli dîdeden bir berk-i âteş-tâb olup geçdi

(G-234,5)

Sevgilinin cemali yani güzelliği görününce aradaki celali gider. Âşığa cevr ü cefa yapması eksilir ve azalır. Gönülden ayrılık gidince de kavuşmanın bir değeri kalmaz.

Cemâl-i yâr göründü celâl mahv oldu
Firâk gitdi gönülden visâl mahv oldu

(G-244,1)

Sevgili, önce âşığa naz ve işve ederek kendine bağlar sonra da onun bırakıp gider bu da âşığı daha fazla hicrana ve kedere koyar. Âşık, sevgilinin geleceğini ümit eder, ne zaman geleceğini sorar, yolunu bekler ancak sevgili gelmez.

Derdâ ki beni ol büt-i meh-veş kodu gitdi
Geldi dil-i bî-tâba bir âteş kodu gitdi

(G-251,1)

Za'f-ı hasretle hilâle döndü cism-i lâgarım
Geçdi bu meh de yine o mâh-ı tâbân gelmedi

(G-252,7)

'Acebâ ol sanem-i mâh-likâ gelmez mi
Kaddimi bâr-ı firâk etdi dü-tâ gelmez mi

(G-253,1)

Âşık, hasretin verdiği keder ve sabırsızlıkla sevgilinin gelmesini beklemesinin yanı sıra sevgilisinden gelecek bir habere bile muhtaçtır. Sevgilinin kendisi gelmiyor ondan haber de gelmiyor acaba buralara sabah rüzgârı dahi uğramaz mı der.

Haber-i yâr degil bûy bile gelmedi hayf
Yohsa bu semtlere bâd-ı sabâ gelmez mi

(G-253,3)

Âşık her zaman ayrılık fikri ile kederlenir ancak sevgili ona kerem kılmıştır görünen kavuşmadan onu ayırmamıştır.

Hayli mükedder olmuş idim fikr-i hecr ile
Kıldı kerem visâl-i 'ayândan ayırmadı

(G- 254,3)

Hicran hastasına deva mümkün değildir. Ne Hızır'ın yeşilliği ne de İsa'nın gözü.

Yâ Mesîh-i çeşme yâ Hızr-ı hata muhtâcdır
Hasta-i hicrârına gayrı devâ mümkin degil

(G-163,6)

Her şeyden ayrı uzak gezerken bir derde uğradım. Her derde derman eyleyen benim derdime derman eylemez.

Hey meded fârig gezerken uğradım bir derde kim
Çâre bulmaz derdime her derde dermân eyleyen

(G-204,6)

Aşkın derdine kimse zafer çaresi bulamaz, gam yarasına merhem bulma ümidini bırak.

Derd-i 'aşkın bulamaz kimse zafer çâresine
Merhem ümmîdini ko zahm-ı gamın yâresine

(G-209,1)

Sevgili, âşığına ben görmeyeli yaresini savdı, ondan kurtuldu mu demiş, yarama ayrılık zehiri bağladığımı bilmez mi.

Savdı mı yâresi görmeyeli yârin der imiş
Yâreme zehr-i firâk bagladıgım bilmez mi
(G-239,4)

1.4.2 Vuslat (vasl, visal)

Vuslat, âşığın arzu ettiği tek şeydir. Çektiği tüm sıkıntılara, eziyetlere, cevr ü cefaya katlanma gücünü âşığa veren bir gün sevgiliye kavuşma ihtimalidir. Vuslata ulaşma âşık için pâyelerin en yükseğidir. Bu pâyeye ulaşmak için âşığın veremeyeceği hiçbir şey, yapamayacağı hiçbir fedakârlık yoktur.[54]

Sevgili âşığı umursamaz, onunla ilgilenmez hep başkalarıyla hem-dem olur ancak âşık hiçbir zaman vuslat arzusunu ve hayalini yitirmez. Çünkü ayrılık derdinin dermanı vuslattır.

Ey mürüvvet ne dimek bilmeyen âşüfte güzel
Sa'y-i vaslınla gönül olmuş idi kâh-ı emel
(Tb-2,1,1)

H^{v}âhişker olsa kaddine serv-i revân olur
Cânânının visâlini elbet de cân çeker
(G-92,3)

Âşık sevgiliye kavuşmak için o kadar uğraşmış o kadar çabalamıştır ki vuslat zamanı geldiğinde hangi çaba ve emeğinden dolayı buna layık olduğunu bile anlayamamıştır. Âşığın odaklandığı ve kendini hazırladığı, ona dayanma gücünü veren bu vuslat ihtimalidir.

Ey dil-i divâne fikr eyle hele bir kez 'acep
Kangı isti'dâd ile erdi dem-i vuslat bana
(G-2,2)

Yâr peymâne be-kef mest bu şeb geldi bana
Nev-be-nev velvele-i şevk u tarab geldi bana
(G-3,1)

Âşık zaman zaman rakiplerini kıskandırmak için sevgilinin lütfuna erdiğini, sevgilinin vuslatına nail olduğunu söyler. Ben vuslata bugün erdim gönlü yarına gidenler bunu kavgasını yapsınlar der.

---

[54] SEFERCİOĞLU, a.g.e., s.333.

Ben gizlice ol şûhun lutfuna bugün erdim

Gavgâsını çeksinler her dil-şüde-i ferdâ

(G- 9,8)

Sabah rüzgârı sevgilinin zülfünün kokusunu getirmiştir. Âşık bu kokuyu duyunca kendini vuslata erdi saymıştır.

Hem-dem oldu bir nefes zülfü ile

'Âlemi mest-i visâl etdi sabâ

(G- 14,3)

Âşığın ağlayan gönlü köşe bucak sevgiliyi arar ancak boş yere telaş etmektedir. Kavuşmanın çaresi yine talep edenin şahitliği ile olacaktır.

Kû-be-kû eyleme beyhûde telâş ey dil-i zâr

Çâre-i vasl yine şâhid-i matlebden sor

(G-53,4)

Sevgili sultandır ve etrafındakilere kerem eder. Âşık ise sultanın ihsanını keremini bekleyen bir derviştir. Bu sultanın keremi ise vuslattır.

Bir dahı dil kerem-i vaslı tahayyül mü eder

Yâ o şeh hâne-i dervîşe tenezzül mü eder

(G- 91,1)

Demek ki hayatın nakdini aşk ile oynayan cana saklarmış. Sevgiliye kavuşmayı esirgemesiz saçarmış. Âşık hayatını sevgiliye kavuşması sırasında pervazsızca saçıp savurmaya razıdır.

Demek nakd-ı hayâtı 'aşk-bâzân câna saklarmış

Nisâr-ı bî-dirîg-i vuslat-ı cânâna saklarmış

(G- 120,1)

Buyurmuşsuz ki va'd-i vasl edip hâtır-nişân eyle

O ümmîdi dahı bu bende güstâhâne saklarmış

(G-120,6)

Bu halis ayarlı gönül kavuşma kimyasına ersin diyen şair burada kavuşmayı kimya gibi değerli kılmaktadır. Kavuşma kimyadır çünkü her yerde bol bol bulunmaz.

Kîmyâ-yı vaslına ersin bu kalb-i mis-'ayâr

Tâ defîne ola mülk-i dilde aktâr u bikâ'

(G-135,2)

Ayrılık âşığı bazen incinmiş eyler bazen de hasret ile ağlayan yapar, kavuşmanın şevki ile âşığın başından ağlamak ve inlemek dağılır.

Beni âzürde eyler gâh gam geh nâle-i hasret

Dagılsın şevk-i vaslınla başımdan ân ü înim gel

(G-161,6)

Âşık sevgili ile önce hem-dem olmuştur ondan mürüvvet almıştır daha sonra ise sevgili onu yüz üstü bırakıp gidince artık yakını sevgili değil gam ve dert olmuştur.

Seninle bir zaman olmuş iken hem-dem mürüvvet mi

Bıragıp gitdigin dem derd ü gam olsun karînim gel

(G- 161,10)

Âşığın gönlü de kendisi gibi sürekli sevgiliye kavuşmayı dileyen bir divanedir.

Bilmem bu dil-i rüsvâ dîvâne midir bilmem

Ümmîd-i visâl eyler mestâne midir bilmem

(G-170,1)

Arzuya kavuşamamak arzuya kavuşmaktan daha değerlidir. Tıpkı sevgiliye kavuşmanın candan geçmek olduğu gibi. Sevgiliye kavuşunca canın da ömrün de değeri kalmaz âşık sevgilisine kavuştuğu anda hepsi gözünden silinir ve gönlünden feragat eyler.

Nâ-kâmlığı kâmkârlıkdır

Bî-cânlıgıdır visâl-i cânân

(G- 199,15)

Ba'd-ezin ey 'ömr istersen kısal ister uza

Yâr ile bir dem visâlim azdır ammâ sen uza

(G-221,1)

Vuslat öyle bir şeydir ki arzuya ulaşamamak ulaşmış olmak demektir.

Firkatimiz visâldir vaslımız iştiyâkdır
Dest-i tahayyürümdedir firkat ü merhabâları

(G- 232,15)

Âşık öyle bahtsız öyle şanssızdır ki kavuşmaya dair bir fal bile açılmaz. Âşık artık kavuşma ümidini fallarda aramaya başlamıştır ancak fallar da bile buna dair bir şey çıkmamaktadır.

Hey ne bî-bahtım ki bakdım cümle dîvân-ı gama
Vaslına dâ'ir meded bir fâl-ı çespân gelmedi

(G-252,10)

Âşığın canı bedenin de olduğu müddetçe sevgiliye kavuşma ümidi de vardır. Canını bedeninden ayırmadığı için Allah'a şükreden âşık sevgilisinin izinden ayrılmadığı için de şükür eder.

El-hamd kim Hudâ beni cândan ayırmadı
Cism-i nizârı rûh-ı revândan ayırmadı

(G-254,1)

Âşık sevgili ile vuslata eremese bile vuslat hayali onun içini şenlendirmeye yeter. Ayrılık fikri ile kederlenen âşığa sevgili kerem etmiştir ve onun hayalden ayırmamıştır. Her şeyden vazgeçse bile sevgilinin kapısından vazgeçememiştir onun kapısından ayrılmamıştır.

Hayli mükedder olmuş idim fikr-i hecr ile
Kıldı kerem visâl-i 'ayândan ayırmadı

(G254,3)

Her nesneden ayırdı beni hayret-i fenâ
Ammâ senin kapunda amândan ayırmadı

(G-254,4)

Aşk padişahı âşığın gönlüne öyle bir zamanda gelmiştir ki gönül evinde yabancı ve namahrem yoktur. Gönlünde yardan başkasına yer olmayan âşığın gönlüne sevgili de teşrif edince vuslatın tam kendisi yaşanmıştır.

Bir demde geldi kim bana ol pâdişâh-ı 'aşk
Dil-hânesinde mahrem ü bî-gâne yog idi

(G-258,6)

Vuslat için âşığın bir çabası da sevgilinin bulunduğu yere ulaşma arzusudur. Âşık için sevgilinin bulunduğu yer Ka'be gibi değerlidir ve sevgilinin köyünü etrafının tavaf eder. Sevgilinin bulunduğu yere, şehre veya köye niyaz etmeye gelir.

Kûyuna 'arz u nîyâz etmeğe geldi gönlüm
Yıkma lâyık mı begim hâtır-ı mihmânı bu şeb

(G-18,9)

Bu âh ü nâle ki vardır derûnda Esrâr
Gönül gönül diyerek kûy-ı yâre dek gideriz

(G-108,16)

Sevgilinin bulunduğu yerde âşıklar sabaha kadar gezerler ve ah, feryat ederler. Sevgili köyündeki âşıkları bin tane dudağa hayat verse yüz bin gözü de katl etse yine de sevgilinin köyünde âşık artar hiç eksilmez.

Gel nîm-şebân kûy-i yâre
Tâ subha dek âh u zârı seyr et

(G-28,7)

Hezârân la'li ihyâ sad hezârân çeşmi katl itse
Yine kûy-ı gamında bunca bîmâr artar eksilmez

(G-105,5)

Ayrılıkta da kavuşmada da aşkın gam köyüne eski ve yeni âşıklar ağlayarak gelir, ağlayarak gider. Gam köyündeki âşıkların eskisi de yenisi de hep ağlar gözü yaşlıdır. Çünkü sevgilinin köyünde gam da keder de hiç eksilmez.

Firkatde de vuslatda da kûy-ı gam-ı 'aşka
Giryân gelür zâr gider sâbık u lâyık

(G-143,6)

Âşık sevgilinin güzelliğine hayran olduğu gün gönül köyü kavga mahşerine döner. Gönül köyü sevgilinin bulunduğu yerdir. Âşığın gönlü artık tamamen sevgilinin bulunduğu yer olmuştur. Ve sevgilinin köyünde rakiplerin kavgaları hiç bitmez.

Mahşer-i gavgâya döndü kûy-ı dil
Oldugum gün hüsnüñe hayrân seniñ

(G-154,5)

Âşık önce yurduna kadar koşar sonra Hakk diyen olur da ancak ondan sonra varır ulaşır. Aşk köyüne öyle çetrefil yollardan gidilir, o yolda o kadar zahmet çekilir ki bir gece misafir olmak için katlanılan zahmete değer. Bir gecelik de olsa kimse aşk köyüne misafir olmasın.

Dâra dek pûyân ü Hak-gûyân olur sonra varır
Bir gice bir kimse kûy-ı 'aşka mihmân olmasın

(G-190,6)

Âşıkların sevgilinin köyünde rakiplerle kavgası bitmez. Âşık bu köye çıplak gelmiştir çünkü rakibin eteğine yapışmasını istemez.

'Uryân geçmişim reh-i kûyundan ol bütün
Dest-i rakîb kûşe-i dâmânım almadan

(G-193,2)

Sevgilinin köyünde âşıklar daima gezer ama sultan olan sevgili oradaki âşıklarına hiç lutufta bulunmaz.

Dolanır dâ'imâ kûyun gedâlar
'Aceb ol lutfu çok hünkâr kanda

(G-228,7)

Âşık sevgilinin zülfünün kokusunu almak için sevgilinin bulunduğu köye gitmeye azm ederken aklını ve varlığını kaybeder. Sevgilinin olduğu yere ulaştığında bedensiz ve cisimsiz kalmıştır.

'Azm-i kûy-ı yâr edip ümmîd-i bûy-i zülf ile
Kande kaldı bilmem 'akl-ı nâ-be-sâmân gelmedi

(G-252,3)

Âşık her daim dilenci gibi sevgilinin kapısının eşiğinde durmak ister. Orada mekânsızlığı mekân yapmıştır.

Çokdan mekânım olmuş idi âstân-ı dost
Ol lâ-mekân beni bu mekândan ayırmadı

(G-254,2)

Sevgilinin köyünden haber getiren hep âşıktır. Âşık sevgilinin köyünden haber getirmeye başlayınca sevgili de şöhret bulmaya başlamıştır. Burada yine sevgilinin köyüne ilk ulaşanın âşık olduğu vurgulanmaktadır.

Hep men getirmişim haberi kûy-i yârdan
Evvel cihânda şöhret-i cânâne yog idi

(G-258,4)

Âşık bir zaman sonra âdeta kendisi maşuk olur. Sevgiliyile o kadar bütünleşir ki arada kendisinin olduğunu bile fark etmez. Bu bedenden ziyade ruh birleşmesidir.

Öyle bir 'âşıkım ey dil ki hemân ma'şûkum
İkimizin arasında beni sanma varım

(G-166,2)

'Aşk 'âşık u ma'şûkı bir etmiş ki dedim Kays
Leylîde olan hüsn ü bahâ yâdıma geldi

(G-255,5)

Gönlü sevgili karşısında vücuda kâdir olmaz. Ayva tüyleri ve gamzesi ise ben ve bizlik davası tutturur.

Vücûda kâdir olur mu o şûha karşu gönül
Hatıyla gamzesidir bunda mâ ü menlik eden

(G-195,2)

Senden bu sûret gitmedikçe sevgiliyle mahrem olamazsın; sîretin şahidi görününce sûret ortadan kayboldu. Sîret manevi âlemdir sûret ise maddi âlemdedir. Manevi âlemin varlığı ortaya çıkınca maddi âlemin değeri kalmamıştır.

Sakın sen de bu sûret gitmeyince mahrem olmazsın
Göründü şâhid-i sîret o dem ki sûretim gitdi

(G-246,12)

1.4.3 Âh, Figân, Feryâd

Bu haller âşığın hasta ve deli olmasının birer neticesidir. Bu hallerin ortaya çıkışında, âşığın acizliği ve sevgiliye düşkünlüğü ile hastalık ve deliliğe sebep olan haller önemli yer tutar.[55] Âşık o kadar derin ve içten ah çeker ki bu ahı feleğe yükselir ve felekleri birbirine katar. Yıldızlarla birleşir.

Ra'd-ı ahım feleğe velvele-endâz olup
Katdı birbirine nüh-kubbe-i gerdânı bu şeb

(G-18,4)

[55] SEFERCİOĞLU, a.g.e., s.330.

Yetmez mi cevr ise garaz 'uşşâk-ızârına
'Ayyûka çıkdı nâle vû âh ü meded meded

(G-45,3)

Felekde ra'd sanma âh-ı 'âşıkdan bulup te'sîr
Semâ' u raks ile vecde gelip târem eder feryâd

(G-46,3)

Men-i şeb-gerd-i belâ hâlini gel şebden sor
Çerhe peyveste olan âhımı kevkebden sor

(G-53,1)

Ahım semâ'-hâne-i eflâki doldurup
Hurşîd ü mâh ü Zühre eder bî-direng raks

(G-125,3)

Gönülden ah ve vaveyla kopar çünkü ol naz sarhoşu olmuştur. Eli silken şarapçının köşesinde belirir. Âşık sevgilinin nazı ve işvesiyle kendini kaybetmiştir, sarhoş olmuştur. Bu sebeple yerli yersiz ahlar çeker.

Âh vâveylâ kopar dilden çün ol ser-mest-i nâz
Dest-efşân kûçe-i hammârdan zâhir olur

(G-52,2)

Zühd ehlinin namaz ve orucu gibi âşıklara da âh vaciptir. Âşıkların ibadeti de âh etmektir.

Ehl-i zühdün salât ü savm gibi
'Aşıka âh âh vâcibdir

(G-76,3)

Bazen de âşık sevgiliye sitem eder. Âşık onca ah etmiştir ancak sevgilide ne merhamet vardır ne de onun halini hatırını sormaktadır.

Bunca zamândır âh ederim ol sitem-gerim
Ne merhamet bilir ne de keyfiyyetim sorar

(G-95,5)

Ateş parçası ahımız kazanın kan döken kılıcıdır. Kılıcımızın cevheri içimizdeki yaranın şulesidir.

Tîğ-i hûn-rîz-i kazâdir âh-ı âteş-pâremiz
Şu'le-i dâğ-ı derûndur cevher-i şemşîrimiz
(G-103,5)

Âşık bir ah eylese sevgilinin kokusu gelir çünkü âşıklara feyz sevgilinin zülfünden erer.

Bûy-i dilber gelir âh eylese 'âşık gamdan
Var ise zülf-i dil-ârâdan erer feyz-i nefes
(G-113,5)

Âşığın âhı tükenmiştir, feryad sazının da kararı, düzeni kalmamıştır. Çalacağı söyleyeceği makam bitmiştir, can nağmesinin ise kararı kalmamıştır. Âşık sevgili yolunda bütün ahlarını da tüketmiştir, yapacak bir şeyi kalmamıştır.

Âhım tükendi sâz-ı figânın karârı yok
Bitdi makâmı nağme-i cânın karârı yok
(G-150,1)

Âhı tükenen âşığın sessizliği fenaya hücum etmiştir. Ahı da kendisi gibi kararsız kalmıştır.

Gerçi bizi hücum-ı fenâ etdi bî-sadâ
Ammâ derûnda âh-ı nihânın karârı yok
(G-150,3)

Sevgili merhaba diyerek âşığın kaybolmuş gönlüne hayat verir imdadına yetişir ey ah ve ağlama hoş geldin. Sevgili merhaba deyince âşığın gönlüne hayat gelmiştir. Sevgilinin merhaba demesini sağlayan da ettiği ah ve figanlarıdır.

Merhabâ eylediñ ihyâ dil-i güm-geştemizi
Yetdiñ imdâdıma ey âh u figân hoş geldin
(G-156,4)

Âşık âhıyla birlikte sevgiliye ulaşmak için birlikte çaba sarf eder çünkü elem yükünden kalbin ah etmeye mecali yoktur.

Âhımla eyler idi beraberce 'azm-ı dost
Yokdur ne çâre bâr-ı elemden mecâl-i dil
(G-162,8)

Gözün derya saçan gözyaşı ve gönlün ateş eleyen ahı bizde bunda başka hava ve su mümkün değil. Âşığın gözünde yaş ve gönlündeki ahından başka hiçbir şeyi yoktur.

Eşk-i deryâ-hîz-i çeşm ü âh-ı âteş-bîz-i dil
Bizde bundan gayrı hiç âb u hevâ mümkin degil

(G-163,12)

Esrâr Dede beyitlertinde bazen de efsane olmuş âşıklardan daha üstün olduğunu söyler. Kays'a hasret çölünde yanına yaklaşamamasını aksi takdirde ahıyla kendisini yakacağını söyler.

Deşt-i hasretde sakın yanıma gelme ey Kays
Yakarım âteş-i âhımla seni gam-h^{v}ârım

(G-166,7)

Akıl sermayesini hicran yolunda tüketen âşık kâr olarak ah kazanmıştır. Âşığın akla ihtiyacı yoktur daha doğrusu aklı yerinde olan vuslata mail olamaz. Âşık aklının hicran yolunda kazanmış ve bir âşıklık nişanı olan ahı kazanmıştır.

Sermâye-i 'aklım reh-i hicrânda tükendi
Kârım bu ki Esrâr biraz âh kazandım

(G-177,10)

Âşığın ahı güçlü ve tesirlidir. Bir ahıyla yeri göğü inletir viran harabe eder.

Bir âh ederim seninçün ammâ
Virân olur bu tâk u eyvân

(G-199,8)

Gönlü kuru ah ile aşkın gözyaşını saklardı ancak dedikodu duyulunca gözyaşının eseri taze olan gözünde kalmıştır. Gözyaşı eşliğinde olmayan ahı kuru ah sayan âşık etraftakilerin kendisinin âşık olmadığına dair ettikleri dedikoduları duyunca hem ağlayıp hem ah etmiştir. Bunun ispatı da gözündeki taze yaşlardır.

Saklardı kuru âh ile dil girye-i 'aşkı
Mış-yaş duyulunca eseri çeşm-i terinde

(G 223,3)

Âşığı ah etmeye sevk eden olayların birisi de sevgilinin sohbete teşrif etmemesi ve onu ayrılıklara vakıf etmesidir. Sevgili meclise âşığı şad etmeye gelmeyince âşık ayrılık derdi ile ah etmelere başlamıştır.

Gönlüm etdin vakf-ı firkat âh âh
Etmedin teşrîf-i sohbet âh âh

(G-229,1)

Âşık ettiği ahların sevgiliye ulaşmasını ve onun etkilemesini arzu eder.

Âhım gider mi hevâya yâ Rab
Etmez mi eser 'aceb o yâre

(G-231,3)

Âşık topluğunun ah ve vahı her köşede bin tane yüz mumu yakar. Burada elektiriğin yaygın olamadığı dönemlerde kandilcilerin sokak başlarına kandil ve fener takmalarına onları yakmalarına değinilmiştir. Âşığın her ahı bir ateş oku olur yanar ve yakıcıdır. Âşıklar sevgilinin bulunduğu yerde ah ede ede gezerken içten ahlar çekerler ve bu ahlar ateş gibi yakıcıdır. Ateşin yakma özelliğinin yanı sıra aydınlatma özelliği de göz önüne alındığında sevgilinin bulunduğu yerde her bir köşede bir âşık ah vah ederek beklemektedir.

Yakar her gûşede bin şem'-i dîdâr
Gürûh-ı 'âşıkânın âh ü vâhı

(G-249,13)

Âşık bazen de ahını rüzgâra benzetir. Kâkül diyerek sevgiliye olan sevdası aklına gelince bir ah etmiştir ah edince de sevgiliden haber getiren rüzgârı hatırlamıştır.

Kâkül diyerek serde hevâ yâdıma geldi
Âh eyledim ol lahza sabâ yâdıma geldi

(G-255,2)

Kıvılcım saçan bir ah âşığın imdadına yetişmiştir. Bu sevgiliyi uyarmış ve onun güzelliğini âşığa hatırlatmıştır.

İmdâdıma erdi yine bir âh-ı şerer-nâk
Germiyyet-i ser-bezm-i likâ yâdıma geldi

(G-255,4)

Âşığın ahının dumanı ile yıldızlar oklanır.

Dûd-i âhım ile mi tîrelenir bu kevkeb
Hele bildim ne kadar olsa da tâ hadd-i edeb
(Tb-2,5,3)

1.4.4 Yara ve Kan

Yara; âşığın çektiği ıstırap ve çilenin elle tutulur, gözle görülür delilidir.[56]*Âşık asla ah vah etmemeli; âcizlik göstermemeli ve aşk derdiylevücudunda açılan mücevher kıymetindeki yaraları gözü gibi sakınmalıdır.*[57] Âşık sevgilinin sitem oklarıyla, bakışıyla, güzellik unsurlarının etkisiyle yaralanır. Vücudunda dağ dağ yaralar açılır. Bu yaralar merhem kabul etmez, tabib bunun çaresini bilmez. Yarasının nilüfer şulesi papağan gibi kırmızı yeşil olmuştur. Papağan gibi *aynayla sohbet etmektedir*.[58]

Şu'le-i nilüfer-i dâgım olup tûtî-i reng
Tâb-ı verd-i rûy u hat mir'at-ı sohbetdir bana
(G-1,9)

Âşığın sinesinde yaraları sevgilinin bakış oku açmıştır. Bu yaraların derdi ve acısı ile zehirler yutmaktadır.

Sînemin yâraları tîg-i nigehdendir bil
Ne zehir yutdugumu gel o şeker-lebden sor
(G-53,2)

Aç dâg-ı köhnemi meded ey hançer-i nigâh
Leb-teşnegî-i zahmıma bir cür'a âb ver
(G-58,6)

Sinemde güller açıldı çünkü sinem dağ dağ yara oldu, mihnet çeken gönlün bundan sonraki şadlığı yara üstüne yaradır. Âşık sinesin de açılan yaraları hem renk hem şekil bakımından güle benzetmiştir. Sinesi bu kadar yara ile kaplanınca bundan sonra onun neşesi de eğlencesi de üst üste çıkan yaraları olacaktır. Sinesinde yara açılacak yer kalmadığı için de yaralar bir biri üstünde çıkmaktadır.

---

[56] SEFERCİOĞLU, a.g.e., s.332.
[57] ARI, a.g.e., s. 101.
[58]**Papağanı** konuşturmak isteyen bir kişi kuşu büyük bir aynanın önüne koyup kendisi aynanın arkasında gizlenir ve konuşmaya başlarmış. Aynada kendi aksini gören kuş, bu sesi kendisi gibi bir kuşun sesi sanarak taklide başlar ve konuşmayı öğrenirmiş. (PALA, a.g.e., s.461.)

Güller açıldı sînede oldı ciğer çün dâğ dâğ
Şâdân-dil-i mihnet-zede şimden gerü dâğ üstü dâğ

(G-137,1)

Bazen de sinede çıkan yaraları karanfile ve laleye benzetmektedir.

Sînemde câ-be-câ açılıp pâre pâre dâg
Nev nev yetişdi lâle karanfîl taraf taraf

(G-139,5)

Âşığın yarası merhem kabul etmez merhem kabul etse de âşığın yarasına merhem sürecek bulunmaz bu sebeple âşık yarasın merhem yerine zehir sürer. Şarap yerine de kâse kâse ciğer kanını içer.

Zehr urup sînedeki zahmıma merhem yerine
Kâse kâse içerim hûn-ı dili dem yerine

(G-214,1)

Sevgili âşığın sinesine yüz tane yara goncası koyup gitmiştir. Bunu nakışlı bir levha koydum diye de söylemektedir. Âşığın nakışlı tahtası dağ dağ yaralı sinesidir.

Sad gonçe-i dâg ile edip sînemi tezyîn
Gûyâ bana bir levh-i münakkaş kodu gitdi

(G-251,5)

Sevgili âşığı yaralar onu mecruh eder ve daha sonra da onun yüzüne bakmaz, onu umursamaz. Ona küçücük bir haber bile göndermez. Âşık yaraları ile baş başa kalmıştır.

Hayf unutdu 'âşık-ı mehcûrunu ol bî-vefâ
Bir peyâm-ı dil-nişîn Esrâra el'ân gelmedi

(G-252,11)

Sevgili âşığı sadece yaralamakla kalmaz onun sinesini şerha şerha doğrar parçalar. Âşık sevgiliye civan iken gençliğinde sevdalanmıştır. O otuz parça isterken sevgili sinesini yüz parça etmiştir.

Düşdüm o tıfl-ı nev-rese ben cevânken
Sad-pâre etdi sînemi sî-pâre-h^{v}ânken

(G-194,1)

Âşık her şeye rağmen sevgilinin cevr ü cefasından memnundur. Onun için sinesinde deryalanan kanı bile bir nimet bir lütuftur.

Sâye-i 'aşkında çok ihsâna mazhar olmuşum
Sînede deryâlanan kanım da bir ni'met bana
(G-2,5)

Divan şiirinde âşık kendisini her zaman rind olarak nitelendirir. Onların meclisleri de hep mahşer kavgası gibidir. Meclisleri hep kavga meclisi olunca içtikleri de şarap değil gönül kanıdır.

Meclisleri rindânın ser-mahşer-i gavgâdır
Kan ile tolu diller mînâ-yı şarâb olmuş
(G-118,2)

Sevgilinin hançerinden cana birkaç damla kan düştü her damlası büyüdü bir çoşkun deniz oldu diyen şair sevgiliden gelen her şeyin âşığın içinde dallanıp budaklandığını büyüdüğünü dile getirmektedir.

Egerçi hançerinden câna bir kaç katre kan düşdü
Velî her katresi bir bahr-ı cûşân oldu gitdikçe
(G213,4)

1.4.5 Muhabbet

Muhabbet, aşkın bir üst seyivesidir. Yoğun ve fedakârlığa giden sevgidir. Aşkta sadece sevmek söz konusu iken iken muhabbette her şartta kabullenmek sevgiliye her an Allah ve kul katında sevgi ile bağlı olmaktır. Esrâr Dede'ye göre âlemin ve insanını yaratılış amacı bu sevgidir. Ve kendisinden talep edilen şey onun muhabbeti fehm etmesidir.

'Aşkdır heftâd ü dü millet zuhûrundan garaz
Cümleden matlûb olan fehm-i mahabbetdir bana
(G-1, 17)

Muhabbet aşkı da kapsayan daha geniş bir evren gibi düşünülebilir. Beyitte sevgiliye ya zülfünün zapt et ya da gamze cellâdını halk elbette âşık olur muhabbet bitsin mi diyen şair. Muhabbeti aşkın üst basamağı gibi görür ve genel anlamda sevme sevilme olarak kullanır.

Yâ zülfünü zabt eyle yâ gamze-i cellâdın
Halk elbet olur 'âşık bitsin mi mahabbet yâ

(G-9,5)

Gönül yolunda hızım başsız ve sonsuz kaldı, muhabbetimin yürünen yolu ise hayrette kaldı. Muhabbeti yürünen bir yola teşbih eden şair bu yolda ne hızda yürüdüğünü yola nereden başlasığını, menzilinin neresi olduğunu bilmemektedir. Muhabbet yolunda hızını kaybetmiştir. Bazen hızlı adımlarla koşarak bazen de sürünerek gidecek kadar hayret dehlizine düşmüştür.

Bî-pîş ü pes bulundu reh-i dilde sür'atim
Hayretde kaldı râh-ı revân-ı mahabbetim

(G167,1)

1.4.6 Vefa, Sadakat

Klasik şiirimizde âşık olmak ihtiyarî değildir. İdealize edilen aşka gönül kaptıran âşığın bir geri dönüş şansı yoktur. Sevgiliden gelen her cevr ü cefaya sabretmek zorundadır. Gerektiğinde bu uğurda en değerli varlığı olan canını vermekle mükelleftir. Bu ölçülere uymayan kişinin âşıklığı kabul görmez. Sabırlı olmayanın, sadakati bulunmayanın zaten aşkta yeri yoktur.[59]

Vefa; *sözü yerine getirmektir. Kaal ü belâda edilen taahhüt. Dünya bu sözün yerine getirildiği yerdir.*[60] Ruhalar yaratılıp bir araya toplandığında âşık olacağı güzel âşığın kaderine yazılmıştır, âşık dünyaya geldiğinde de bu ahdi unutmamalı, sevgilisini bulmaya ve sadık olmaya azm etmektedir.

Âşık sevgiliye karşı her zaman vefalıdır. Onun kahrını, eziyetini, cevr ü cefasını görünce ondan vazgeçmez. Her ne olursa olsun sevgiliye olan aşkı ve muhabbeti devam eder. Sevgilinin cefalardan dahi maksudunun hep şefkat olduğunu düşünür.

Sanma bî-dâd eyledi cevrin füzûn etdikçe yâr
Ol cefâlardan dahî maksûdu hep şefkat bana

(G-2,6)

---

[59] Yaşar AYDEMİR, *Klasik Şiirimizde Aşk ve Sadakat,* Turkish Studies İnternational Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume5/ 3 Summer 2010, s.50.
[60] GÜLER, a.g.e., s. 177.

Sevgilinin cevri ihsan ve kerem kahrı da himmettir onun için.

Dâhil-i dârü'l-emân-ı dergehin oldum şehâ
Cevrin ihsân ü kerem kahrın büyük himmet bana

(G-2,14)

Sevgilinin bakışı âşığa hem gazap hem de mürüvvet eyler. Başkaları bunu gazap olarak değerlendirirken âşık onun mürüvvet olarak görür ve parça parça olsam da bu sırrı ifşa etmem, kimselere söylemem der.

Baña ol nigeh ne söyler gazab u mürüvvet eyler
Hele çak çak olsam edemem o râzı ifşâ

(G-5,6)

Cevr ü sitem'ayn-ı keremdir kerem
Derd u belâ mahz-ı devâdır devâ

(G-12,9)

Âşık cevr ü cefa çekmekten yılmadığı, yakınmadığı gibi sevgili bana cevr etmeye söz vermişti neden unuttu diye yakınır.

Baña cevr itmemeğe 'ahd ü yemîn itmiş idi
Ol cefâ-pîşe unutdı yine peymânı bu şeb

(G-18,5)

Âşık sevgiliden başka kimse ile hatta başka bir güzel ile bile yakınlık kurmak istemez. Onun gözünde en değerli sevgilisidir. Ondan başkasını istemez.

Ey yüzü hurşîd-i subh-ı devletim şimden geri
Senden özge yâr ile gösterme ünsiyyet bana

(G-2,13)

Gönül kâh birliğe inanan oldu kâh birliğin insan içinde olduğuna inanan oldu ancak sevgili ikide değil sonsuzluğun yakınlığındadır. Matlûb olan iki değil birdir.

Gâhî muvahhid oldu dil gâhî müşebbih oldu dil
Matlûb ikide değil kurbiyyet-i bî-intihâ

(G-8,13)

O sevgili âşığın ve yabancının hilesini ve sadakatini anlamaz ama rakip olan iltifatı hep âşığını sınamak içindir. Sevgili âşığının sadakatini sınamak için rakibe iltifatta bulunur. Âşık da sevgilinin kendisini bu şekilde imtihan ettiğini anlar.

O şûh agyâr ü yârin sıdku kizbin anlamazammâ
Rakîbe iltifâtı 'âşıkı tekdîr içindir hep

(G- 21,5)

Âşık için mülkteki tek varlık sevgilidir, ondan başkası yalandır.

'Âşık nedir 'alâka vû nâzı eden odur
Hep yârdır bu mülkde gayrı yalân olur

(G-50,15)

Divane gibi sâdık haber getiren bulunur mu? Gör ki Kays'ı delilik erbabının peygamberi olmuştur. Yine bu beyitte de âşıktan daha sâdık birinin olmayacağını dile getirir.

Dîvâne gibi muhbir-i sâdık bulunur mu
Gör Kaysı ki peygamber-i erbâb-ı cünûndur

(G-67,5)

İçinde sevgilinin övgüsü olmayan hiçbir yazıyı ve kıssayı da kabul etmez.

Bir uzun kıssa düzüp hûr-i cinân ad koymuş
Neyleyim yokdur arasında senâ-yı dilber

(G-81,11)

Âşık ne cennetin hurisine ne de nimete mecburdur o her âlemde sevgiliye maildir.

Ne hûr-i cennete ne ni'mete mecbûr olur 'âşık
Dil-i şeydâsı her 'âlemde bir dil-dâra mâ'ildir

(G-88,3)

Nice kerre bu âteş-rûlarun nâzına yanmışken
Yine pervâne-i dil şu'le-i dîdâra mâ'ildir

(G-88,5)

Sevgili rakiplarin sözüne uyup âşığını ağlatsa da yine de aşkında sâdık olan dilenci gibi olan âşıktır.

Agyâra uyup eyledi bu bendeyi nâlân
'Aşkında ise sâdık ola bir bu gedâdır
(G-93,18)

Âşık için en utanç verici durum sevgiliden başkasına bakmaktır. Âşığa yar gereklidir zaten ar namus gerekli değildir.

Yârdan gayra nazar eylemedir 'ar aña
'Âşıka yâr gerek istemez 'âr ü nâmûs
(G-115,5)

Sevgilinin gamze kılıcı âşığın bütün azasını yüz parçaya bölse yine de sevgiliden ümidi kesmek mümkün değildir.

Kılsa sad-pâre bütün a'zâmı şemşîr-i Celâl
Gamze-i cellâddan kat'-ı recâ mümkin degil
(G-163,9)

Bütün âşıklar her gece vefa semtine toplanarak büyük zevk ve şevk ile sevgilinin ettiği kahrıları bir bir sayarlar.

Bütün semt-i vefâya cem' olup 'âşıkların her şeb
Ederler şevk ü zevk-i kahrını ta'dâd ey bî-dâd
(G-44,5)

Âşık ne derece vefalı ise sevgili de o derece vefasızdır bir kere olsun yolu vefaya düşmez. Ancak âşık yine de ondan vefa bekler ve vefa göstereceği zamanı bekler.

Harf-i vefâya olmadı gitdi dûçâr dil
Dîvân-ı hüsnü etdi tefe''ül taraf taraf
(G-139,7)

Bilirim va'de vefâ eyledigin gerçekdir
Lîk yok sabra mecâl 'işve-pesendim tîz gel
(G-160,5)

Va'desinden vefâ 'umar 'âşık
Aldanır ol perîye insândır
(G-82,5)

Âşık o derece vefalıdır ki ne dese her şeyden kastı sevgilidir.

Geh Zelîhâ derim gehî Yûsuf
Cümlesinden murâd cânândır

(G-82,2)

Âşık kendisi son derece vefalı olduğu için sevgilinin de kendisi gibi vefa göstereceğini umar, ancak bu konuda aldanır. Sevgili vaadine vefa göstermez. Onu unutur çünkü sevgili bir peridir ve insan vasıfları ona yüklenemez.

Va'desinden vefâ 'umar 'âşık
Aldanır ol perîye insândır

(G-82,5)

Bilmedim insânım aldandım yemîn ü va'dine
Oldı benden ol perî âhir girîzân gelmedi

(G-252,9)

Sevgili âşığına geleceğine dair bin ahd ve yemin etmiştir, verdiği ahdi ve yemini daha sonra unutmuştur. Onu umursamamıştır.

Gelirim deyü hezâr 'ahd u yemîn etmiş idi
'Acebâ hâtırına va'd-ı vefâ gelmez mi

(G-253,2)

Böyle bî-gâne edâ hayli muhâl idi sana
Va'din Esrâr ile yâdına eyâ gelmez mi

(G-253,6)

Âşığın iki gözü hasret gözyaşı ile şulenin ilkbaharı olmuştur, sevgili ona tebessüm bostanından bir gül vaad etmiştir.

Dü çeşmim nev-bahâr-ı şu'le oldu eşk-i hasretle
Bana bir gonca va'd etmişdi bustân-ı tebessümden

(G-202,2)

Âşığın derde, gama, ayrılığa sabretmesinin tek sebebi sevgilinin vuslata ermeye dair verdiği sözüdür.

Ben sabr edeyim derd ü gam-ı hecrine ammâ
Sen de güzelim etdigin ikrârı unutma

(G-220,8)

Âşık ne derece vefalı ise sevgili de o derece umursamaz ve vefasızdır. Âşığını derde düşürür ve sonra da onu iyileştireceğine dair söz verir ancak yine bu sözünde durmaz.

Aglatmayacakdın yola bakdırmayacakdın
Ol va'de-i tekrâr-be-tekrârı unutma

(G-220,9)

Beni za'f-ı firâkın etdi bîzâr
'Aceb ol va'de-i tîmâr kanda

(G-228,6)

Âşıkta sadakat ümidi dahi yoktur.

Sana 'âşık olana nazra-i rahmet yok mu
Yohsa benden dahi ümmîd-i sadâkat yok mu

(Tb-3,5,2)

Sevgili bu gece vefa harabatına gelmiştir. Ancak âşık ona yine halini arz edememiştir. Sabaha kadar beklemiş ancak bir kelime söyleyememiştir.

Bu gece geldi o âfet çü harâbât-ı vefâya
Edemedik 'arz-ı hâcet yine ferdâ oldu gitdi

(G-240,3)

1.4.7 Derd, Gam, Gussa

Âşığa musallat olan derd, gam, gussa, keder âşığın perişanlığının başlıca sebebleri arasında yer alır. Verdikleri sıkıntı ve huzursuzluk sebebiyle âşığın karamsar olmasına sebep olurlar.[61] Âşık her daim kahır, derd, gam ve gussa ile uğraşmaktadır. Âşığa kahır da üst üste gelir.

'Âşıka kahrı celâl-ender-celâl
'Arife nâzı edâ-ender-edâ

(G-14,10)

Âşık mahabbetin ne olduğunu tefsir etmek için derdi kabul etmiştir. Derdi kabul edip sevda uğruna kavgalara talip olmuştur.

[61] SEFERCİOĞLU, a.g.e., s.332.

Kabûl-i derde mecbûr oldugun 'âlem tehî sanma
Bu gavgalar mahabbet n'oldığun tefsîr içündür hep

(G-21,3)

Sevgili hiçbir zaman celal etmeyi bırakmaz ve cemalini göstermez bu da âşık için bir keder unsurudur.

Yeter ey bî-vefâ terk-i celâl et
Yeter bir kerre de 'arz-ı cemâl et

(G-33,1)

Âşık gönlünü her yüze tatbik eder ancak hiç birinden sebat bulamaz sonunda gönlü dert ve gama bağlanır.

Her yüze tatbîk etdim gönlümü
Etdi âhir derd ü gamla intibâk

(G- 147,14)

Âşık gönlü derdinin deryasına gark olmak için can atar onun girdaptan korkusu yoktur.

Cânı atdık derd-i dil deryâsına
Sanma kim biz bîm-i girdâb eyledik

(G-152,2)

Kederin her türlüsü âşığın canına yetmiştir. Her gece bağırış ve ağlamam cihanı tuttu artık gel diye sitem eder.

Dahı yetmez mi câna yetdi envâ'-ı keder artık
Cihânı tutdu her şeb sît ü efgân-ı hazîrnin gel

(G-161,2)

Ayrılık derdi ile gam âşığı o derece zayıflatıp harap etmiştir ki bedeni hayal gibi bir görünür bir görünmez olmuştur.

Beni ol rütbe gam mahv ü nizâr etdi ki hecrinle
Hayâl-âsâ görünmem vakt olur ey hurde-bînim gel

(G-161,3)

Âşık, aşkı ile çok dertli olmuştur eğer sevgilisi inayet eylemezse derdi ile helak olacaktır.

Senin 'aşkınla sultânım be-gâyet derd-nâk oldum
'İnâyet eylemezsin işte billâhi helâk oldum

(G-168,1)

Aşk insanı türlü türlü fikirlere düşürür. Bu fikirler bir zaman sonra gam, keder olmaya başlar.

Derdden ârâm yok vasf-ı dil-ârâm etmege
'Aşk derler düşdü bir efkâre gönlüm neyleyim

(G-173,3)

Gam askeri gönül mülkünü vurmuştur, perişan olmadık yer bırakmamıştır. Gam gönlüde zahir olmaktadır. Gönlü ise talan edilen bir ülkeye teşbih edilmiştir.

Mülk-i dili urdu leşker-i gam
Yer kalmadı olmadık perîşân

(G-199,3)

Âşığın bir tarafını gam almıştır, bir tarafını yeis almıştır. Onun kendi kendinden usandırmıştır.

Gumûm bir tarafım aldı ye's bir tarafım
Beni hulâsa usandırdı kendi kendimden

(G-200,2)

Bir zaman sonra âşık dert ve gama öyle alışır, onlarla öyle bütünleşir ki artık yanında onlardan başkasını istemez. Safayı bile kovar dert, ah ve aglamalarıyla baş başa yaşamak ister.

Bana derd-i yâr lâzım bana âh ü zâr lâzım
Bana olma sen mülâzım yürü ey safâ sana ne

(G- 227,12)

Senin 'aşkın ile 'âşık dayanır cefâya yohsa
Bir alay füsürde-diller gelemezler imtihâne

(G-227,15)

Gam çölünün ötesi yok dehşeti cefası çok, bir başka tehlikeli yol imiş ben buraları bilmezdim diyen âşık gam çölünde kaybolmuştur oradaki eziyetler onun iyiden iyiye gama kedere gark etmiştir.

Deşt-i gamın verâsı yok dehşeti çok cefâsı çok

Özge hatarlı râh imiş bilmez idim buraları

(G- 232,7)

Âşık, aşk yolunda meşhur olmuş âşıklar ile de yarışır. Mecnûn olan Kays bile o kâfir sevgiliye âşık olduğundan beri çektiği derdi çekmemiştir.

Çekdigim derdi o kâfir bana mahbûb olalı

Çekmedi Kays-ı elem-keş bile meczûb olalı

(G-235,1)

Âşık, elem yolunda düşkün ve yerde sürünen olmuştur. Elemden beli bükülmüştür ancak o yine bu yoldan vazgeçmemiştir.

Üftâde vü galtân olarak râh-ı elemde

Ser-kûçesine 'âşık-ı bî-dil hele düşdü

(G- 245,4)

Âşık dert, gam, kahır, sitem ve ayrılık ile kalmıştır. Sevgili onun bir gönlünü almıştır yerine beş tane şey koyup gitmiştir.

Derd u gam u kahr u sitem ü hicr ile kaldım

Bir gönlümü aldı yerine beş kodu gitdi

(G-251,7)

Âşık hiçbir zaman dert ve gamdan halas olmaz. Tam unuttum, vazgeçtim dediği andan bir şey ona eski günlerini hatırlatır ve yine derde, gama bulanır.

Bir âh-ı hazîn etdi bu gün bezmde bir mest

Hep çekdicegim derd ü belâ yâdıma geldi

(G-255,8)

Muhabbetin feyzlerinin meyhanesinde içkinin piri gam ile dolu gelenleri dertsiz gönderir. Buradaki içki ve içki âleminden kastı âşığın her zaman talep ettiği şey muhabbettir. Muhabbet âşığın gam yükünü üzerinden alır, onu ferahlatır.

Meyhâne-i füyûz-ı mahabbetde pîr-i mey

Bî-derd gönderir pür-gam gelenleri

(G-263,4)

Sevgili alışkanlığı olduğu üzere âşığının haline bakmaz, onunla ilgilenmez. Hasta olduğunda ise tabib bile ona derdini sormaz. Âdeta herkes âşığa karşı ilgisizdir.

'Âşıkım ahvâlime bakmaz habîb
Hastayım derdim su'al etmez tabîb

(G-23,1)

Sevgili yabancılarla hem-dem olurken âşığının hali sormaya gereksinim duymaz. Âşık ise bu durumdan şikâyetçidir ve sitemlerini eksik etmez.

Şimdi su'âl-i hâle ne hâcet bu hastadan
Agyâra karşı n'etdi ki hâtır-nişân mıdır

(G-51,10)

Âşık sevgiliye kendisini unutmaması konusunda salık vermektedir.

Âyînede gördükçe kaçan hasta nigâhın
Lutf eyle tabîbâ men-i bîmârı unutma

(G-220,6)

Sevgilinin gamzesi âşığın canının düşmanıdır bu düşmandan kurtulamaz ve hastalığı iyileşmez.

Hasm-ı cânımken tabîb-i gamzesi
Hasteyim bulmam ifâkat âh âh

(G-229,7)

Sevgiliden ayrılmak âşığın başına pek çok felaketler getirmiştir, bu sebeple dert ve gam da gönlünü viran eder.

Başıma bunca felâketler getirdi firkati
Etdi gitdi derd u gam gönlümü vîrân gelmedi

(G-252,2)

Âşıkların gamdan başka neşesi olmaz ancak bu onların kendi seçimidir.

Neş'e bulamaz gamından özge
'Âşıkdaki ihtiyân seyr et

(G-28,3)

Aşk her zaman gamı içinde barındırır. Gam olmadan aşkın ne olduğu belli olmaz. Bu gam âşığı uyutmaz, nefes aldırmaz, bir an onu yalnız bırakmaz.

Sûfî gam-ı 'aşka düş sen de
Bîdâri-i hârhârı seyr et

(G-28,8)

Âşığın ah etmesine ağlamasına sebep olan hep sevgilidir. Çünkü sevgili can âfetidir. Bu sürekli ağlama ve ahlar âşığı gama kedere sürükler.

Sensin hele bu âh u figân olmaga bâ'is
Kirndir sana yâ âfet-i cân olmağa bâ'is

(G-35,1)

Sevgilinin aşkı âşığa beşikte bile rahat vermemiştir. Okula gittiğinde ise gam defterini ezberlemiştir. Aşkın derdi ve gamı âşığı öyle bir sarmıştır ki daha küçücük çocukken bile ona rahat vermemiştir.

Gehvârede âsâyiş vermedi baña 'aşkın
Mektebde iken etdim gam defterini ezber

(G-65,12)

Dağ ki sevdaya tutulmuşların zümresine delilik erbabının gam besleyenidir. Âşık aşka tutulduğunda gama da tutulmuş demektir. Gama tutulan âşıkların yolsaşı arkadaşı da dağ olmaktadır.

Derd ortagıdır zümre-i sevdâ-zedegâne
Kûhsâr ki gam-perver-i erbâb-ı cünûndur

(G-67-3)

Âşığın gönlü bir an gamsız kalırsa helak olur.

Gamsız gönül kalırsa bir ân helâk olur
Ben anlamam safâ dil-i mesrûrdan mıdır

(G-78,4)

Aşkın gamının derdine düşmeyen dervişin sikkesi ikiyüzlülük aletidir.

Derviş ola da düşmiye derd-i gam-ı 'aşka
Billâhi anım sikkesi âlât-ı riyâdır

(G-93,11)

Sevgili, âşığa ıstırap çektirmek için her an hazır beklemektedir, anladım ki kanatlanan aşkın kararı yoktur. Nereye gideceğini, nereye konacağını bilememektedir.

Matlûbu hâzır oldu yine dil pür-ızdırâb
Bildim ki 'aşk-ı perrânın karârı yok

(G-150,2)

Aşkta neşe isteyen daima dertli olmalıdır.

Neş'e-h^{v}ah-ı 'aşk dâ'im derd-nûş olmak gerek
Sâlik-i râh-ı fenâ bî-hîş u hûş olmak gerek

(G-151,1)

Kâh gam kâh hasret ağlaması beni incitir. Kavuşmanın şevki ile ağlama ve inlemem başımdan dağılsın. Âşık bazen gam ile bazen de hasret ile ağlayıp inlemektedir. Bu gamın dağılması ve inleme, ağlamaların susması için sevgilinin gelmesi gerekir.

Beni âzürde eyler gâh gam geh nâle-i hasret
Dagılsın şevk-i vaslınla başımdan ân ü înim gel

(G-161,6)

Sevdanın düşmanı dert ve gam gönlü ortalarına alıp ona eziyet etmektedir.

Dili ortaya aldı düşmen-i sevdâ vü derd ü gam
'Acâyib bî-kesim yokdur halâsa bir mu'înim gel

(G-161,13)

Bir zaman sonra âşığın tek zevki gam olur. Ağladığında gözyaşı bile ona güler o yine ağlamaya devam eder.

Çeşmim gül-i dûzah-nejâd eşkim şerâr-ı fitne-zâd
Zevkim gamımdır ağlasam nâlem güler ben aglarım

(G-169,3)

Küstahlığın gam yiyen âşığı benim, küstahlık tavırlarının korkanı yine benim. Âşık her daim gamla âşinâ olduğu için kendine gam yiyen şeklinde lakap verir.

'Âşık-ı gam-h^{v}âr-ı güstâhî menim
Hâ'if-i etvâr-ı güstâhî menim

(G-185,1)

Âşık, gönül kanını içe içe derd sarhoşu olmuştur. Gam meclisinde onadan daha başka gönlü şâd rind yoktur.

Egerçi hûn-ı dilden mest-i nûş-â-nûş-ı derd oldum
Yine bezm-i gamın yok benden özge rind-i dil-şâdı

(G-233,3)

Sevgili hiçbir zaman âşığını kabul etmez bu durum onu her zaman ağlamaya, inlemeye, âh ü zâr etmeye götürür. Sevgilinin âşıklara eziyeti hiç bitmez bu bitmeyen eziyetler de âşıkları gama, kedere düşürür.

Bir kez telattuf eyle behey nâ-meded meded
'Uşşâk-ı zâra nîçeye dek dest-i red meded

(G-45,1)

Yetmez mi cevr ise garaz 'uşşâk-ızârına
'Ayyûka çıkdı nâle vû âh ü meded meded

(G-45,3)

Men 'âşık-ı zâr oldum çok güle hezâr oldum
Tâ sana dûçâr oldum açıldı gül-i ümmîd

(G-47,8)

Sevgilinin fitne çıkaran gamzesi de âşıkları ağlatır.

Vây ahvâl-i dil-i 'uşşak-ı zâra vây vây
Bir celâl olmuş yine ol gamze-i fitne-pesend

(G-49,2)

Âşığın yakasını ve eteğin gözyaşları doldurmuştur. Âşık sevgilinin gülümsemesinin bir gün ucuzlayacağını bu kadar gözyaşına gerek kalmayacağını ümit eder.

Dâmân u ceyb-i 'âşıkı doldurdu nakd-ı eşk
Bir gün metâ'-ı handesi de râygân olur

(G-50,8)

Âşık genç yaşta sevdaya mail olmuş ve aşktan beli bükülmüştür. Bu yolda o kadar çok ağlamıştır ki gözünü Yakûb peygambere benzetmektedir.

Ey şûh civânlıkda 'aşkın belimi bükdü
Ya'kûb-sıfat dîdem turmaz şeb u rûz aglar

(G-65,14)

Ağlayan âşığın lal gibi fikrinde olan gönül yarası delilik erbabının gülşekeridir. Âşığın sürekli ağlaması onda maddi ve manevi yaralar açmaktadır. Gönlünde açılan yaralardan o kadar memnundur ki bu yaralar ona gülşekeri gibi tatlı gelir.

La’l gibi fikrinde olan 'âşık-ı zârın

Dâg-ı dili gül-şeker-i erbâb-ı cünûndur

(G-67,4)

Âşık, aşk yolunda ağlayıp inlemesini kendine güçsüzlük gibi add edenlere sitem eder ve kirpiğin pençesine düşse Kahraman bile ağlar der. Ve kendine tanık gösterir.

Hemân bir ben miyim zâr ü zebûnı çeşm-i kattâlin

Girerse pençe-i müjgâna elbet Kahramân ağlar

(G-87,5)

Âşık, seviglinin de bir âfet için ağlayacağı günü beklemektedir. Çünkü o sevgili âşığı çok ağlatıp onun haline gülmüştür.

Beni çok ağladıp hâlime çok güldü o tıfl ammâ

'Acep bir âfet içün yol dahı kangı zamân ağlar

(G-87,6)

Sevgili küçük çocuk gibidir ama bu küçük çocuğun eğlencesi inci mercan iledir. Onun için âşıkları ağlatıp onların inci gibi gözyaşlarıyla oynamaktadır.

Tıfildır dürr ü gevher iledir eğlencesi dâ'im

Anınçün 'âşıkın ağlatmağa hem-vâra mâ'ildir

(G-88,2)

Âşık her zaman ağlar, sevgili ise her zaman onu yalanlar, sevgiliye yabancı olanlar kavuşmaya teklifsiz ererler.

‘Âşık hemîşe nâlân dilberde zann ü bühtân

Bî-gâneler visâle teklîfsiz ererler

(G-96,2)

Âşık o kadar çok gözyaşı döker ki sonunda gözünden yaş yerine kan gelir. Muhabbet vadisinde kan ağlaya ağlaya sevgiliyi arar.

Dü dîde kan dökerek vâdî-i mahabbetde

Ezelde gönlüm el'ân şîve-kâre dek gideriz

(G-108,3)

Âşığın gözleri bazen de zincire bağlanan divaneye benzetilmektedir. Divaneler ne yaptıklarını bilmezler ve olaylar karşısında tuhaf tepkiler verebilirler. Ayrıca divanelerin feryat ederek ağlamaları da söz konusu olmaktadır.

Bu'l-'acep dîvânedir çeşmim ki zencîrin çekip
Zâr ü giryânü hurûşân dest-efşân etdi cûş

(G121,2)

Âşığın gözü sevgiliyi görmeyeli o kadar çok ağlamıştır ki âşık bile bu ağlamayı beğenmiştir.

Seni görmeyeli bu dîde-i hûn-efşânım
O kadar ağladı kim ben de begendim tîz gel

(G-160,3)

Âşık kendisini ağlatan ve yakan sevgilinin nasıl birisi olduğunu bile bilmemektedir. O sadece onun derdi ve kederi yetinmekte ve gözyaşı dökmektedir.

Bir civân-ı gül müdür kim ruh-ı gül-fâm mıdır
Dahı mest edip beni nâlân-ı sûzân eyleyen

(G-204,5)

Âşığın gözyaşları o kadar çok akmıştır ki âşığı ummana katmıştır. Şarabın sözüne bakarak gözlerinden kan gelene kadar ağlamıştır.

Ey sirişkim ne çok akdın bu gice
Beni 'ummâna bırakdın bu gice

(G-225,1)

Çeşmimi kan ile doldurdun hayf
Sagarın sözüne bakdın bu gice

(G-225,3)

Âşığın gözyaşları aktıkça etrafında servi, söğüt, lale, gül, susam gibi otlar yeşermeye başlamıştır. Âşık o kadar çok ağlamaktadır ki gözyaşları ile ağaçları çiçekleri sulamaktadır.

Eşk-i seyyâlem döküldükçe bütün etrâfımı
Serv ü bîd ü lâle vü gül-nâr u sûsen eyledi

(G-250,2)

Zamane sevgilisinin ayrılığı beni ağlattı, safa dostlarımın tek rengi aklıma geldi.

Aglatdı beni fetret-i yârân-ı zamâne
Yek-rengi-i ihvân-ı safâ yâdıma geldi

(G-255,7)

Âşık sabahlara kadar kan ağlasa da sevgili bir kere olsun onun hatırını sormaz.

Geceler subha dek kan ağladırsın
N'olur bir kerre gel hâkim su'âl et

(G-33,4)

Şafak-ı dîde kızıl kana boyandı bu sabâh
Gül-i hurşîd yine şebneme kandı bu sabâh

(G39,1)

Ey dîde-i hûn-efşân yetmez mi dökersin kan
Dil-dâr olup handân açıldı gül-i ümmîd

(G47,2)

Sevgilinin uykulu gözünü gören âşığın gözünden yaş değil kan çağlar.

Zülf-i h^{v}âb içre meh-i Leylî-i matlûbı görüp
Dîde kan çağladı Mecnûn uyandı bu sabâh

(G-39,2)

Âşığın gözü sevgiliyi gördükçe ağlar, bu göz bazen sevgliyi görünce çoşan bir deniz bazen de sabaha karşı çoşan iki derviş gibidir.

Dîde kâbil mi seni gördükçe giryân olmasın
Bir bahirdir gördü dîdârın hurûşân etdi cûş

(G121,4)

Çeşm-i ümmîdim bakıp rûyına ağlar kef-feşân
San sabâha karşı iki pîr-i hayrân etdi cûş

(G-121,5)

Rûyuna karşu bakup ağlar isem 'afv eyle kim
Dîde gördükçe seni yandı gönül cân etdi cûş

(G-121,6)

Âşığın aşk derdine cümle cihan güler, ancak sevgili hala tegafüldedir. Onunla ilgilenmez. Aşk gamı ile âlemin rüsvasıdır.

Hâlime sonra cihân halkım etdin handân
Ne bu fitne ne bu bîgâne tegâful el'ân
(Tb-2,2,2)

Gam-ı ‘aşkınla beni ‘âleme rüsvây etdin
‘Akl ü nâmûsumu temkînimi yağma etdin
(Tb-2,3,1)

Âşık her daim dert ile aşinadır. Âşığı dertlere gark eden, ona gam yediren bir unsur da felektir. Âşığın çektiği dertler, eza, cefa, hasret, gam yetmezmiş gibi bir de felek âşığa eziyet eder. Âşığa hiç rahat vermez.

Ey çarh ben oldum bu gün bir âfetim ser-geştesi
Benden beter ser-geştesin âyâ saña n'oldı 'aceb
(G-17,3)

Ferdâ seninle söyleşiriz ey felek yine
Gönlüm o mâh ile bu gece kâm-yâbdır
(G-73,8)

Kasd etmiş idi hecr ile tekdîrime felek
Dostun kabûlü zevk-i cinândan ayırmadı
(G-254,5)

1.4.8 Cevr, Cefa, Mihnet, Sitem

Sevgiliden gelen ve münhasıran âşığa yönelen, daha doğrusu bu işte âşığın kaderi, kısmeti gibi görülen cevr ü cefa, bir bakıma sevgilinin âşığı hatırlaması, hatırına getirmesidir.[62]

Aşk yolunda insanın karşılaştığı sıkıntılar, engeller neticesiz ve boşuna değildir. Çünkü çekilen sıkıntı ve eziyetler hem insanı olgunlaştırır hem de âşığın sabrını ve fedakârlık derecesini gösterir; bir nevi âşığın aşkındaki samimiyeti ölçer. Âşığın sevgili uğruna çektiği sıkıntılar aşkı bilmeyenlerce garipsenir.[63]*Gam, keder, mihnet, belâ, dert âşığın azığı gibidir.*

[62] TOLASA, a.g.e., s.374.
[63] ARI, a.g.e., s. 85 ve 89.

Âşığın bitmeyen derdinden birisi de cevr ü cefadır. Sevgilinin âşığına ettiği cevr, cefa, ezanın sonu yoktur. Âşık her zaman bunlarla muhataptır. Eziyetlerin biri bitse hemen ardından diğeri gelir. Aşkın tecellisi âşıkları cevr ü cefalarda bırakır.

Şîve-i hüsnünü dilberde kodu cilve-i 'aşk
'Âşıkı cevr ü cefâlarda kodu cilve-i 'aşk

(G-141,1)

Ey bî-amân 'âlemi etdin harâb aman
Yokdur şehîd-i gamzene hadd ü 'aded meded

(G-45,2)

Ârif, âşık, âbid, zâhid bir araya gelseler sevgili bunlara lutufta bulunsa yine âşığın payına cevr ü cefa düşer.

'Arife nâz u edâ 'âşıka cevr ü cefâ
Zâhide havf u recâ 'âbide va'd u vâ'îd

(G-43,11)

Âşık, aşk çölünün kenarına ayak bastığı günden beri bir daha cefadan bir an kurtulamamıştır. Türlü edalarla âşığın gönlünü kanatmış ve cevr ü cefaya onu alıştırmıştır.

Kenâr-ı deşt-i 'aşka pâ-nihâde oldugun günden
Cefâdan olmadımbir lahza hîç âzâd ey bî-dâd

(G- 44,7)

Yeter Esrârı dil-hûn eyledin türlü edâlarla
Cefâyı etdigin günden berü mu'tâd ey bî-dâd

(G-44,8)

Zabt ideli perî-i hayâlin
Virâne-i gönlüm olmaz âbâd

(G-48,6)

Dilber cefa etmeye mecbur olur da âşık safaya alışık olur mu? Dilberin huyu cefa etmekse âşık da bu cefalara katlanmaya alışacaktır. Başka yolu ve kurtuluşu yoktur. Her sevdiği cefa etmeye mecburdur.

Dilber ola da cefâya mecbûl

'Âşık ola mı safâya mu'tâd

(G- 48,7)

Her lahza beni bir büte meftûn eder 'aşk

Her sevdigim âfet dahı mecbûr-i cefâdır

(G-93,5)

Âşığın âşıklık ahdi *elest bezmi*[64] nde başlar. Namı cihanda yokken bile tahammül omuzu cefa yükünü çeker.

Bâr-ı cefâ çeker idi dûş-ı tahammülüm

Nâmım cihân-ı cânda dahî bî-nişânken

(G-194,4)

Sevgili âşığın ağlayan gönlüne cefanın yüz bin türünü öğretmiştir. Onu aşk fenninde üstad etmiştir.

Dil-i zâre cefânın sad-hezâr envâ'ın ögretdin

Fünûn-ı 'aşkda kıldın beni üstâd ey bî-dâd

(G-44,4)

Âşık bir zaman sonra cefa ve ezaya öyle alışır ki bunlar ona eğlence gibi gelir, gönlünü şâd eder.

Cefâyı 'âşıka 'ayn-ı eziyyet zan edersin sen

Senin cevrin ise eyler beni dil-şâd ey bî-dâd

(G-44,6)

Sevda âşığı mağlup eder, onun yakar, yıkar, harap eder; âşığın sevgiliye cevap verecek kudreti kalmaz.

Sevdâ beni etdi gitdi maglûb

Kâdir degilim cevâba hayfâ

(G-15,5)

Ümit gözünün şafağı ağardı gitti, o ay gibi olan nazlı sevgili viran gönlü bu gece yapmadı. Sevgili her zaman âşığın gönlünü yıkmaya maildir, hiçbir zaman onun harap gönlünü mamur etmek için uğraşmaz.

---

[64]**Elest bezmi (Bezm-i elest);** Allah ruhlar âlemini yarattığı zaman bütün ruhlara hitaben "Elestü bi-Rabbiküm" buyurunca ruhlar "Kâlû: Belâ". İşte o zaman ikrar vermiş olan insanoğlu, dünya hayatına geldiği zaman verdiği bu söze sadık kalmalıdır. Çünkü Allah sözünden dönenler olmasın diye ruhları bir birine şahit tutmuştur. (PALA, a.g.e., s.72.)

Şafak-ı dîde-i ümmîd ağardı gitdi
Yapmadı ol meh-i nâzım dil-i virânı bu şeb

(G-18,8)

Ne gâyeti ne 'imâreti var
Gir sîneme bu diyarı seyr et

(G-28,5)

Esrâr gibi harap olursan ancak o zaman sevgilinin ihsanını seyr edebilirsin.

Esrâr gibi harâb-ı 'aşk ol
İhsân-ı cenâb-ı yâri seyr et

(G-28,9)

Âşık olan dalga gibi baştan ayağa kırık, kırılmış olmalıdır. Kendisi mamur olup elindeki piyaleyi harap vermelidir.

Rindâ misâl-i mevc ser-â-pâ şikeste ol
Ma'mûr olup piyâleyi deste harâb ver

(G-58,4)

Harap cismim gamın oturmasına elverişli bir yer değil; bilmem ne zaman bu eski binaya halel gelir. Âşığın cismi o derece harap ve virandır ki gam bile gelip orada oturamaz. Âşık bu harap cisme ne zaman halel gelir de yok olur diye beklemektedir.

Cism-i harâb kâbil-i süknâ-yı gam degil
Bilmem ne dem bu köhne binâya halel gelir

(G-70,5)

Ümit şulesi kanımı o derece kuruttu ki yeis deryası gözünde bir damla su kadar kalmıştır. Burada ağlamak ile ilgili yaptığı mübalağa da o kadar çok ağladığını gözyaşlarının yanında denizin bile bir damla su kaldığını dile getirir.

Kanım kurutdu tâ o kadar şu'le-i ümîd
Deryâ-yı ye's çeşmime bir katre âbdır

(G-73,1)

Aşk, âşığı hiç umulmadık ve sonu gelmeye dertlere sürükler. Âşık olan kişi yapılayım mamur olayım derken iyiden iyiye harap olur.

'Aşkın dil-i Esrârı bir derde düşürmüş kim
Ma'mûr olayım dirken bî-çâre harâb olmuş
(G-118,8)

Milket-i ma'mûr-ı ümmîdim harâb etdin harâb
Çeşm-i âteş-hîz tennûr oldı tûfân etdi cûş

(G-121,7)

'Âşıkın hâlin harâb etdi de ey Esrâr-ı zâr
Sonradan gönlünde yârin rahm u ihsân etdi cûş
(G-121,9)

Ayrılık âşığın halini o derece harap eder ama bazen de yaptığına pişman olur ondan utanır, hicap duyar.

Gâh olur ol rütbede hâlim harâb eyler firâk
Kim olup nâdim yine benden hicâb eyler firâk
(G-148,1)

Ey gülen gül sen daha gonca iken senin yürek sıkıntın ile harap olmuştum diyen şair henüz gonca iken bile sevgilinin ne kadar eziyete mail olduğunu, âşığın gönlünü harap ettiğini dile getirir.

Hârhârıñla harâb olmuş idim
Gonce iken ey gül-i handân seniñ
(G-154,7)

Bu gönül daima yıkık virane gerek âşığın kârı hemen harap olmak gerektir.

Bu gönül dâ'imâ yebâb gerek
Kâr-ı 'âşık hemân harâb gerek
(G-157,1)

Ayrılık şimşeğinin inmesi defalarca yaktı, harap etti. Metin kalbim çelik iken ayrılık ile kül oldu. Âşığı harap edenlerin birisi de ayrılıktır. Ayrılık çelik kadar sağlam güçlü kalbi bile yakmış kül etmiştir.

Nuzûl-i berk-i firkat def'aten yakdı harâb etdi
Kül oldı hecr ile pûlâd iken kalb-i metînim gel
(G-161,4)

Her harabat köşesinde bir tılsımlı hazine var, bu tuz dolu sinem virane midir bilmem. Burada hazinelerin harabe, virane yerlerde saklandığına telmih eden şair sinesini de tuzla dolu bir virane olarak göstermektedir.

Her künc-i harâbatda bir genc-i mutalsam var
Bu sîne-i pür-şûrum vîrâne midir bilmem

(G-170,5)

Gönül muhabbet yolunda gittikçe perişan oldu, yapılmak isteyen virane gittikçe harap oldu. Âşık için yapılmak diye bir şey yoktur o her zaman yıkılmaya, harap olmaya, virane kalmaya mahkûmdur

Gönül râh-ı mahabbetde perîşân oldu gitdikçe
Yapılmak isteyen dîvâne vîrân oldu gitdikçe

(G-213,1)

Aşk mülkünde sitem çekenlerin şâhı benim Kays çölde benim sancağımı çekerdi. Burada sitem çekme yönünden kendisinin Kays'tan daha üstün olduğunu dile getirmiştir.

Şâh-ı sitem-keşân benim mülk-i 'aşkda
Hattâ çekerdi Kays beyâbânda râyetim

(G-167,3)

Âşığın canına sitem okları hep sevgiliden gelmektedir gönlü bu oklara siper olduğu için her zeman yüz parça halindedir.

Cânıma tîr-i sitem cânândan gelmekde lîk
Hep ana oldu siper sad-pâre gönlüm neyleyim

(G-173,2)

Yârin belası zevk imiş, put gibi güzelin gamı şevk imiş, aşka düşen elinde ışık ile dert ve sitem ararmış. Aşka düşen âşık dert ve siteme âdeta mübtela olur. Her daim onları arar.

Zevk-i belâ-yı yâr imiş şevk-i gam-ı nigâr imiş
Derd ü sitem arar imiş 'aşka düşen zıyâyile

(G- 210,7)

Sitem okları sinede yarıklar açtı ancak sevgilinin gezinti yeri tarafına pencereler açtı. Âşık hiçbir zaman sevgilinin siteminden ve onun sitem oklarından

rahatsız değildir. Aksine bunlardan memnundur. Sine şerha şerha yarılmıştır ancak bu yarıklar gönlünün sevgiliyi görmesi için bir pencere vazifesi görmektedir.

Sînede tîr-i sitem sûrâhlar açdı veli
Cânib-i nüzhet-geh-i dîdâra revzen eyledi
(G-250,6)

Elem, âşığa bakarak cefa tarzını öğrenir, gam ise kederli kalbimden istifade eder. Âşığın çektiği elem, dert o kadar fazladır ki elem bile ona bakarak cefa tarzını öğrenir.

Elem bana bakarak ögrenir cefâ tarzın
Gam istifâde eder kalb-i müstemendimden
(G-200,4)

Âşığa cevr, cefa, sitem, mihnet, eza hep birlikte gelir ancak âşık bunlardan şikâyetçi olmaz. Aksine sevgiliden gelen cevr ü cefa bile lütuf, inayet değerindedir. Sevgili gam çeken âşığına bir kere gülse sitem zehri bile şeker gibi tatlı olacaktır.

Kahr etdigine eder ‘inâyet
Olur dikenin hayâtı müzdâd
(G-48,8)

Etse ol büt gam-keşân ‘aşkına bir nûş-hand
Nûş olur zehr-i sitemler ara yerde hem-çü kand
(G-49,1)

Sevgili naz ederek gelip âşıktan lüle istemiştir. Bu âşık için çok büyük bir lütuftur çünkü sevgili âşığı ile muhatap olmuştur. Sevgilinin içtiği lülenin dumanı dağıldıkça âşığında gamı kederi dağılmaktadır. Beyitlerde sevgilinin tütün içtiğinden bahsedilmektedir. Sevgili âşığından tütün istemiş ve bu tütünün sevgilinin ağzından çıkan dumanı dağıldıkça âşığın da efkârı dağılmıştır.

Yâ Rabb ne 'inâyetdir dil-dâr-ı kerem-perver
Nâz ile gelip benden bir lüle duhân ister
(G-65,1)

Çıkdıkça duhân-i telh gül-gonca-i la'linden
Efkârımı dûd-âsâ başdan dagıda yek-ser
(G-65,6)

Âşığın sevgiliye teslimiyeti o derecedir ki sevgili cevr ü cefa etmekten vazgeçerek onun öldürmek istese bile yine de gam çekmez.

Ben safâm ile saña teslîmim
Öldürürsen de begim gam yokdur

(G-69,6)

Sevgilinin kötü bakışı bile âşık için ihsan mahiyetindedir.

Biz ki sâgar-gedâ-yı nazrasıyız
Kec-nigâh itse dahi ihsândır

(G-82,6)

Âşık, sevgilinin cefasından bile kendine bir hisse bulur çünkü onda da gizli bir iltifat vardır.

Hisse-yâbız gehî cefâsından
O da bir iltifât-ı pinhândır

(G-82,7)

Âşık pek çok defa sevgiliden eza, cefa görse onun yanaklarının kırmızılığının ateşi ile yansa da yine pervanenin ateşe meyilli olduğu gibi o da sevgiliye meyillidir.

Nice kerre bu âteş-rûlarun nâzına yanmışken
Yine pervâne-i dil şu'le-i dîdâra mâ'ildir

(G-88,5)

Âşığın hissesine düşen cefa Allah'ın takdiridir. Sevgili ona dilediği kadar cefa etmekte serbesttir.

Ol şûh cefâ eylesin ancak baña dâ'im
Bu düşdü benim hisseme takdîr-i Hudâdır

(G-93,16)

Bazen de sevgili cefa çektirmek için âşığı kendine uygun bulmaz bu âşık için daha kötü bir durumdur. Âşık, cevr ü cefaya razıdır ancak ilgisizliğe ve yok sayılmaya razı değildir.

Ammâ ki ne çâre demez imiş o cefâ-kâr
Esrâr benim 'âşıkım olmaga sezâdır

(G-93,20)

Âşık, dert cihanının başka bir âlem olduğunu bilmezmiş. Bu cihan da cefa lütuf ve keremden daha çok sevilir.

Cihân-ı derd özge 'âlem imiş böyle bilmezdim
Cefâ. lutf u keremden çok sevildi ey mürüvvetsiz
(G-109,5)

Gâh lutf u gâh kahr eyler gönül hükmündedir
Her ne eylerse 'inâyet dil-pesendimdir benim
(G-186,2)

Esrârı aşkın deliliğinden zapt eden sevgilinin dert veren lütufudur.

Zabt eden Esrâr-ı şeydâyı cünûn-ı 'aşkdan
Gâh o lutfundur ki dersin derd-mendimdir benim
(G-186,12)

Dilberlerin cefası da dilber cefasıdır. O hatır kıran güzeller âşıklarına kayıtsız değildirler.

Dilberleriñ cefâsı da dilber cefâsıdır
Bî-gâne sanmazam ben o hâtır-şikenleri
(G-263,2)

Cevr, cefa, mihnetin yanında âşığın bir derdi de sitemdir. Âşık aşk mülkünde sitem çekenlerin şahıdır, Mecnûn ancak onun sancağını çeker.

Şâh-ı sitem-keşân benim mülk-i 'aşkda
Hattâ çekerdi Kays beyâbânda râyetim
(G-167,3)

Sevgili, cefa ülkesinin padişahı olunca âşıklara lütuf yerine kötü tavır ve edada bulunması normaldır. Âşık da sevgiliden merhamet beklemektedir.

Nice bir 'âşık-ı nâ-çâre bu kec-tavr u edâ
Merhâmet kande behey Husrev-i iklîm-i cefâ
(Tb-2,2,4)

Âşığın sevgilinin cevrini çekmekten korkusu yoktur.

Gerçi icrâ-yı şikâyetde kusûrum yokdur
Çevrini çekmede billâhi futûrum yokdur
(Tb-2,4,3)

Âşık, sevgiliden bazen de merhamet bekler. Bir kere düşün bakalım hangi âşık ben gibi cefa çeker der. Cefakârlığının sonu nihayeti yok mudur der.

Sen de bir kerre tefekkür edüp insâf eyle
Kangı 'âşık dayanır böyle cefâya söyle

(Tb-2,4,4)

Acebâ sende biraz lütf-ı mürüvvet yok mu
Bu cefakârlığa semt-i nihâyet yok mu

(Tb-3,5,1)

Ey cefa-pîşe 'acep fikr-i kıyâmet yok mu
Haste-i 'aşka bu hâlinde de şefkat yok mu

(Tb-3,5,3)

Âşık, gönül erbabı olanlara neden böyle davrandığını, bu sitem, sıkıntı ve türlü türlü gamın sebebi nedir diye sorar.

Âh bilsem nedür erbâb-i dile böyle 'ikâb
Sitem ü mihnet ü âmîziş-i envâ'-ı 'azâb

(Tb-4,1,1)

Âşığın canına sitem oku her an sevgiliden gelmektedir. Âşığın yüz parça gönlü de hep bu oklara siper olmuştur.

Cânıma tîr-i sitem cânândan gelmekde lîk
Hep ana oldu siper sad-pâre gönlüm neyleyim

(G-173,2)

Aşka düşen elinde çerağ ile dert ve sitem arar.

Zevk-i belâ-yı yâr imiş şevk-i gam-ı nigâr imiş
Derd ü sitem arar imiş 'aşka düşen zıyâyile

(G- 210,7)

Sinemde sitem okları yaralar açtı, sevgilinin gezinti yerine doğru açılan pencereler açıldı. Sevgili âşığına o kadar çok sitem oku atmıştır ki bu oklar âşığın sinesini delik deşik etmiştir. Bu delikler de sevgilinin geçtiği yöne doğru açılan pencereye teşbih edilir.

Sînede tîr-i sitem sûrâhlar açdı veli
Cânib-i nüzhet-geh-i dîdâra revzen eyledi

(G-250,6)

1.4.9 Delilik, Hastalık

Âşığın hastalığı aşk, ayrılık, sevgilinin ve rakibin cevr ü cefasından ortaya çıkar. Zayıf bir beden, bükülmüş bel, sararmış bir beniz ve güçsüzlük, takatsizlik en önemli belirtilerdir. Sevgilinin vuslatı âşığın hastalığının ve dertlerinin devasıdır.[65]

Sevgilinin ipe veya zincire benzeyen saçları, aşırı derece deli olan sevgilinin bağlandığı bir vasıtadır. Âşık sevgilinin saçlarına dolanır veya kasıtlı olarak saçlara bağlanır.

Kâkül-i ham-der-ham-ı dildârı etdin târ-mâr
Eyledin 'uşşâkı der-zincîr-i sevda ey sabâ

(G-6,2)

Her rişte-i nûr-ı nigeh-i sâlik-i meczûb
Zencîr gibi rehber-i erbâb-ı cünûndur

(G-67,6)

Âşığın gönlü hastadır ve bu hastalığa derman bulma ümidi de yoktur. Çünkü gönlünün hastalığı aşktır.

Beni 'aşk eyledi dil-haste ey dil
Sen ümmîd eyleme dermân dirîğâ

(G-7,2)

Âşık, sevgilinin nazının, işvesinin kurbanıdır onu hasta eden bunlardır. Bu işve tabibinin dudağı ise âşıkların ilacıdır.

Kurbân kirişmesidir âşûb
Dil-haste-i çeşmi dâd ü bi-dâd

(G-48,10)

Gel ey tabîb-i 'işve lebin emdir 'âşıka
Dil-haste-gân-ı firkatine gül-şarâb ver

(G-58,3)

Âşığın gönlü ayrılık derdi ile zaferan gibi sapsarı olmuştur. Eksik olan cismi bir türlü neşe rengini bulamamıştır.

---

[65] SEFERCİOĞLU, a.g.e., s.330.

Tâ za'ferâna döndü bu dil-haste-i firâk
Reng-i neşât bulmadı cism-i kemînemiz

(G-110,4)

Ey gönül sen aşkı kendine yerleştirme çünkü o yerleşmeyi kabul etmez. Bu bir illettir ki yarası tamir kabul etmez. Aşk gönülde zuhur eder ancak oraya yerleşip oturmaz adeta bütün vücudu gezerek onu hasta ve bitkin eyler.

Gönül takrîr-i 'aşk etme ki ol takrir kabul etmez
Bu bir 'illettir ey dil yâresi ta'mir kabul etmez

(G-112,1)

Aşkın gönül hastalığına ne Aristo ne Felatun çare bulabilir onun ustası ancak dert ehlidir.

Dil-hastegî-i 'aşka ne Risto ne Felâtun
Derd ehlidir ancak yine ol hikmete hâzık

(G-143,4)

Sabah rüzgârının getirdiği sevgilinin kokusu da âşığın gönlünün ferahlamasına vesile olur. Sabah rüzgâıyla gelen adeta ruhtur. Bu ruh âşığa can verir.

Ey nesîm-i seher ey rûh-ı revân hoş geldiñ
Dil-i bîmârıma verdiñ yeni cân hoş geldiñ

(G-156,1)

Âşık takatı kalmayan gönlünü gece gündüz niyaza vakfeder ancak bu niyazlar sevgilinin kulağına ulaşmaz. Âşığın gönlünde mecal kalmamıştır ama bu haliyle bile sevgiliye niyazdan geri kalmaz. Ne yazık ki sevgili bunlara mukabele etmez.

Dil-i bî-tâbımı vakf-ı niyâz-ı subh u şâm etdim
Var ise gûşuna ermez sadâ-yı vâ-pesînim gel

(G- 161,8)

Yazık ki figanım ile dördüncü feleğe çıktım hastası olduğumu İsa'nın gözü görmedi. Dördüncü felekte güneş vardır ve bir inanışa göre Hz. İsa da bu felektedir. Burada bir de Hz.İsa'nın hastaları iyileştirdiğine telmih vardır ancak şair aşk hastası olduğu için Hz. İsa ona dönüp bakmamıştır.

Derdâ ki çarh-ı çârıma çıkdım figân ile
'Îsî-i çeşmi görmedi bîmârı oldugum
(G-175,4)

Âşığın ayrılık yaşamaya takati yoktur çünkü o aşkın hasta gönüllüsüdür, kendini hatırlatmaya takati olmadığı için sevgiliden unutmamasını temenni eder.

Yok tâkati hicrânına lutf eyle efendim
Dil-haste-i 'aşkın olan Esrârı unutma
(G-220,11)

Âşığın yürümeye dahı mecali kalmamıştır ama sevgiliye ulaşmak için yerde yüz üstü sürünerek bile gider.

Egerçi tâkat-ı reftâr kalmadı ammâ
Yüz üstüne yine ol gam-güsâre dek gideriz
(G-108,9)

Âşığın aklını çoğu zaman sevgilinin zülfü yağma eder. Sevgilinin zülfü karanlık ve perişan haldedir. Aşığın aklı bu perişan zülfe takılınca önce rengi gibi kararır ardından perişan olur. Sevgilinin saçı külahta gizliyken bile âşığın aklının yağma etmeye onu divane etmeye yeterlidir.

Zâhidi mest-i gurûr 'âbidi magrûr etdi
'Âşıkın 'aklını yağmalara verdi yek-ser
(G- 81,18)

Yagmaya verdi 'aklımı bi'llâh yek-ser zülf ü hat
Hiç şübhe yok bir gün beni dîvâne eyler zülf ü hat
(G-127,1)

Yagmalamışdı zülf-i perîşânı 'aklımı
Derûnuna ser-i reh-i sâmânım almadan

(G-193,6)

'Aklım dagıtmış idi başımdan hevâlara
Zülfü henüz zîr-i külehde nihânken
(G-194,2)

1.4.10 Fena ve Feda

Aşkta fedakârlık olmazsa olmazlar arasındadır. Feda olmadan aşk olmaz. Âşık da sevgilinin aşkı yolunda fânî olan kişidir. Âşık yeri geldiğinde sevgili için hiçbir fedakârlıktan çekinmemeli, canını dahı bu yolda verebilmelidir.

Âşık her zaman sevgili için fedakârlıkta bulunmaya hazır durumdadır. Sevgilinin ona bakması, lütufta bulnuması, ona söz söylemesi, âşığın kendini, başını ve canını feda etmesine sebep teşkil eder.

Bir nigâha cân viren mahrûm iken
Sûret-i divâra eyler merhabâ

(G-14,9)

Nigehin girdi kâne bî-pervâ
'Akibet kıydı câne bî-pervâ

(G-16,1)

Bu lûtfi görünce senden 'uşşâk
Cân vermege hiç olur mı nâ-şâd

(G48,9)

Âşık pervaneyi bülbüle tercih eder. Bülbül, aşkını, söz mesabesindeki şakımaları ile dile getirir. Pervane ise kendisini, maşuku olan ateşin kucağına atıp bezl-i vücûd eyleyerek aşkının ifade eder.[66] Burada da şair aynı şeyi dile getirmiştir. bülbülde aşk yoktur. Bülübül feryat figan ederek gülün çevresinde ne kadar ağlasa da aşkında pervane gibi samimi değildir çünkü fedakârlıkta bulunmaz. Pervane ise ateşe olan aşkı için canını ona yakmaya razıdır hiç tereddüt etmez sessiz sadasız kendini ateşe bırakır.

Da'vâsını terk etsin bülbülde fedâ yokdur
Bir nüktecigi 'aşkın pervânede kalmışdır

(G-60,5)

Her kârı bırak amacını kendine kâr et sevgiliye kavuşanlar kârın gözbebeği olurlar. Âşığın kârı aşk yolunda kendisini yok etmektir. Her şeyden vazgeçip maksudunu tek amacı yapmalıdır.

[66] ARI, a.g.e., s. 103.

Her kârı bırak maksadını kendine kâr et
Matlûba eren merdüm-i bî-kâr degildir

(G-63,6)

Âşık bir kere sevgilinin elinden mey içince kendi eliyle varını yoğunu tarmar etmiştir.

Bir kez elinden ol güzelin nûş edince mey
Etdim elimde hâsıl olan vârı târ-mâr

(G-68,3)

Âşıkta feda ve fena konusunda sevgiliye tam bir teslimiyet söz konusudur. Âşık her şeyi ile kendisini sevgilisine teslim etmiştir. Sevgili onun öldürse bile buna itirazı yoktur.

Ben safâm ile saña teslîmim
Öldürürsen de begim gam yokdur

(G-69,6)

Âşık feda konusunda din ve imanını bile feda etmekten çekinmeyecek kadar hoyrattır.

Baş koydum önünde hele ben bir sanemin kim
Her secdesine dîn ile îmân fedâdır

(G- 93,12)

Sülûkümde ederdüm gerçi 'akl u zühdümü der-pîş
Beni benden ayırdı neyleyem ol 'aşk-ı kâfir-kîş

(G122,1)

Dostun cemalinin sırrına erenler vücudunu nur edendir, pervane gibi kendini nura katmayan bunu bilemez. Pervane fedanın yanı sıra fena örneğidir. O sevgilisi olan ateşin sırrına erebilmek için kendini ateşe atar onunla bir olur. Kendisini aşkının içinde yakar eritir kül eder.

Vücûdun nûr edendir vâkıf-ı sırr-ı cemâl-i dost
Yanıp pervâne-âsâ mülhak-ı nûr olmayan bilmez

(G-102,9)

Gönül hayli sıkıntılıdır, kendi kendini fedaya maildir. Âdeta âşığın her uzvu ayrı ayrı eziyet çeker. Eziyet çeken bu uzuvlar kendilerini feda etme yolundadırlar.

Kendi kendin fedaya mâ’ildir

Hayli bir pîçtâbdır gönlüm

(G-172,3)

Aşk ehli, ilk adımda canından ve başından geçer. Heves dolu olan kişi bunu bilsin sonra pişman olmasın. Âşık olmanın ilk kuralı canını ve başını aşk yoluna koymak yani onlardan vazgeçmektir.

Cân u ser terkin urur evvel kademde ehl-i 'aşk

Bu'l-heves bilsin bunu sonra peşîmân olmasın

(G-190,5)

Dönüm noktası olmayan Esrâr aşkın fenası ile şuursuzluk mesti olmuş ve düşkün durumdadır. Esrâr Dede’nin kendine hitap ettiği beyitte aşk yüzünden şuurunu kaybeden düşkün bir âşık olduğunu dile getirir.

Olmuş fenâ-yı 'aşkın ile mest-i bî-şu'ûr

Esrâr-ı bî-medâr be-gâyet fütâdedir

(G-62,5)

Aşka düşen kendini yokluk denizine düşmüş olarak görür, hem vucudu görünür hem de kendisi yoktur. Çünkü görünen sadece cisim kalmıştır benlik aşkta yok olmuştur. Aşk âşığını elsiz ayaksız bırakmıştır. Vücut namı anılmayan yere kadar sürükleyecektir.

Beni gark eyleyeli bahr-ı fenâ

Hem vücûdum görünür hem yokdur

(G-69,8)

Fenâ-yı 'aşk ile bî-pâ vü dest olduk ki

Vücûd nâmı anılmaz diyâra dek gideriz

(G-108,11)

Âşıkların isteği her zaman aşkta yok olmaktır. Aşkta kendinin feda edip fenada olmayı diler.

Merâm-ı 'âşıkân mahv olmadır 'aşkında çün yârin

Hemân olsun gehî bî-hod gehî bî-hûş gehî bî-hîş

(G-122,4)

Aşkın fenasında vücutsuz olanlar naz ve niyaz bilmezler. Adını ve adlandırılmış olanı dilber gibi edayla arz eder. Aşkın fenasına düşen kelimelerden, anlamlardan, işaret ve rumuzlardan münezzehtir.

Niyâz ü nâz bilmez bi-vücûdân-ı fenâ-yı 'aşk
Edâ-yı dilberâne 'arz eder ism ü müsemmâya

(G-208,13)

Âşık sohbetini aşka toplar ve fenanın zevkini anlar, zahmetli iş görmeyi bırakıp dert ve deva ile uğraşmaz. Âşığın aşktan başka emeli, gayesi kalmamıştır o her şeyini aşkın içine toplamıştır.

Sohbeti 'aşka hasr eder zevk-i fenâyı fehm eder
Tarh-ı tekellüf eyleyip derd ile hem-devâyile

(G-210,9)

Âşık sevgilinin dudağından buse alabilmek için yani vuslata erebilmek için canını feda etmiş olandır.

Lebimden ârzû eyler anınçün 'âşık-ı bî-cân
Ederler ittifâk anda bulunur cân-ı gül-bûse

(G-219,5)

Âşık için aşkta kaybolmak eşsiz bir duygudur, ulaşılmaz bir âlemdir.

Hevâ-yı 'aşkda mahv olmak ey dil özge 'âlemdir
Çemen-zâr-ı hüsünde cûy-ı eşkim ber-karâr olsa

(G-224,5)

Âşık nazarın nurunda kalır ve bir nazarda yok olur daha sonra da o cilveye alışık olan sevgiliyi bir daha göremez. Burada âşık sevgiliyi bir defa görünce ve onun bir nazarına agâh olunca fenaya uğrar ve yok olur.

Kalır nûr-ı nazarda mahv olur yek-nazrada 'âşık
Görünmezler görenler bir dahı ol 'işve mu'tâdı

(G-233,11)

Aşk yolunda başını vermek âşık için bir gelenek olmuştur, burada ki nükteyi başını vermeyen yani Mansur olmayan bilmez.

Egerçi terk-i ser erbâb-ı 'aşka 'âdet olmuşdur
Velî bir nükte var ol rehde Mansûr olmayan bilmez

(G-102,8)

1.4.11 Hayret ve Cezbe

Hayret; *şaşmak, şaşırmak anlamının yanı sıra kalbe gelen tecelli ile düşünemez, muhakeme edemez hale gelmek*[67]anlamındadır. Âşık da aşk düşünce gönlünde aşk tecelli edince idrak edemez, düşünemez, muhakeme edemez hale gelir. Artık onun sevgiliden başka ilgi ve alakasını cezbeden başka bir şey bulunmaz.

Her köşe put gibi güzel sevgilinin peri evi, her gölgede bin tane hayrete düşmüş âşığı var. Âşığın baktığı her yerde sevgiliye ait bir nişane vardır. Bu nişalerin yanı sıra âşığın ezeli rakipleri de hayrete düşmüş sevgiliyi düşünmektedir.

Her gûşe perî-hâne-i hûbân-ı nigârın
Her sâyede bin 'âşık-ı hayret-zedesi var

(G-100,10)

Âşık sırlar Ka'besinin sufisi olmuştur ancak bu onun sevgilinin hayranı olmaktan ayırmamıştır.

'Âşıkım 'âşık-ı hayret-zede-i dîdârım
Sûfîyim sûfi-i beytü'l-harâm-ı esrârım

(G-166,1)

Cezbe; *ruhun hayret ve sevince kapılarak sanki cesetten hariç bulunuyormuş gibi olması, heyecana gelmesidir.*[68] Âşık da sevgilinin yüzünü görünce cezbeye gelir. Sevgilinin feyzi de onun için can cihanıdır.

Gönülde cezbe-i dîdâr-ı dil-dâr artar eksilmez
Cihân-ı cândır bu feyz-i envâr artar eksilmez

(G-105,1)

Âşık istese de istemese de sevgilinin cezbesine kapılır. Bu konuda onun seçim hakkı yoktur. Nasıl ki bir timsah girdab dalgasına düşse döne döne dans eder. Âşık için de durum farklı değildir.

---

[67] ULUDAĞ, a.g.e., s.63.
[68] DEVELLİOĞLU, a.g.e., s.139.

Vecd-i hurûş-i 'âşıka bî-ihtiyârdır

Girdâb-ı mevce düşmese etmez neheng raks

(G-125,2)

Âşık deliliğinin şevki ile şarkı söylemeye başlasa boğazındaki yular dahi dans eder, döner. Burada delilerin boğnunudan zincire ya da ipe bağlanarak gezdirilmesi ve teşhir edilmesi söz konusudur. İpe bağlanarak gezdirilen deliyi deli eden de aşktır.

'Âşık terâne eylese şevk-i cünûndan

Tâ hâne-i gülûda eder pâleheng raks

(G- 125,4)

Âşık sevgiliyi görünce kendinden geçmektedir. Sevgilinin ayna gibi parlak yüzünü görünce aklı fikri dağılmıştır. O afet-i devran sevgiliyi görünce de kendinden geçmiştir yani cezbeye kapılmıştır.

Gözüm ardımda kaldı sûret-i âyîne-veş gerçi

Görüp ol âfet-i devrânı kendimden geçip gitdim

(G-181,3)

Aşkın cezbesi ile âşığın gönlü âlemi harap eylemektedir.

Cezbe-i 'aşkınla gönlüm 'âlemi eyler harâb

Hattına lâkin zebûnum mûy-bendimdir benim

(G-186,11)

Ağlasa figan bulutları yüzüne hayran olur, izleyen, nezaret eden gonca jaleden ateşler döker. Burada yine bir hayranlık söz konusudur. Âşık ağlasa figan bulutları bile onun ağlayan haline hayran kalacaktır.

Aglasa rûyuna hayrân olunan ebr-i figân

Şu'leden jâle döker gonçe-i nezzâresine

(G-209,6)

Âşık her gece durmaz ağlar, çünkü o aşk ile hayran ve başı dönmüş bir duruma gelmiştir.

Ey beni 'aşkınla ser-gerdân ü hayrân eyleyen

Gün yüzünü gösterip her gece nâlân eyleyen

(G-204,1)

1.4.12 Sabır ve Sâmân

Divan edebiyatında aşkın belli kuralları, yolu yordamı vardır. Daima elem veren aşk, her şeyden önce bir sabır işidir. Çünkü sevgili, kudretli ve zalim bir hükümdardan farksızdır. Bir dert ve bela kaynağı olan aşk derdiyle gözden kanlı yaşlar dökmek, sineden yaralar açmak, kan yutmak vs. en basit çilelerdir. Aşk için candan ve baştan geçmek gerekir; bu iş söz ile olmaz. Buu yüzden âşık olmak her kişinin kârı değildir.[69]

Âşık zayıf bünyesi, kanayan ciğeri, yaralı sinesi ve sürekli dert gam çekmesinin yanı sıra oldukça sabırlıdır. Hiçbir cevr ü cefadan bıkmadan, yorulmadan sevgilinin vuslatına ereceği günü sabırla bekler. Ancak bazen de sevgiliye ve feleğe karşı sitemler de bulunur.

Beni 'aşk eyledi hayrân dirîğâ
Kanı sabr u kanı sâmân dirîğâ

(G-7,1)

Âşık sevgiliden gelen her şeye razı olduğu gibi ondan gelen her şeyi de canı gibi saklar, korur, kimselere duyurmaz. Sevgiliden gelen bela oku da olsa onu ciğerinde saklar. Onun eziyetlerine katlanır, kan yutar ama sabırla onun muhafaza eder.

Peykân-ı belâyı dil-i agyâra duyurma
Cânın gibi hıfz eyleyerek tut ciğerinde

(G-223,6)

Âşığın takati son noktaya kadar gelmiştir sabır ve sâmânını kaybetmiştir. Çünkü ayrılık gecesinde parlayan güneşi onu bırakıp gitmiştir.

Takatım tak olup sabr ile sâmân gitdi
Şeb-i gam geldi yine mihr-i dırahşân gitdi

(Tb-3,4,3)

---

[69] ARI, a.g.e., s.45.

İKİNCİ BÖLÜM

SEVGİLİ

1. GENEL OLARAK SEVGİLİ

Divan şiirinde âşık, sevgili ve rakipten oluşan aşk üçgeninin en önemli unsuru sevgilidir. Eğer o olmazsa âşık olmaz, âşık olmazsa da aşk mevzu bahis olamaz. Sevgili divan şiirinde aşkın temeli ve ilham kaynağıdır. Pek çok beyitte kendisini âşık olarak vasıflandıran şairin sevgiliye olan muhabbeti bitip tükenmez.

Esrâr Dede Divanı'nda da sevgili genel divan şiirindeki özellikleri doğrultusunda tasvir edilmiştir. Sevgili vefa nedir bilmez, âşığına cevr ü cefa etmekten zevk alır, adaletsizdir, en önemli silahı naz ve işvedir, her zaman âşığını görmezden gelir, onunla ilgilenmez, âşığını mahvetmek onun kanını dökmek ister ve her zaman ağyara meyillidir.

Sevgilinin güzelliği âşıkları kendine bağlar. Âşık sevgiliye eline bir ayna al da güzelliğini seyret sen de kendine âşık olursun diyerek sevgiliden âşık olmasını mazur görmesini istemektedir.

Nasıl hayrânın olmayım efendim
Ele âyîne al hüsnün hayâl et

(G-33,2)

Âşık sevgilinin güzelliğine hayran olduğu gün gönül köyü de kavga mahşerine dönmüştür.

Mahşer-i gavgâya döndü kûy-ı dil
Oldugum gün hüsnüñe hayrân seniñ

(G-154,5)

Sevgilinin bulunduğu yer âşık için Ka'be gibi değerlidir. Âşık gece gündüz sevgilinin bulunduğu yeri tavaf etmek ister.

Ben hayâl-i rûh-ı kâkül-pûşunu etdim tavaf
Ka'be-i kûyuna varsam yok benim-çün müstetâ'

(G-135,7)

Sevgili âşık için ihsan kapısıdır. Kavuşma, rahmet, yardım, himmet ve rifat hep sevgilinin kapısındadır.

Yâr der-i ihsân der-i lutf u keremdir ser-te-ser

Vuslat u rahmet 'inâyet himmet ü rif'at bana

(G2,3)

Sevgili âşık için ihsan kapısı olmasının yanında ondan cefasını ve eziyetini de hiç esirgemez. Sevgilinin âşığına bakışı vefa değil adeta cefadır.

Nazarın vefâ sanırdım dile âşnâ sanırdım

Meğer ol nigâh-ı hûni bana kahr imiş temâmâ

(G-5,5)

Sevgilinin en belirgin özelliklerinden birisi de âşığına ilgisiz olmasıdır.

Hâlime sonra cihân halkını etdin handân

Ne bu fitne ne bu bîgâne tegâful el'ân

(Tb-2,2,2)

Bu ilgisizlikten garazı âşığın canına kıymak, kanını akıtmaktır.

Bu tecâhüllere hep şimdi nedir bâ'is olan

Bir gün evvel garazın katlim ise kıl fermân

(Tb-2,2,3)

Sevgilinin her hali ve hareketi âşığı kendinden geçirir. Sevgilinin nazlı bir çocuk gibi salına salına yürüyerek âşığın gönlünü alır gönlünü aldıktan sonra da azarlarla onu bedbaht eder. Ve sonunda âşığı divane olur.

O tıfl-ı nâz 'acâyib şîve-i reftâra mâ'ildir

Alıp gönülümü ol sonradan azâra mâ'ildir

(G-88,1)

Yagmaya verdi 'aklımı bi'llâh yek-ser zülf ü hat

Hiç şübhe yok bir gün beni dîvâne eyler zülf ü hat

(G-127,1)

Sevgilinin âşığı okşayan hareketleri de âşığı yakar çerağ eyler. Sevgili genel olarak önce naz niyaz edip âşığını kendine bağlar sonrada azara ve onu kırmaya maildir.

Ol dilber-i 'âşık-nevâz gâh nâz eder gâhî niyâz

Gerçi verir sûz u güdâz ammâ bizi eyler çerâğ

(G-137,8)

Mahabbet sevgilini bildiği şeydir ancak ona yanaşmaz. Çünkü cevr ü cefa etmeyi muhabbete yeğ tutar.

Senin de bildigin şeydir mahabbet
Ne hoş 'âlem olur fikr-i visâl et

(G-33,3)

Bir kez olsun âşığına lutf etmez hep onu reddeder.

Bir kez telattuf eyle behey nâ-meded meded
'Uşşâk-ı zâra nîçeye dek dest-i red meded

(G-45,1)

Âşık öldüren sevgili kan dökemeye maildir. Devran harap olsa da umurunda değildir. O her zaman âşığına eziyet etmek, cevr ü cefa çektirmek ve onun kanını dökmek ister.

Ol dilber-i ʿâşık-küş kan dökmege mâ'ildir
Devrân harâb olmuş kaydında degil aslâ

(G-9,6)

Kan dökmede Hülâgû bile ona öğrenci olamaz.

Şâkird olamaz sana Hülâgu
Gamzen olalı kassâba üstâd

(G-48,4)

Sevgilinin bir başka özelliği de rakibe meyilli olmasıdır. O, âşığına eziyet etmek için her zaman kendisini hak etmeyen rakip ile âşinâ olur. Rakiplere uyup âşığını ağlatır ancak aşkında sâdık olanın o zavallı âşık olduğunu bilmez. Bilse de umursamaz.

Agyâra uyup eyledi bu bendeyi nâlân
'Aşkında ise sâdık ola bir bu gedâdır

(G-93,18)

ʻÂşık hemîşe nâlân dilberde zann ü bühtân
Bî-gâneler visâle teklîfsiz ererler

(G-96,2)

1.2 SEVGİLİ İLE İLGİLİ TASAVVURLAR

1.2.1 Şah, Sultan, Efendi, Padişah, Hüsrev

Sevgili erişilmezliği, âşıkların kendisine kul köle olmaları, âşığın gönlünün sevgilinin mülkü olması, âşıklarına istediği zaman ilgi göstermesi, ondan gelen her türlü davranışın âşık tarafından bir ihsan, bir lutuf olarak kabul edilişi bu tasavvura sebep olan unsurlar arasında yer alır.[70]

Ben dilenci o şah birbirimize uygun değiliz, acaba ne oldu da benim yanıma gelmeyi lutf etti diyen şair burada sevgiliyi şah olarak yüceltmiştir.

Ben gedâ ol ise şeh ülfete şâyân degiliz
Bilmem âyâ 'acabâ n'oldı sebeb geldi bana

(G-3,4)

Bir teslimiyet beyiti olan aşağıdaki beyitte de köle efendi ilişkisi dile getirilmiştir. Köle ticaretinin yasal olduğu yıllarda insanlar para karşılığı alınıp satılırmış, köle satın alan bir kişi kölenin beratını da alırmış. Beratıyla satılan köle her şeyiyle efendisinin malı durumuna gelirmiş. Durum böyle olunca da köleye yaptığı her hangi bir kötü davranıştan dolayı efendisi cezaya tabi tutulmazmış.

Ben safâm ile saña teslîmim
Öldürürsen de begim gam yokdur

(G-69,6)

Pîr oldu derd-i 'aşk-ı civânân ile begim
Hiç Kahramân-ı çeşme dayansın mı Zâl-i dil

(G-162,4)

Bendeyim bir zâlime kendi efendimdir benim
Dâ'imâ civvâr-ı kalb-i müstemendimdir benim

(G-186,1)

Âşığın kendisini derviş olarak tasavvur ettiği beyitlerde sevgili yine şah olarak ifade edilir. Şahın dervişin evine tenezzül etmesine şaşırır ve şah dervişin evine gelince viran sinesi aşkın konuk olduğu ev haline gelir.

---

[70] SEFERCİOĞLU, a.g.e., s.135.

Bir dahı dil kerem-i vaslı tahayyül mü eder
Yâ o şeh hâne-i dervîşe tenezzül mü eder

(G-91,1)

Ol şeh gelip gehîce gedâ-yı garîbine
Vîrân-ı sinede dil olur mîzbân-ı 'aşk

(G-145,4)

Âşık ne kadar isyan etse, ağlasa inlese de sevgili yine onu affeder. Çünkü padişah büyüktür ve ona büyüklük göstermek yakışır.

Pâdşâhım 'âşıka ihsân seniñ
Gerçi kim 'isyân benim gufrân seniñ

(G-154,1)

Esrâr Dede bazı beyitlerde de şah ile ilgili terkipler kullanır. "şâh-levendim" dediği beyitte giden sevgilisinin çabuk geri dönmesini diler.

Gitdin ammâ âmân ey şâh-levendim tîz gel
Beni çok yollara bakdırma efendim tîz gel

(G-160,1)

Şahım baştan başa hasret yarası, yeis goncası ile doluyum nazlıca yürüyüp seyr eyle hemen gel.

Ser-â-ser dâg-ı hasret gonce-i ye's ile memlûdur
Hırâm-ı nâz edip seyr eyle şâhım nev-zemînim gel

(G-161,16)

Âşık, sevgilinin derdi ile oldukça efkârlanmış, kederlenmiştir eğer sultan olan sevgilisi yardım etmezse helak olacaktır.

Senin 'aşkınla sultânım be-gâyet derd-nâk oldum
'İnâyet eylemezsin işte billâhi helâk oldum

(G-168,1)

Sevgili sultandır. Sultanlık nişanesinin birisi de ferman okutmaktır.

İzn oldu henüz bûseye bâ-hatt-ı hümâyun
Sultân-ı cemâlin hat-ı fermânını öpdüm

(G-180,4)

Sevgili şahtır ve şahlara, padişahlara ulaşmak kolay değildir. Hele ki bir kölenin, esirin padişahın huzuruna çıkması pek nadir rastlanan durumlardandır. Âşık

da bu durumu dile getirmektedir. O şaha esir olduğundan beri hicrana mübtela olmuştur.

Ol şâha esîr olduğum dem
Etdin beni mübtelâ-yı hicrân

(G-199,6)

Köle, efendisinden memnun olmak zorundadır. Ancak bu memnuniyet gönül bağıyla olursa köle efendisine daha sâdık olacaktır. Bir beyitte de kendisini efendisinden ayıran feleğe sitem vardır.

Felek beni ayırıp 'âkıbet efendimden
Uzak düşürdü o gül-nahl-i ser-bülendimden

(G-200,1)

Yok tâkati hicrânına lutf eyle efendim
Dil-haste-i 'aşkın olan Esrârı unutma

(G-220,11)

Âşık burada kendisini dilenci sevgiliyi de şah olarak görmektedir. O şah sevgili, dilenci gibi olan âşığı ile aşina olunca âşığın elinden ihtiyarı gider, kendini kaybeder, divane olur. Çünkü bu durum çok rastlanılan bir durum değildir. Rastlandığında da şaşkınlık verir.

Gitdi elimden ihtiyâr kopdu gönülden âh ü zâr
Ol şeh olalı âşnâ ben gibi bir gedâyile

(G-210,5)

Ey şahım âşığın gönlü ihsan meclisinin çerağıdır. Gül öpücüğün şule saçan oldu sevindirme.

Çerâg-ı bezm-i ihsânıñdır ey şâhım dil-i 'âşık
Sevindirme ki oldu şu'le-efrûzân-ı gül-bûse

(G-219,17)

Sevgili hükümdardır, lutufta bulunmak da hükümdarlara mahsustur. Pek çok âşık dilenci gibi sevgilinin olduğu köyün etrafını dolanır hükümdar olan sevgiliden ihsan arar.

Dolanır dâ'imâ kûyun gedâlar
'Aceb ol lutfu çok hünkâr kanda

(G-228,7)

Toprağa bulanmış hazin haldeki Esrâr'a merhamet efendim diyen şair, sevgiliden merhamet dilenirken sevgilinin efendisi kendisinin de köle olduğunu dile getirir.

Rahm eyle âmân hey efendim
Esrâr-ı hazîn-i hâk-sâre

(G-231,5)

Burada sultan olan sevgiliden gelecek inayetten ümit kesme söz konusudur. Harap olmuş binayı tekrar tamir etmek neye yarar demektedir.

Yıkılmış gönlümün ta'mîrini kayd etme sultânım
Ne lâzım öyle efsürde harâb-âbâdın âbâdı

(G-233,4)

Âşık burada yalvarmaktadır. Çünkü o şah olan sevgiliye köle olmayı istemektedir.

N'olur ey 'aşk n'olur çünki esîrin oldum
Bâri ol şâha gulâm eylesen olmaz mı beni

(G-243,2)

İhsan sahibi şahtır. Şahın bağışladığı bir şeyi kimse kimseden men edemez.

Kim men' eder 'atıyye-i 'aşkı fakîrden
Sultân-ı 'âlem olsa n'olur şeh bağışladı

(G-256,3)

Sevgili güzellik padişahıdır ve padişahlar adaletli olmak zorundadır.

Ol pâdşeh-i hüsn 'acebâ dâd eder mi
Bir kerre bu dervîşi de yâd eder mi

(G-262,1)

1.2.2 Fitne, Fettân

Divan şiirinde sevgilinin en önemli özelliklerinden birisi de fitne oluşudur. Sevgili her zaman fitne olarak vasıflandırılır çünkü arabozuculuk ve karışıklık çıkartmakta üstüne yoktur.

O oynak fitneci vurup meclisi talan etti korkusuzca bir eda ile âşıklarını pek perişan etti, diyen şair burada sevgilinin fitneliğini ve âşıkları perişan ettiğini söyler.

O fiten-pesend-i fettân urup etdi bezmi tâlân
Bizi kıldı pek perişân bu edâ-yı bî-muhâbâ

(G-5,8)

Sevgili sadece kendisi fitne çıkartmasının yanı sıra onun güzellik unsurları da ayrı ayrı fitne çıkartıcıdır. Kâkülü Hint, Acem, Rum ve Arap diyarını bağlar.

Devrâna bir kâfir-nazar fitne bırakmış ser-te-ser
Meftûn-ı târ-ı kâküli Hind u 'Acem Rûm u 'Arab

(G-17,5)

Bilmem nedir o 'arbede-cû-yı fiten-pesend
Her bir esîr-i kâkülü bir Kahramân olur

(G-50,3)

Sevgilinin kâkülü gibi zülfü de fitne çıkarıcıdır. Fettan diye bahsedilen sevgili zülfünü talan edince yüz tane mahşer olsa da gönüllerdeki âşık kavgaları bitmez. Yani sevgilinin çıkardığı kargaşa asla sona ermez.

Mâdâm ki ol fettân zülfünü eder tâlân
Sad mahşer olur bitmez dillerde bu gavgalar

(G-65,11)

'Alemde da'vâsı gezer dilden dile düşmüş gider
Sad fitne vü şûriş salar kişver-be-kişver zülf ü hat

(G-127,2)

Fitnesinden bezm-i gam deıyâ-yı eşke gark olup
Halka-i cem'iyyet-i 'uşşâkı girdâb etdi zülf

(G-138,4)

Dilde bûy-i zülf-i kâfir var iken
Sâkin olmaz fitne-i gavgâ-yı 'aşk

(G-142,8)

Muntazır bir fitne her bir halkasında zülfünün
Devr-i çeşminde hele ref-i belâ mümkin degil

(G163,4)

Sevgilinin yanağındaki ayva tüyleri de sevgilinin sert mizaçlı olup fitne çıkartmasına sebep olur. Ayva tüyleri sevgilinin güzelliğini perişan etmektedir.

Hat hücûm etdikçe âfet-hû olup
Fitne-i âhir-zamâna döndü ruh

(G-41,2)

Leşker-i fitneyle etdikde hücûm
Kişver-i hüsni perîşân etdi hat

(G-128,5)

Çok fitne koparmış geçicek leşker-i hüsnü
Kim gerd-i hatından bilinir reh-güzerinde

(G-223,5)

Sevgilinin diğer güzellik unsurları gibi gamzesi de fitne getiren bir celal olur.

Vây ahvâl-i dil-i ‘uşşak-ı zâra vây vây
Bir celâl olmuş yine ol gamze-i fitne-pesend

(G-49,2)

Sevgilinini kaşının kılıcı da yol kesen bir fitne olmuştur.

Reh-zen-i fitne tîg-i ebrûsı
Çeşmi kat'-ı reh-i kazâ kılıcı

(G-257,7)

Bütün lüzumlunun imkânını kargaşaya gark edip fitneler o hileci olan put gibi güzel sevgiliden ortaya çıkar. Sevgili âlemde lüzumlu olan her şeyi talan eder ve etraftaki kargaşanın sebebi hep sevgilidir. Çünkü fitne çıkartmak onun âdetidir.

Cümle imkân-ı vücûbu garka-i âşûb eder
Fitneler kim ol büt-i 'ayyârdan zâhir olur

(G-52,4)

Sevgilinin meclisi karıştıran fitnesi her zaman âşıkları birbirine katmaz bazen de meclisteki yabancıları meclisten uzak eder.

Bed-mesti-i celâl edip çeşm-i fitne-cû
El-hamd etdi bezmden agyârı târ-mâr

(G-68,7)

Şair, burada âşığa fitnenin tarafında olma onu haklı çıkartma çünkü bir zaman sonra o sana verdiği vadeyi azarlama ile değişir, der. Burada sevgilinin her zaman fitne olduğu dile getirilmiştir.

Sakın sakın taraf-ı fitneden emîn olma

Hezâr va'deyi zîrâ 'itâb ile degişir

(G-77,6)

Gönül ehli olanlar dünyanın fitnesine aldanmaz, aşk onları türlü hilelerden uzak eder. Burada tasavvufa değinen şair aşkın gönüllerdeki kiri, pası temizlemesinin yanı sıra gönle fitne girmesini de engellediğinden bahsetmiştir. Buradaki fitne sevgili değil dünya işi uğraşıdır.

Ehl-i dil fitne-i 'ukbâya bile aldanmaz

'Aşk ider anları envâ'-ı mekirden mahrûs

(G-115,9)

Söz söyleyen göz bakışın saf fitnesidir, güya âlemi sessizden söz söyleyene bırakır. Sevgilinin diğer güzellik unsurları gibi gözü de fitnecidir sessizmiş gibi durmasına rağmen pek çok söz söyleyenden daha fazla fitne çıkartır.

Fitne-i mahz-ı nigeh çeşm-i sühan-gû senden

Güft-gûya bıragır 'âlemi gûyâ hâmûş

(G-116,2)

'Uşşâkı birbirine katar her nigâhda

Gavgâ-yı fitne-zâd tegâfül taraf taraf

(G-139,4)

Hâmûş çekilir kûşe-i ebrûya velîkin

Ser-fitne olur meclise hep çeşm-i sühan-gû

(G-205,2)

Göz uykulu bir fitneci olmasına rağmen içinde pek çok efsane barındıran bir uzuv olarak dile getirilmiştir.

Görenler fitne-i h^{v}âbîde-i Leylî vü Mecnûnu

Verâ-yı safha-i hâtırda çok efsâne saklarmış

(G-120,2)

Ezelin hükmü, sevgiliyi, devranı karıştıran fitne etmektir bunun karşılığında âşığı ise bahtı gibi ağlayan perişan etmektir. Sevgili daima fitneci olacak âşık da devamlı perişan olacaktır. Bu böyle buyrulmuştur.

Seni hükm-i ezel aşûb-devrân etmek istermiş

Beni bahtım gibi zâr ü perîşân etmek istermiş

(G-117,1)

Sevgili işvede bir tanedir ona benzeyen yoktur ancak fitnede de bir tane midir? Sevgilinin işvesi kadar fitnesi de tek ve eşsiz midir?

Sen 'işvede yektâsın mislin hele yok amma

Ol fitne de hâlinde bir dâne midir bilmem

(G-170,3)

Sevgili bir afettir onun gözü ise fitneci ahudur. Bu fitne ahusunu avlayan da âşıktır.

Çeşminin maglûbuyum ol âfetin yohsa benim

Âhuvân-ı fitne sayd-ı der-kemendimdir benim

(G-186,10)

Sevgili, âşıklarını fitne zincirine bağlanan bir bölük zavallı etmiştir. O kâfir sevgilinin her cilvesi efsane olmuştur. Burada sevgilinin her hali her hareketi efsaneleşmiş dilden dile gezer olmuştur bunu efsaneyi duyanlar dinleyenler de akıllarını yitirip deli olmuş ve zincire bağlanmışlerdir.

Bir bölük nâ-çârı der-zencîr-i fitne eylemiş

Neylesinler kâfirin efsânedir her cilvesi

(G-236,3)

Sevgili nasıl fitne ise onun ulağı olan rüzgâr da onun gibi fitnedir. Ona bir türlü sevgilinin selamını getirmez.

Dilberâ peyk-i sabâ gibi bir 'ayyârın var

Gâhi dil-şâd-ı selâm eylesen olmaz mı beni

(G243,6)

1.2.3 Büt, Put, Sanem

Divan edebiyatında sevgiliye istiare yoluyla büt ve sanem denir. Buradaki put daha çok kilise duvarlarındaki mozayik işlemeli tasvirler yerine kullanılır ve sevgilinin o tasvirler kadar güzel olduğu anlatılmak istenir. Sevgilinin beni ile kâkülü putperest olarak bilinir. Küfr kelimesinin siyah anlamı kâfir kelimesiyle olan ilişkisi böyle bir teşbihe sebep olur. Sevgilinin güzelliği puthane gibidir. Âşık sevgilinin

güzelliği karşısında kendini bir puthanedeki kadar dinden çıkmış gösterir. Çünkü sevgilinin güzelliği aklını başından almıştır.[71]

Divan şiirinde sevgilinin en çok benzetildiği unsurlardan birisi de puttur. Put ya da büt olarak teşbih edilen sevgili kusursuz güzelliği dolayısıyla puta benzetilmektedir. Putun bir özelliği de hareketsiz ve duygusuz olmasıdır. Sevgili duygusuzdur çünkü âşıkların ağlama ve inlemelerine aldırış etmez, onların perişan halini görmez, katı olan kalbi hiçbir ağlama ve inleme ile yumuşamaz.

Perîşân hâlimi seyr eyledikçe
Bana ol büt olur handân dirîğâ

(G-7,12)

Put gayrimüslimlerin taptığı bir nesnedir. Âşığın da sevgiliye olan muhabbeti tapma derecesine gelmiştir. Bu sebeple hiç korkmadan puta tapmaktadır.

Ne cesur oldu bu gönül yâ Rabb
Secde eyler bütâna bî-pervâ

(G-16,7)

Baş koydum önünde hele ben bir sanemin kim
Her secdesine dîn ile îmân fedâdır

(G-93,12)

Put gibi güzel olan sevgili âşığın sinesine gelince harap olan kilise mamur olur. Putlar kiliselerde bulunmaktadır. Sanem, büt, put gibi ifadelerle birlikte sıkça kilise kavramı da geçmektedir.

Ol sanem geldi derûn-ı sîneye
Şimdi ma'mûr oldı deyr-i harâb

(G-19,6)

Burada put gibi güzel olan sevgilinin güzelliği Mısır azizine yani *Yûsuf*[72]'a benzetmektedir.

---

[71] PALA, a.g.e., s.78-79.

[72]**Yûsuf** peygamber birçok beyitte sevgili için timsal olarak ele alınır. Sevgili de bu vesile ile övülür ve güzellik itibarıyla da ona benzediği ya ikinci bir Yûsuf olduğu ya da onu geçtiği söylenir. Bazen memduhun da güzellik bakımından Yûsuf'a benzediği söyleneren övüldüğü görülür. Güzelliğin yanında ay ve güenşin ona secde etmesi, babasına, onun öldüğüne inandırmak kastıyla kardeşleri tarafından gömleğinin kana bulanıp götürülmesi, kuyuya atılması ve sonradan çıkartılıp Mısır'a götürülerek misk karşılığında satılması, Mısır Azizi'nin kulu olmak üzere kölelik hayatının başlaması, babasının daima onu arayışı, Züleyha'ya tesadüfü ve onda şiddetli bir aşk uyandırıp iffet perdesinden çıkmasına vesile teşkil etmesi, Mısır kadınlarının turnç yerine Yûsuf'u görünce ellerini doğramaları, Züleyha yüzünden zindana düşüşü, daha doğrusu zindanı tercihi, zindanda güzel rüya tabir etmesi

Eyledi bir saneme bende beni kim devrân

Hüsn Mısrının 'azîzîdir o şâh-ı 'izzet

(G-30,8)

Îsâ'ya tapanın putu bir siyah zülf ve bir siyah elbise ile âşığı da sevdaya tapan bir hayal rengine boyamıştır. Burada rahibelerin giydiği siyah kıyafete değinilmiştir. Rahibeler baştan ayağa simsiyah giyinirler bu siyah kıyafetleri de küfür olarak nitelendirilmiştir.

Bir siyeh zülf siyeh câme büt-i 'Îsâ-perest

Eyledi reng-i hayâl ile beni sevdâ-perest

(G-32,1)

Hıristiyanlıkta şarap içmek haram sayılmaz. Burada put gibi güzel olan sevgili şarap satmaktadır ve oldukça işvelidir. Bu işveli puta bütün Rum mülkünü haraç olarak verilse uygudur.

Tersâ-yı mey-furûş sanem-h^{v}ân-ı 'işveye

Rûmun mülükü verse sezâdır harâc ü bâc

(G-36,4)

Putun en önemli özelliği duygusuz ve ilgisiz oluşudur. O put gibi güzel olan sevgili gam çeken aşka bir tatlı gülümsese, sitem zehri ara yerde şeker olur. Ancak sevgili put gibi karşısında olup bitenlere ilgisizce bakar.

Etse ol büt gam-keşân-ı 'aşkına bir nûş-hand

Nûş olur zehr-i sitemler ara yerde hem-çü kand

(G-49,1)

Zâhid kaba sofudur. O, âşıkların kavgasını cennetteki hûrîlerin kavgası sanır ama yanılır. Âşıkların gönül derdi put gibi güzel sevgilinin zülfü sevdasıdır. Sevgili puttur ve onun zülfü de siyahtır yani küfürdür. Âşığın günahı ise bu put gibi olan güzelin zülfüne bağlanmasıdır.

Sanma ey zâhid mahabbet hûr-ı 'ayn gavgâsıdır

'Âşıkın derd-i dili zülf-i bütân sevdâsıdır

(G-56,1)

Günehim bir sanemin zülfüne bağlandım odur

Şimdi ihvân-ı tarîkim beni tekfîr eyler

---

ve sonra Mısır'a sultan oluşu gibi onun hayatının önemli yönleri muhakkak beyitlerde doğrudan ya da işaretle ele alınır. (TOLASA, a.g.e., s.41-42.)

(G- 81,3)

Oldum Esrâr ol büt-i âşüftenün âşüftesi
Nâmum ol günden berü dilden dile rüsvâ gezer

(G-99,7)

Sevgili âşığına merhamet konusunda put gibi ne kadar ilgisizse cevr ü cefa konusunda o kadar istekli ve acımasızdır. Gözbebeği gibi olan âşığının da kadir kıymetini bilmez.

Her lahza beni bir büte meftûn eder 'aşk
Her sevdigim âfet dahı mecbûr-i cefâdır

(G-93,5)

Cihân-meşrebdir ol büt nâ-şinâs-ı kadr-i merdümdür
Anunçündür rakîb-i nâ-be-hencâr artar eksilmez

(G-105,3)

Put gibi güzel sevgilinin küfür olan zülfünün her bir teli yüz bin mümine *delil*[73] olmuştur.

Zülfinüñ her mûyu ey zîbâ sanem
Oldu yüz biñ mü'mine bürhân seniñ

(G- 154,3)

Şairin gönlünün hayali put gibi güzellerin güzellikleridir. Her gece gönlünün sohbeti onun zülfünün fikri iledir.

Ol şâ'irim ki hüsn-i bütândır hayâl-i dil
Her gece fikr-i zülf iledir kîl ü kâl-i dil

(G-162,1)

Putlar kilise ve havralarda bulunurlar. Âşığın gönlüne de put gibi güzel olan sevgilinin kahrı düşünce gönlü harap bir havraya dönmüştür.

Ol bütün kahrı ile gûyâ kim
Bir künişt-i harâbdır gönlüm

(G-172,6)

Sevgili put gibi güzel olmasının yanı sıra işveli ve fettandır da. Ne cilvenin önüne bakar ne de fikrin sonuna bakar âşığın gönlü ona kapılıp gider.

---

[73]**Delil;** rehber, kılavuz; şeyh, mürşid. (ULUDAĞ, a.g.e., s.101.)

Cilve-i pîşînden fikr-i pesîne bakmayıp
Düşdü gitdi ol büt-i 'ayyâre gönlüm neyleyim

(G-173,4)

Put gibi güzel sevgili âşıklarının âşüfte eder. Âşüfte olan âşık ise âlemin rüsvasıdır.

Bir bütün âşüftesi oldum ki artık anma hîç
Kimseler Esrâr-veş rüsvây-ı devrân olmasın

(G-190,10)

Âşık, sevgilinin bulunduğu köye rakipleri eteğine yapışmasın engel olmasın diye çıplak gelmiştir. Burada sevgilinin put gibi güzelliğinin yanı sıra onun bulunduğu yerden de söz edilmiştir. Bunu ilerleyen bölümlerde tekrar ele alacağız.

'Uryân geçmişim reh-i kûyundan ol bütün
Dest-i rakîb kûşe-i dâmânım almadan

(G-193,2)

Put gibi güzel sevgili zülfünü dökerek gelince âşıkta akıl ve selamet kalmaz, âşüfte olur.

Yürü ey 'akl ü selâmet yine âşüfte serim
Geldi ol büt dökerek zülfünü ruhsâresine

(G-209,3)

Put gibi olan sevgilinin gamı bile âşığa şevk vermektedir. Zira aşka düşen âşık elinde ışık ile dert ve sitem ararmış.

Zevk-i belâ-yı yâr imiş şevk-i gam-ı nigâr imiş
Derd ü sitem arar imiş 'aşka düşen zıyâyile

(G-210,7)

Bu beyitte put gibi güzel olan sevgilinin güzelliği bahara benzetilirken ağzı da güzel bir goncaya benzetilmiştir.

Ol bütün nakş-ı bahârîyye-i hüsnünde Hudâ
Bir güzel gonca komuş gül yüzüne fem yerine

(G- 214,3)

Âşık, put gibi sevgilinin gönlü rahat olanıdır, onda aşka dair bir hayal vardır.

Bir nigârın dil-âremîdesiyiz

'Aşka dâ'ir hayâl var bizde

(G-222,2)

Hakikat medresesinin örnek alınan hocaları bile sevgilinin cemalinin puthanesine vücutlarını vakfettiler. Sevgili öyle güzeldir ki hakikat medresesinin hocaları bile kendilerini ona bağışlamaktan geri duramazlar.

Büt-gede-i cemâline vakf-ı vücûd etdiler

Medrese-i hakîkatin h^{v}âce-i muktedâları

(G-232,3)

Bu beyitte put gibi sevgilinin güzelliği bir de peri ile pekiştirilmiştir ve onun kıssası çok güzeldir ancak dillerde dolanmaya gelmez.

Ol sanem-i perî-veşin kıssası hûbdur velî

Lafz u edâya gelmez Esrâr ile mâcerâları

(G-232,16)

Sevgili put gibi güzeldir ve güzel oldukça âşıklarından kaçmaktadır. Âşık bir türlü ona halini arz edememektedir. O sevgilinin katı gittikçe yükselmekte âşıkların ulaşmasına imkân azalmaktadır.

Ne yüzüm var pek garîbim edemem 'arz ana hâlim

O büt-i hüsün-perestim katı bâlâ oldu gitdi

(G-240,5)

Put gibi güzel sevgili âşığına keremler vererek varını yoğunu elinden alır ve kavuşma ihtimalini böylece yok eder.

O büt keremler ile varımı elimden alıp

Ziyân ü sûd degül ihtimâl mahv oldu

(G-244,2)

Beyitte de put gibi güzel sevgilinin güzelliği ay yüzlü olmasıyla pekiştirilmiştir.

Derdâ ki beni ol büt-i meh-veş kodu gitdi

Geldi dil-i bî-tâba bir âteş kodu gitdi

(G-251,1)

'Acebâ ol sanem-i mâh-likâ gelmez mi
Kaddimi bâr-ı firâk etdi dü-tâ gelmez mi

(G-253,1)

Âşık, ayrılık acısı ile ruhsuz bir sûret olarak kalmıştır, put gibi sevgilinin hatırına âşığının bu hali hiç gelmez. Çünkü sevgili âşığına karşı ilgisiz ve duygusuzdur. Putun bir özelliği olan hissizlik duygusuzluk bu beyitte dile getirilmiştir.

Hecr ile sûret-i bî-rûh gibi kaldım âh
Ben kulun hâtırına hiç sanemâ gelmez mi

(G-253,4)

Put gibi güzel sevgilinin bir bakışı âşık için Rahman'ın bir isyanlıya lütuf etmesi gibi önemli ve değerlidir.

Bu bendesine ol büt-i fettân nazar etdi
Gûyâ ki bir 'isyânlıya Rahmân nazar etdi

(G-261,1)

Bu beyitte de put gibi güzel sevgilinin güzelliği gül beden ile pekiştirilmiştir. O gül bedenli put gibi güzel sevgiliyi âşığın gönlünün ateşi bedeninin yakıp kül etmiştir.

Gönlümün âteşin yakdı tenimi kül etdi
Hayliden ol sanem-i gül-bedeni görmeyeli

(G-264,2)

1.2.4 Kâfir

Kâfir; inanmayan inkâr eden anlamında kullanılan bir kelimedir. *Divan şiirinde bu kelimenin sevgili için kullanılmasında en önemli unsur merhametsizliği, Müslümanlara musallat oluşu, insanın imanını gidermesi, âşığını şehit etmesi gibi sebeplerledir.*[74]

Kâfir kelimesinin küfür ile ilgisi de göz ardı edilmez. Sevgilinin kaşı, saçı, ayva tüyleri renk bakımından siyahtır ve bunlar da küfür ile ilgilendirilir.

---

[74] PALA, a.g.e., s.248.

Kâfir olanın en büyük özelliği merhamet sahibi olmayışıdır. Esrâr ona gönül derdini anlatmıştır ancak o gülüp geçmiştir. Onun derdi ile ilgilenmemiştir.

Derd-i dilim ‘arz ettim güldü dedi ol kâfir
N’olmuş yine Esrâra efsânede kalmışdır

(G-60,6)

Sevgili âşığına ancak güzelliği sona erdiğinde bakar. Sevgili genç ve güzelken hep ağyar ile aşina olur. Âşık, burada seninle söyleşecek bir mahal olur diyerek sevgilinin güzelliğinin bittiği, yaşlandığı zamanı kast etmektedir.

Hüsn elde iken eyle cefâ bî-nevâlara
Kâfir seniñle söyleşecek bir mahal gelir

(G-70,6)

Kâfir, merhametsizliği ile bilinir demiştik ancak sevgili kâfirden daha merhametsizdir. Âşığın perişan halini gören kâfir bile ona acır üzülür ağlar ancak sevgili yine de insafa gelmez.

Kâfir ağlardı eger görse perîşân hâlim
Beni bir derde düşürdü ki firâk-ı dilber

(G-81,4)

O kâfir çocuk bir avuç ortalık karıştıran baruttur âşıkların levhasını nişangâh edip tak tak vurur. Burada kâfir çocuktan kasıt ortalığı fitneye vermesiyle ilgilidir. Barut yandığında ortalığı duman kaplar bu duman da karışıklık çıkartmaya sebep olur. Ateşli silahlar da kullanılan barut ile âşığını nişangâh edip vuran sevgili ortalığı birbirine katar.

Bir avuç bârût-ı efrencîdir ol kâfir-beçe
Levh-i 'uşşâkı nişân-gâh eyleyip tâk tâk urur

(G-86,4)

Eğer gözünün fitnesi tesir edip de yazsam o kâfir maceradan destanın kan dolu gözü ağlar. Kâfirin ettiği eziyetten destanın bile gözü kan ağlar.

Eger tahrîr etsem fltne-i çeşmin edip te'sîr
O kâfir mâcerâdan çeşm-i pür-hûn-dâstân ağlar

(G-87,7)

Sülukumda aklımı ve takvamı kapı önüne koyardım ancak o kâfir beni benden ayırdı. Burada sevgilinin âşığını dinden uzaklaştırması söz konusudur. Âşık

aklından ve takvasından vazgeçmiş iken o kâfir olan sevgili onu hepten dinden uzaklaştırmıştır.

Sülûkümde ederdüm gerçi 'akl u zühdümü der-pîş
Beni benden ayırdı neyleyem ol 'aşk-ı kâfir-kîş

(G-122,1)

Sevgilinin saçı, zülfü, kaşı, gözü de renk bakımında siyah olduğu için küfürle ilişkilendirilir. Âşığın gönlünde de sevgilinin zülfünün kokusu var iken aşkın kavgasının fitnesi sakin olmaz.

Dilde bûy-i zülf-i kâfir var iken
Sâkin olmaz fitne-i gavgâ-yı 'aşk

(G-142,8)

O kâfir sevgili lütuf etmeye söz vermiş iken yoksa yine maksadı efsane çıkarmak mıdır? Kâfir olan sevgili hiçbir zaman iyilik, hoşluk lütuf etmez. O her zaman fitnede ve kargaşadadır. İyilik lütuf edeceğini duyan şair acaba bu bir efsane mi diye hayrette kalmaktadır. Çünkü efsanelerin gerçeklik payı yoktur.

Lutf etmege 'ahd itmiş Esrâra o kâfir-hû
Yohsa yine maksûdu efsâne midir bilmem

(G-170,6)

Burada tevbe eyleme söz konusudur. Kâfir yaptıklarından dolayı tevbe ederse Müslüman olur.

Tevbe eyler belki mest-i bâde-i nâz olmaga
Çok zaman ol gamze-i kâfir müselmân olmasın

(G-190,3)

Kâfir ülkesinde hiçbir zaman kargaşa eksik olmaz. Çünkü orada herkes vicdansız ve merhametsizdir. Sevgilinin gamzesi ve gözü de söz birliği edip bu kâfir ülkeyi karıştırmaya karar vermişlerdir.

Fitne cihândan eksik olur mı o kâfirin
Gamzeyle çeşmi söz bir edip hem-zebânken

(G-194,5)

Sevgili din yağmalayıcıdır.

Düşmesin kimse Hudâyâ o büt-i tersânın
Dîn yağmalayıcı turra-i tarrâresine

(G-209,7)

O kâfir sevgili âşığına mahbup olalı elem çeken Kays bile meczup olalı çekmemiştir.

Çekdigim derdi o kâfir bana mahbûb olalı
Çekmedi Kays-ı elem-keş bile meczûb olalı

(G-235,1)

Kâfir olan sevgilinin her cilvesi bir efsanedir, bir bölük çaresizi fitne zincirine bağlamış gezdirir.

Bir bölük nâ-çârı der-zencîr-i fitne eylemiş
Neylesinler kâfirin efsânedir her cilvesi

(G-236,3)

1.2.5 İhsan Kapısı

Sevgili, âşığını ne kadar horlasa, azarlasa, görmezden gelse de o yine de âşıklar için bir ihsan kapısıdır. Âşık ne olursa olsun sevgilinin kapısından ayrılmak istemez. Âşığa kavuşma, rahmet, yardım, himmet ve büyüklük hep oradan erer.

Yâr der-i ihsân der-i lutf u keremdir ser-te-ser
Vuslat u rahmet 'inâyet himmet ü rif'at bana

(G2,3)

Sevgili, ihsan dağıtan padişah gibidir. Âşıklarına küçücük bir lütufta bulunsa bütün âşıkları seve seve can verir.

Bu lutfu görünce senden 'uşşâk
Cân vermege hiç olur mı nâ-şâd

(G-48,9)

Akl ü selîm sahibi olanlar sevgilinin kapısının âşıklar için bir lütuf, ihsan kapısı olduğunu bilmez. Sevgilinin kapısını ancak divaneler bekler çünkü bu divaneler âşıktır.

'Âkil kapıdan taşrada durmuş ne yüzle ta'n ider
Görmez mi kim bezme girer dîvâneye olmaz yasağ

(G-137,10)

Âşık, sevgiliye her an bin iltifatta bulunur ancak sevgili ona küçük bir lütufta bulunsa o utanır.

Her ân bin iltifât ederdin
İhsânına şerm-sâr idim ben

(G-198,5)

Sevgili âşığını ihsana gark etmiştir gönül yarını talep etmeye utanır, daha fazla ihsan isteyemez.

Beni müstagrak-ı ihsânı etdi hâliyâ dil-dâr
Hayâ eyler gönül matlab-geri-i lutf-ı ferdâya

(G- 208,8)

Sevgili daima lütufta bulunur ancak noksanlık sendedir sen bunu anlayamazsın.

Hemîşe lutf eder cânân hemîşe
Velîkin sendedir noksân hemîşe

(G-218,1)

Felek ayrılık ile âşığı cezalandırmaya karar verdiği sırada sevgilinin onu kabul etmesi cennetin zevkinden ayırmamıştır.

Kasd etmiş idi hecr ile tekdîrime felek
Dostun kabûlü zevk-i cinândan ayırmadı

(G-254,5)

1.2.6 Sâkî

Sevgilinin sakiye teşbihi de divan şiirinde sıkça rastlanan bir durumdur. Sevgili elinde kadeh ile bezme gelir ve âşığını mest eder. Sevgili elinde aşk kadeh ile meclise girince meyhane aşkın elest bezmine dönmüştür.

Bezme gelince yâr piyâle be-dest-i 'aşk
Meyhâne oldu sâha-i bezm-i elest-i 'aşk

(G-146,1)

Saki bana şarap teklif etme ki ben ciğer kanına kandım diyen şair şarap yerine ciğerinin kanını içtiğini dile getirir. Ciğer kanı içmek çok elem ıstırap çekmek anlamındadır. Âşık o derece keder ve ıstırap içinde kalmıştır ki artık gözü şarabı bile görmeyecek derecede mest olmuştur.

Sâkî bana teklîf-i şarâb eyleme mestim
Besdir bu ki ben şimdi ciğer kanına kandım

(G-177,7)

1.2.7 Gül, Gonca

Sevgilinin gül, gonca ile münasebeti yüzünün güzelliği, teninin rengine dayanır. Gül ve gonca tasavvurunda âşığın bülbül, rakibin de diken olarak hayali, gülün bahara ait bir çiçek olması sebebiyle, gençlik; goncanın yavaş yavaş açılışıyla, naz ile ilgisi de önemli unsurlar olarak göze çarpar.[75]

Sevgilinin bu unsurla münasebeti güzellik ile ilgidir. Sevgilinin yüzünün rengi, bedeninin narin oluşu, ağzının küçüklüğü ve hep kapalı oluşu gül ve gonca teşbihlerine sebep olur.

Sevgili gülünce açılmış bir güle benzemektedir. Bu açılan gül ise gül gibi buseler ihsan etmektedir.

Gül gibi olup handân gül-bûse eder ihsân
Sînesi olup bustân açıldı gül-i ümmîd

(G-47,5)

Sevgili gülen cemaliyle gül gibi gelse gül endamıyla ayrılığı yok etse diyen şair sevgilinin duruşunun ve salınışının gül gibi narin olduğunu dile getirmektedir.

Gül gibi gelse gerekdir o cemâl-i handan
Ki ola hicr-i gül-endâm ile nîlüfer fer

(G-97,19)

Sevgiliyi gülen bir güle benzeten şair sevgilinin yüzünü de İstanbul'a benzetmiştir.

Gelmez mi 'acep ol gül-i handân dahı Esrâr
Gelmez mi bu günlerde yine rû-yı Sıtânbul

(G-165,5)

[75] SEFERCİOĞLU, a.g.e.,s.137.

Sevgili, bazen de âşığını güle benzetir. Âşığın kan dökerek ağlayan gözünü gülen bir goncaya benzetmiştir. Âşık tuhaf bir iltifata mazhar olunca ne yapacağını bilemeyip hem ağlayıp hem gülmüştür. Burada kan âşığın gözünün yaşı renk bakımından goncaya benzetilmiştir.

Dü çeşm-i hûn-feşânım gonçe-i handana benzetmiş
'Acâyib iltifâta mazhar oldum ağladım güldüm

(G-176,5)

Sevgilinin dudağını kadeh nezaketle öpünce güzellik bezminde gül öpüşlü bir gülen gül açılmıştır. Burada içkinin sevgiliye verdiği meşrep hal söz konusudur. Kadeh sevgilinin dudağını öpünce yani sevgili içki içince etrafa öpücükler saçarak gülmeye başlamıştır.

Leb-i peymâne öpmüş la'l-i dil-dârı nezâketle
Açılmış bezm-i hüsne bir gül-i hândân-ı gül-bûse

(G-219,2)

O gül öpüşlü gülen dilberin dudağı utandıkça tebessümle tekrar tekrar âşığa teklif eder. Sevgili utanmaktadır ama yine de âşığına gül öpücüklerinden vermeyi teklif etmektedir.

Tebessümle eder teklîf-i tekrâr 'âşıka her-dem
Hicâb etdikce ol dilber leb-i handân-ı gül-bûse

(G-219,7)

Gül yaprağı gibi ciğerimi pareliyorsun ey sabah rüzgârı o gülen gül gibi olan sevgiliye dokunma. Burada sevgili narinlik bakımından güle benzetilmiştir. Sabah rüzgârının sert ve hoyrat eserek sevgiliye zarar vermesinden korkmaktadır.

Gül-berg misâli cigerim pâreliyorsun
Ey bâd-ı seher ol gül-i handâne dokunma

(G-226,2)

Ümit goncamın jalesi ciğer kanıdır, gözüme ateşler doldu yine o gülen gül gelmedi. Âşık burada o kadar çok ağlamıştır ki içindeki ümit gülünün şebnemi bile ciğer kanı olmuştur ama gülen gibi güzel olan sevgili yine ona rağbet etmemiştir.

Gonçe-i ümmîdimin hûn-i cigerdir jâlesi
Şu'le doldu çeşmime ol verd-i handân gelmedi

(G-252,6)

1.2.8 Âfet-i cân, Âfet-i devrân

Âfet; *başı kadın boynundan aşağısı arslan şeklinde efsanevi bir yaratık. Bunun suda yansıyanına âfet-i âb denir ki bizim denizkızı tabir ettiğimiz, başından beline kadar insan, belinden aşağısı balık olduğu söylenen, adı var kendi yok yaratıktır. Bu tür âfetlerin yüzü o kdar güzelmiş ki onları bir defa gören kişi bir daha iflah olmayacak derecede aşk belasına tutulup helak olurlarmış. Bugünkü âfet kelimesi de bu efsaneden dolayı kullanılır. Nitekim fevkalede güzelliği anlatırken "âfet" denir. Âfet kelimesinin bela ve musibet anlamı da keza bu efsaneyle ilgilidir.*[76]

Âfet; büyük felaket, bela anlamında bir sözcüktür ancak mecaz olarak çok güzel insan anlamında kullanılmaktadır. Âfet kelimesi sevgilinin ne kadar güzel olduğunu anlatmak için kullanılmaktadır. Beyitlerde âfet-i cân, âfet-i devrân ya da sadece âfet şeklinde bahsedilen sevgili bazen canı bazen de dini yağma eder.

Bu ah etmeye ve ağlamaya sebep olan sensin ama senin can afeti olmana sebep olan kimdir, diye soran şair sevgilinin böyle davranışın ardında başka bir sebep olduğunu düşünür.

Sensin hele bu âh u figân olmaga bâ'is
Kirndir sana yâ âfet-i cân olmağa bâ'is

(G-35,1)

Yeter ey vaiz o âfet sevgiliyi anlattığın ben onun ne büyüleyici gönül çeken edası olduğunu iyi bilirim. Sevgili afettir ve gönlü çeken pek çok edaya sahiptir.

Yeter o âfeti vasf eyledin yeter vâ'iz
Ben ol füsûn-ger-i dil-keş- edâ nedir bilirim

(G-171,2)

Âşık, burada sevgiliyle vuslatı yaşamıştır. Onun ile ettiği demleri andıkça da geceden sabaha ateşlere yanmıştır.

Ol âfet ile etdigimiz demleri andım
Hicrân ile şeb-tâ-seher âteşlere yandım

(G-177,1)

[76] PALA, a.g.e., s.8.

Sevgilinin ayna gibi parlak suretini görünce gözüm ardımda kaldı. O afet-i devranı görüp kendimden geçtim. Sevgili o derece güzeldir ki onun gören âşık kendini kaybeder divane olur.

Gözüm ardımda kaldı sûret-i âyîne-veş gerçi
Görüp ol âfet-i devrânı kendimden geçip gitdim

(G-181,3)

Âşık o afet sevgilinin gözünün mağlubudur.

Çeşminin maglûbuyum ol âfetin yohsa benim
Âhuvân-ı fitne sayd-ı der-kemendimdir benim

(G-186,10)

Âşığın tavrı oldukça beğenilendir ama o afet sevgili onu adam yerine koymaz onu umursamaz. Çünkü o çok güzeldir ve tenezzül etmez.

Tavrımız hayli pesendîdedir ammâ Esrâr
Komadı gitdi o âfet bizi âdem yerine

(G-214,5)

Sevgili cefaya tevbe etse ve vefa edeceğine dair söz verse bile yine bu davranışlarda bulunmaz. Pek çok yersiz tavırlar sergiler çünkü o bir tanecik güzeldir.

Kanı tevbe-i cefâlar kanı va'de-i vefâlar
Ne bu tavr-ı nâ-be-câlar behey âfet-i yegâne

(G-227,2)

Afet sevgili bu gece vefa meyhanesine gelmiştir ancak sevgili halini arz edemeden sabah olmuştur. Sevgilinin yanına yöresine yaklaşamamıştır.

Bu gece geldi o âfet çü harâbât-ı vefâya
Edemedik 'arz-ı hâcet yine ferdâ oldu gitdi

(G-240,3)

Sevgilinin bakışı din, iman afetidir. Kâkülü ise âşığın şuur kalesini talan etmiştir.

Kıldığın gün nigehin âfet-i dîn ü îmân
Kâkülün eyledi kâlâ-yı şu'ûrum tâlân

(Tb-2,2,1)

Can afeti fettan dilber gidince sanki âşığın ruhu bedenini terk etmektedir.

Çün kim ol âfet-i cân dilber-i fettân gitdi
Gûyiyâ kâlıb-ı zârı bırağup cân gitdi

(Tb-3,4,1)

1.2.9 Kimyâ-nazar

Kimya; *çeşitli maddelerden altın elde etmenin ve bakır, gümüş gibi madenleri altına dönüştürmenin yollarını arayan bâtıl bir ilimdir. Bu ilmin ana maddesi iksirdir. İksir eldeki terkibin veya maddenin altın olmasını sağlayan sıvıdır.*[77]

Sevgilinin kimya ile ilgisi onun taşa dahi bir bakış atsa onu kâmil derecesine yükseltecek birisi olarak tasavvur edilir.

Bir kîmyâ-nazardır o hurşîd-i feyz kim
Hâke nigâh eder zer-i kâmil 'ayar eder

(K-2,25)

1.2.10 Güneş, Âftâb

Sevgilinin güneş olarak tasavvurunda güzellik, parlaklık ve yakıcılık özellikleri yer alır. Sevgili aşkı ile âşığın dünyasını aydınlatan tek kaynaktır.[78]

Sevgilinin güneş olarak tasavvur edildiği beyitlerde sevgilinin güneş gibi bir tane olması ve sevgilinin teninin beyaz ve parlak olmasının etkisi vardır. Sevgili eksiksiz, zevalsiz bir güneştir.

Ey hüsn-i hüsn-i hüsn-i hüsn ey nûr-ı çeşm-i çeşm-i çeşm
Ey âftâb-ı bî-zevâl ey tâl'at-ı bî-intihâ

(G-8,2)

Yer ve gök güneşe kuldur. Buna zerreler bile şahitlik etmektedir.

Zerreler 'arz-ı şehâdet eyledi
Kuldur ol hurşîde bu 'arz u semâ

(G-14,5)

Âşığın başına çöken hicran bulutu güneş gibi sevgilinin yüzüne baktırmamaktadır. Burada güneşin önüne geçmiş bulut hayali vardır.

77 PALA, a.g.e., s. 276.
78 SEFERCİOĞLU, a.g.e., s.138.

Başıma çöküp sehâb-ı hicrân
Bakdırmaz o âfitâba hayfâ

(G-15,2)

Aşka intisab eden felek de gece gündüz bir güneş için divane olur döner durur.

Ey âsmân-ı hıyre-ser olmuşsan 'aşka müntesib
Bir âftâbın şevkine sen de gezersin rûz u şeb

(G-17,1)

Sevgilinin yüzü devlet sabahının güneşine benzetilmektedir.

Ey yüzü hurşîd-i subh-ı devletim şimden geri
Senden özge yâr ile gösterme ünsiyyet bana

(G-2,13)

1.3 SEVGİLİNİN VÜCUT AKSAMLARI İLE İLGİLİ UNSURLAR

1.3.1 Saç

Saç sevgilinin en çok üzerinde durulan güzellik unsurlarından birisidir. Saçın rengi, şekli ve bölümlerinden (zülf, kâkül vb.) oldukça fazla söz edilir. Farklı teşbih ve mecazlarda kullanılırlar.

Sevgilinin saçı renk itibarı ile genellikle siyahtır. Bu da kesret ve küfre delalet etmektedir. Kimi zaman bu kesret olan saçlar sevgilinin vahdet yüzünü örtmektedir, kimi zaman zincir olan zülf âşıkları bağlamakta ve onların divaneliklerini arttırmaktadır.

Biz tezimizde saçı zülf ve kâkül olarak iki farklı başlık altında inceleyeceğiz.

1.3.1.1 Zülf

Zülf, *yüzün iki yanından sarkan saç lülesidir.*[79] Bu saç lülesi sevgilinin vahdet olan yüzüne ulaşmayı engelleyen iki kâfirdir. Bazen de bu saç lülesi âşıkları bağlayan bir zincir olarak tasavvur edilir.

[79] DEVELLİOĞLU, a.g.e., s.1194.

Sevgilinin aşüfte zülfü âşığını divaneye döndürmüştür.

Zülf-i âşüftesi dîvâneye döndürdü beni
Çeşm-i hâmûşunu gördükçe edeb geldi bana

(G-3,2)

Kâfiristan olan zülf âşığın gönlünü ve canını yağma kılmıştır. *Hülâgü*[80] gamzesi ise vurup dini yağma etmiştir.

Yine zülf-i kâfiristân dil ü cânı kıldı gâret
Yine gamze-i Hülâgü urup etdi dîni yağma

(G- 5,2)

Sevgilinin zülfünün zünnara benzetilmesi Divan şiirinde yaygın görülen örneklerden birisidir. *Zünnar, papazların bellerine bağladıkları uçları sarkık, ipten örme kuşaktır.*[81] *Zünnar; on iki düğümlü papaz kuşağıdır. Mecûsî ve Hıristiyan rahipleri kuşanırlarmış, şairle sevgilinin saçlarını siyahlığından küfre, uzun örgülü olmasından da zünnara benzetirler.*[82] Bunun sevgilinin kâfir olmasıyla ilgisi vardır. Sevgilinin zülfü papazın bel kuşağı olmuştur eyvah Müslümanlar eyvah.

Yine zünnâr-bend-i zülf-i yârim
Dirîğâ ey müselmânân dirîğâ

(G- 7,13)

Sevgilinin zülfü her âşığını bir sebeple gönlünü bağlar. Her gönülde bir kıvrım her gönlüde bir sevda bırakır. Burada sevda kelimesinin de zülfle ilgisi vardır. Sevda kara, siyah demektir sevgilinin de zülfü siyahtır. Gönülde bıraktığı sevda sevgilinin zülfünün kendisidir.

Her 'âşıkı bir yüzden dil-beste edip zülfün
Her dilde birer pîçîş her serde birer sevdâ

(G- 9,4)

Sevgilinin zülfü ve gamzesi âşık için muhabbet sebebidir. Sevgili zülfünü zapt etmediği sürece âşıkları çoğalacaktır.

---

[80]**Hülâgü;** meşhur Moğol imparatoru Cengiz'in torunudur. Babasının adı Tuluy'dur. İran'da hüküm sürmüş olan İlhanlılar devletini kurmuştur. Divan şiirinde yağma, çapul ve kötü niyetli padişah kişiliğiyle tanınır. (PALA, a.g.e., s.216.)

[81] DEVELLİOĞLU, a.g.e., s.1195.

[82] Ahmet Talat ONAY, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, Haz. Cemal KURNAZ, Birleşik Yayınları, Ankara, 2007, s. 422.

Yâ zülfünü zabt eyle yâ gamze-i cellâdın
Halk elbet olur 'âşık bitsin mi mahabbet yâ

(G- 9,5)

Sevgilinin zülfü âşıkları bağlamaktadır. Sevgilinin zülfüne bağlanan âşığın da varı yoğu feda olmuştur.

Zülfüne meftûn olan bî-diliñ
Varı yoğı cümle fedâdır fedâ

(G-12,7)

Sabah rüzgârı sevgilinin zülfü ile bir an beraber olmuştur ve bu birliktelikten sonra âlemi kavuşma mesti etmiştir. Sevgilinin zülfünden kavuşma kokusu gelmektedir.

Hem-dem oldu bir nefes zülfü ile
'Âlemi mest-i visâl etdi sabâ

(G- 14,3)

Zülf sevgilinin yanağına ulaşmaya engeldir. Sevgili âşıklara yüzünü göstermemek için zülf ile yüzünü örter.

Gayretinden zülfüne eyler celâl
Eylese ruhsâresin zâhir bana

(G- 14,7)

Bir siyah zülf bir siyah elbise İsâ'ya tapan put gibi güzel hayal rengi ile beni sevdaya tapan etti. Burada sevgilinin kâfir olduğu anlaşılmaktadır. Sevgili zülfü gibi siyah bir elbise giymiş ve İsâ peygambere tapmaktadır. Bu kâfir sevgili bir hayal rengi ile âşığını da sevdaya tapan etmiştir.

Bir siyeh zülf siyeh câme büt-i 'İsâ-perest
Eyledi reng-i hayâl ile beni sevdâ-perest

(G- 32,1)

Uykulu zülf içinde Leyla'nın yüzünü görünce gözüm kan çağladı Mecnun uyandı bu sabah. Sevgili uyurken zülfü onun ay gibi parlak yüzünü örtmektedir. Âşık bu zülfün arasından sevgilinin yüzünü görünce gözü sabaha kadar kan ağlamıştır.

Zülf-i h^{v}âb içre meh-i Leylî-i matlûbı görüp
Dîde kan çağladı Mecnûn uyandı bu sabâh

(G-39,2)

Tûbâ[83]'nın başında zülf hüması için gül yaprağından bir yuvaya benzedi yanak. Burada oldukça ince bir hayal vardır. Sevgili uzun boyu ile Tûbâ ağacına teşbih edilirken gül rengi olan yanak da gül yapraklarından oluşan bir kuş yuvasına benzetilmiştir. Zülf ise bu gül yapraklarından oluşan yuvanın içinde yatan bir hüma kuşudur.

Re's-i Tûbâda hümâ-yı zülf içün
Berg-i gülden âşiyâna döndü ruh

(G- 41,5)

Zülfünün her teli başına bin baş feda iken yine kan dökmek için bakışını uygun görür. Sevgilinin âşığın kanını dökmeye meyilli olduğu bu beyitte sevgili âşığın kanını dökmek için zülfünü değil bakışını uygun görmektedir.

Her mûy-ı zülfü başına bin ser fedâiken
Kan itmeğe nigâhını şâyeste gösterir

(G-55,5)

Âşığın tek derdi put gibi güzel sevgilinin zülfüdür. Zahidin düşündüğü gibi cennetteki hurinin kavgasın etmez. Sevgilinin zülfü hurini gözü kadar âşığı etkilememektedir.

Sanma ey zâhid mahabbet hûr-ı 'ayn gavgâsıdır
'Âşıkın derd-i dili zülf-i bütân sevdâsıdır

(G-56,1)

Siyah olan zülf bu beyitte de küfür olarak vasıflandırılmıştır.

Ol çeşm-i hamûş olmuş himâye-i küfr-i zülf
'İsî bu gece gûyâ büt-hânede kalmışdır

(G-60,4)

Hüsnün toplanan noktalarını ayva tüylerinin kitabından al, o zülfün dedikodusu hep bir silsileden ibarettir diyen şair burada zülfün halkalar şeklinde olduğundan bahsetmektedir.

Nikât-ı câmi'-i hüsnün kitâb-ı hatdan ahz eyle
O kîl ü kâli zülfün hep teselsülden 'ibâretdir

(G- 61,4)

[83]**Tûbâ;** Sidre'de bulunan ve kökü yukarıda, dalları aşağıda olmak üzere bütün cenneti gölgeleyen ilâhî bir ağaçtır. Her çiğnenmesinde veher yudumunda başka lezzetleri olan meyveleri vardır. Bir rivayete göre gövdesi sarı altın, dalları kırmızı mercan, yaprakları yeşil zümrüt, meyveleri şeker olan bu ağaçta her insanın bir yaprağı varmış, insan ölünce o yaprak düşermiş. (PALA, a.g.e., s.459.)

Sevgilinin zülfü bela tuzağıdır.

Zülfü egerçi dâm-ı belâdur o âfetin
Hod bir tarafda gamze-i 'âşık-firîbi var

(G-64,2)

Sevgili fettan zülfünü talan edip dağıttıkça bin mahşer olsa da gönüllerdeki kavgalar bitmez. Burada sevgilinin zülfüne bağlılık söz konusudur.

Mâdâm ki ol fettân zülfünü eder tâlân
Sad mahşer olur bitmez dillerde bu gavgalar

(G-65,11)

Sabah rüzgârı da fitne çıkarmakta sevgiliye yardımcıdır. Sabah rüzgârı sevgilinin saçına dolanır ve sonunda o uyuyan ejderhayı uyandırmak ister.

Sabânın kasdı zülf-i yâre dönmekden dolaşmakdan
O ejderhâ-yı h^{v}âb-âlûdı âhir-kâr uyarmakdır

(G-66,3)

Âşığı cezb eden unsurlardan birisi de sevgilinin zülfünün güzel kokusudur.

Bir bûy tutdu gülşeni feyz-i seher gibi
Olmuş meğer ki zülf-i siyeh-târı târ-mâr

(G-68,2)

Sevgilinin zülfünün kaza zincirine benzettiği bir beyitte zülfün her tuttuğunu divane ettiği dile getirilmiştir.

Zencîr-i kazâ mı 'acep ol zülf-i girih-gîr
Her tutdugunu zümre-i dîvâneden eyler

(G-90,4)

Âşığın gönlü gezdikçe put gibi güzellerin zülfüne dolanır. Burada zülfün zincir ve silsile olması söz konusudur. Bu zincir âşıkları bağlamaktadır.

Gezdikçe düşer silsile-i zülf-i bütâne
Yâ Rabb dil-i dîvâne ne özge budalâdır

(G-93,6)

Âşıklara nefesin feyzi sevgilinin zülfünden erer.

Bûy-i dilber gelir âh eylese 'âşık gamdan
Var ise zülf-i dil-ârâdan erer feyz-i nefes

(G-113,5)

Sevgilinin zülfü ve ayva tüyleri âşığın aklını yağmaya verir ve sonunda bir gün şüphesiz divane eder.

Yagmaya verdi 'aklımı bi'llâh yek-ser zülf ü hat
Hiç şübhe yok bir gün beni dîvâne eyler zülf ü hat

(G-127,1)

Zülf, dilberin yanağının ayva tüyünü mehtaba teşbih etti, yanağının sabahının ilkbaharını siyah bir ışık etti. Burada zülf sevgilinin ay yüzünü saklamaktadır.

Hatt-ı rûy-ı dil-beri teşbîh-i mehtâb etdi zülf
Nev-bahâr-ı subh-ı ruhsârı siyeh-tâb etdi zülf

(G-138,1)

Esrâr zülfün hevası ile mecalsiz kaldı, başından fikri ve düşünmesi dağıldı gitti. Zülfün güzel kokusu da beyitlerde yer almaktadır. Zülfe sürülen güzel koku âşığın aklını başından almaktadır.

Kaldı hevâ-yı zülf ile Esrâr bî-mecâl
Başdan dagıldı fikr ü te'emmül taraf taraf

(G-139,8)

Ser-riştemi verdin yine zülf-i siyehiñden
Zîrâ ki uzatmış sözü erbâb-ı 'alâyık

(G-143,3)

Gönül gibi dilberin zülfüne bağlanırsan her vakit safanın burnuna aşkın kokusu gelir. Âşıkların gönlü sevgilinin zülfüne bağlanır bu zülfe bağlanınca her daim aşkın kokusunu duyarlar.

Meftûn-ı zülf-i dilber olursan gönül gibi
Her dem gelir meşâm-ı safâya nesîm-i 'aşk

(G-144,2)

Yine bu beyitlerde zülfün yanağı saklaması söz konusu edilmiştir.

Tâb-ı zülfe 'aks eden âl-i ruhun
'Ayn-ı teşbîh-i şafak-tâb eyledik

(G-152,8)

Lutfunu Esrâr kahrımdan görüp
Sâye-i zülfünde mehtâb eyledik

(G-152,9)

Yüzünün mihrabına baş eğeli gönül ayva tüylerinin ve zülfünün vasfını tel tel okur. Yüzün mihrabı kaştır. Âşık sevgilinin yüzünü Ka'be bileli yüzündeki en ince ayrıntıya varana hepsini tel tel araştırır, inceler.

Mihrâb-ı rûyına edeli ser-fürû senin
Dil vasf-ı zülf ü hattın okur mû-be-mû senin

(G-153,1)

Sevgilinin zülfünün her bir teli yüz bin mümine delil olmuştur.

Zülfünüñ her mûyı ey zîbâ sanem
Oldu yüz biñ mü'mine bürhân seniñ

(G-154,3)

Sevgilinin zülfü siyahtır bu siyahlık renk bakımından küfür ile ilişkilendirilir. Sevgilini zülfü âşıkların dinine kast eder ancak iman yine de sevgilidedir.

Küfr-i zülfüñ kasd eder gerçi hemîn
Lîk ey zâlim yine îmân seniñ

(G-154,8)

Âşığın her gece lafı sözü sevgilinin zülfü iledir.

Ol şâ'irim ki hüsn-i bütândır hayâl-i dil
Her gece fikr-i zülf iledir kîl ü kâl-i dil

(G-162,1)

Sevgilinin zülfünün her halkası fitne gözler, hele ki gözünün devrinde belayı def etmek mümkün değil. Sevgilinin her bir uzvu fitne çıkartıcıdır.

Muntazır bir fitne her bir halkasında zülfünün
Devr-i çeşminde hele def'-i belâ mümkin degil

(G-163,4)

Zülfünün başında rakibin uygunsuz elini görünce deliliğim arttı, gayretimden parça parça oldum. Sevgili her zaman rakiple daha yakındır. Âşıkla ilgilenmez ama rakipten ilgisini de esirgemez âşık rakibin elini sevgilinin zülfünde görünce çılgına dömüştür.

Ser-i zülfün rakîbin dest-i nâ-sâzında gördükçe
Cünûnum ber-ter oldu gayretimden çâk çâk oldum

(G-168,3)

Âşık sevgilinin yatak odasına girmiştir o kâfir sevgiliyi uyuyor görünce aklı başından gidip dağınık zülfünü öpmüştür.

Girdim ki şebistânına yatmış o siyeh-mest
'Aklım dagılıp zülf-i perişânını öpdüm

(G-180,2)

Âşık, sevgilinin zülfüne bağlanmak ve günden güne eziyetler artsa da oradan ayrılmamak ister.

İsterim çok 'âşıkı zencîr-bend-i zülf edip
Hâsılı günden güne cevrine pâyân olmasın

(G-190,2)

Sevgilinin zülfü o derece güçlü ve güzeldir ki bir anda zahidini bütün imanını yok eder ama kendisi perişan olmaz.

Zâhidin ber-bâd eder îmânını bir demde hep
El-hazer zülf-i seher-hîzi perîşân olmasın

(G-190,7)

Âşık, sevgilinin zülfüne iman etmek ister, kâinatın küfrü iman olmasa da o küfre iman etme de ısrarlıdır.

Küfr-i zülf-i dilbere îmân ü ikrâr eylerim
İster ise kâ'inâtın küfrü îmân olmasın

(G-190,9)

Ben îmânım dedikçe küfr-i zülfün târ-mâr etdi
O kâfir âfet-i ikrâr ü îmân oldu gitdikçe

(G-213,2)

Sevgilinin zülfü her zaman âşıkların aklını yağmalar, külahta gizli iken bile bu işi yapabilme yeteneği vardır.

Yagmalamışdı zülf-i perîşânı 'aklımı
Derûnuna ser-i reh-i sâmânım almadan

(G-193,6)

'Aklım dagıtmış idi başımdan hevâlara
Zülfü henüz zîr-i külehde nihânken

(G-194,2)

Perîşânım firâk-ı zülf-i şeb-gûna olaldan dûş
Dagıldı 'aklım elden rişte-i cem'iyyetim gitdi

(G-246,2)

'Azm-i kûy-ı yâr edip ümmîd-i bûy-i zülf ile
Kande kaldı bilmem 'akl-ı nâ-be-sâmân gelmedi

(G-252,3)

Zülf âşık için sevgilinin yüzünü görmeye engeldir.

Mir'ât-ı cemâli göster ey zülf
Hayret-figen-i fu'âd olsun

(G-197,3)

Yürü ey 'akl ü selâmet yine âşüfte serim
Geldi ol büt dökerek zülfünü ruhsâresine

(G-209,3)

Ben niçe 'akl ü sükûn üzre olam 'âlemde
Perdedir zülfü benim ile anın arasına

(G-209,9)

Devrânı yakardı mihr-i ruhsâr
Zülf olmasa sâye-bân-ı fitne

(G-217,5)

Şeb-i deycûr-ı hatdır 'âlem-i ruhsâr şimdi hep
Egerçi sâye-i zülfünde çok mehtâb olup geçdi

(G-234,2)

Zülf yılanın hayali kirpiğime zehir sürdü, gözümün kumaşında akrep kuyruğu gibi kıvrık zülfü eriş ve argaç edindi. Burada sevgilinin zülfü can yakıcı olması bakımından yılana ve akrebin kuyruğuna benzetilmiştir.

Hayâl-i mâr-ı zülfün zehr-endûd etdi müjgânım
Kumâş-ı dîde târ u pûd edindi zülf-i kejdümden

(G-202,4)

Âşık, sevgilinin zülfüne köle olur, ondan kurtulma şansı yoktur. Zülfü âşığı sıkıntı ve keder doldursa da ondan vazgeçemez. Zülf âşığı divane etmiştir.

Olmuşuz bende zülf-i dil-dâra
Yok halas ihtimâl var bizde

(G-222,4)

Pür-melâliz sevâd-ı zülfünden
Ser-i sevdâya dâl var bizde

(G-222,6)

Zülfün Esrârı edip dîvâne
Başına telleri takdın bu gece

(G225,6)

Bağladın zülf-i perîşânına gönlüm âhir
Şimdi âşüfte-nizâm eylesen olmaz mı beni

(G-243,4)

Âşığın gecesi sevgilinin cemali ile aydınlanır ancak siyah zülfü de gündüzünü gece gibi karartır.

Gecem rûşen cemâlinden velâkin
Şeb etdi gündüzüm zülf-i siyâhı

(G-249,2)

Sevgilinin zülfünün zinciri âşığın binlerce çeke çeke götürür.

Geh silsile-i zülfü geh ebrû-yı kemânı
Gönlümde hezârân keş-â-keş kodu gitdi

(G251,2)

1.3.1.2 Kâkül

Kâkül; *alnın üzerine sarkıtılan kısa kesilmiş saçtır.*[84] Bu saç kümesi sevgilinin alnını örter. Bu kâkül âşığın sevgilinin yüzünü görmesine engel olduğu gibi onu zincir gibi bağlar da. Canına ve dinine veda ettirir. Sevgili âşığın perişan aklını kâküle bağlar.

Kâkül-i ham-der-ham-ı dildârı etdin târ-mâr
Eyledin 'uşşâkı der-zincîr-i sevda ey sabâ

(G-6,2)

[84] DEVELLİOĞLU, a.g.e., s. 483.

Kâkül degil ol kâfir şeh-bâz-ı hümâ-peymâ
Gönlüm gibi 'ankayı sayd eyledi bî-pervâ

(G-9,1)

El-vedâ' etdirir fütâdelerin
Kâkülü din ü câne bî-pervâ

(G-16,4)

Başımda esip hevâ-yı kâkül
Ne 'akl kodu ne sabr u sâmân

(G-199,2)

Bir siyeh çerde siyeh câme meh-i kâfir-kîş
Bağladı kâkülüne 'akl-ı perîşânı bu şeb

(G-18,2)

Sevgilinin kâkülünün her kıvrımı bir bela mahşeri olur.

Her turrası mahşer-i belâdır
Ol kâkül-i târ-mârı seyr et

(G-28,6)

Sevgilinin kâkülü bazen sadece alnını örtmekle kalmaz daha da uzayarak sevgilinin yüzünü de örter. Sevgilinin yüzü nur gibi parlak ve beyaz iken kâkül üzerine dökülünce kâfiristana benzer.

Kâkül istîlâ edip her vech ile
Nûr iken kâfir-sitâna döndü ruh

(G-41,4)

Sevgili âşıklarını kâkülü ile bağlar, onları esir alır. Sevgili öyle çok arbede arayan fitne çıkarandır ki kâkülüne bağladığı her esiri Kahraman gibi güçlü, kuvvetlidir.

Bilmem nedir o 'arbede-cû-yı fiten-pesend
Her bir esîr-i kâkülü bir Kahramân olur

(G-50,3)

Sevgilinin kâkülü adeta kutsal bir tuzaktır.

Sad cân pâk riştelerinde tapîdedir
Kâkül müdür bu dâm-geh-i kudsiyân mıdır

(G-51,4)

Gamın karanlık gecesi kâkül sevdasından ibarettir. Çünkü kâkül siyahtır, karanlıktır. Karanlık insanlara kasvet verir.

Siyeh pûşî-i gülşen reng-i sünbülden ‘ibâretdir
Şeb-i deycûr-i gam sevdâ-yı kâkülden ‘ibâretdir

(G-61,1)

Kâkül, delilik erbabının başının hevasıdır. Her halkası delilik erbabının mahşeridir. Burada kâkülün her kıvrımı bir zincire benzetilmiştir. Bu zincir ile deliler bağlanmaktadır.

Kâkül ki hevâ-yı ser-i erbâb-ı cünûndur
Her halkası bir mahşer-i erbâb-ı cünûndur

(G-67,1)

Kâkül, hep âşıkları gamın siyah bahtlısı eder.

Kâkül ki hep 'uşşâkı siyeh-baht-ı gam eyler
Sevdâ gibi tâc-ı ser-i erbâb-ı cünûndur

(G-67,2)

Tel kırma visâl isteyerek ca'd-ı bütândan
Zîrâ ki seni dil gibi bir şâneden eyler

(G-90,2)

Sevgilinin perçemi bazen de koku yönünden ele alınır. Sevgili perçemini yani kâkülü dağıtınca, perişan edince sanki attarın koku taşıdığı tabla perişan olmuş şişeleri kırılmış gibi güzel kokular ortalığa saçılır. Bu kâküller güle misk kokulu bir çadır olur.

Dilber edince perçem-i ‘izârı târ-mâr
Gûyâ ki kıldı tabla-i 'Attârı târ-mâr

(G- 101,1)

Açdı çün ol zîbâ gülü âvâre etdi bülbülü
Çetr-i hümâyûn kâkülü kurdu güle müşkîn otâğ

(G-137,2)

Sevgilini kâkülü şekil itibarıyla sümbüle teşbih edilmektedir.

Top top dagıldı rûyına kâkül taraf taraf
Gûyâ döşendi gülşene sünbül taraf taraf

(G-139,1)

Sevgilinin kâkülü sevdası âşıkların başının belasıdır.

Ey kâkülü sevdâsı belâ-yı ser-i 'âşık
Vey derd u gamı bâ'is-i gavgâ-yı halâyık

(G-143,1)

Sevgili bazen de kâkülü âşıkları avlamak için kullanır. Yolları üzerine kâkülü ile tuzak kurar.

Ser-i âzâdemi sayd etmek için eyleyen dilber
Şikenc-i kâkülünü yollarım üzre kemînim gel

(G-161,11)

Divan şiirinde sıkça kullanılan bağlantılardan birisi de saç ve rüzgâr ilgisidir. Rüzgâr sevgilini saçlarını dağıttıkça, perişan ettikçe sevgilinin saçından güzel kokular dağılır. O sebeple her rüzgâr esişinde âşığın aklına sevgilinin saçının kokusu gelir.

Kâküllerini şâneye çekdikçe seherler
Yâdına getir kalb-i giriftârı unutma

(G-220,5)

Kâkül diyerek serde hevâ yâdıma geldi
Âh eyledim ol lahza sabâ yâdıma geldi

(G-255,2)

1.3.2 Yüz ve Hat

Bu bölümde yüz ve yüze ait olan yanak ve ayva tüyleri birlikte ele alınacaktır. Yüzü bir bütün olarak ele alacağımız bu yüz, yanak ve ayva tüyleri üzerine yapılan teşbih ve mecazlar da birlikte ele alınacaktır

Sevgilinin yüzünün aynaya onun üzerindeki ayva tüylerinin de aynayı kaplayan toza, pasa benzetmesi oldukça sık rastlanan teşbihler arasındadır. Burada âşık ayna karşısında konuşma öğretilen bir papağan, sevgili ise gül yüzü sohbet aynası olan bir güzeldir.

Şu'le-i nilüfer-i dâgım olup tûtî-i reng
Tâb-ı verd-i rûy u hat mir'at-ı sohbetdir bana

(G-1,9)

Sevgilinin yüzü parlaklığı ile pek çok medhe layık olmuştur.

Şu'â'-ı rûyunu görseydi Seyyid
Ururdu sa'yine çendân dirîğâ

(G-7,8)

Sevgilinin yanağı adeta cennet baharıdır. Yönünü sevgilinin yanağının ayva tüylerine doğru yöneltenler cennette olan baharı seyrederler.

Hatt-ı ruhuna teveccüh eyle
Cennetde olan bahârı seyr et

(G- 28,4)

Sevgilinin yanağına ayva tüyleri hücum ettikçe sevgili afet huylu olur, hırçınlığı artar. Sevgilinin yüzünde beliren bu ayva tüyleri yanağını âhir zaman fitnesine çevirir. Ayva tüyleri siyah olması bakımından fitneye benzetilmiştir.

Hat hücûm etdikçe âfet-hû olup
Fitne-i âhir-zamâna döndü ruh

(G- 41,2)

Tutdu cihânı velvele-i hâlet-i celâl
Hat zâhir oldu fitne-i âhir-zamân mıdır

(G- 51,5)

Âşık, bazen gönülde bazen de gözde kalmamalıdır, sürekli sevgilinin nazarını gözetmelidir çünkü sevgilinin cemalinin yüzü her an, her yerde zahir olabilir. Burada sevgiliye tasavvufî bir anlam katan şair tecelliden bahsetmektedir.

Geh dilde gâh dîdede kalma nazar gözet
Rûy-ı cemâl kendini her yerde gösterür

(G-54,5)

Sevgilinin yüzünün güzelliğini tasavvufi bir anlam çerçevesinde anlatan beyitte put gibi güzel sevgilinin yüzünde Muhammed nurunun gördüğünü açıklayan şair yüzün tecelligâh olduğunu dile getirmektedir.

Ben nûr-ı Muhammed görürüm rûy-ı sanemden
Sen söyle ki ey sûfî bu küfr ü bu hatâdır

(G- 93,14)

Gör tâb-ı meyde rûy-ı tecellânın 'aksini
Bir şu'le aldı Tûrda cânânın 'aksini

(G- 241,1)

Sevgilinin gül yanağı üzerinde beliren ayva tüyü değil hal bahşının kaşının başlangıcıdır. Burada sevgilinin kıvrık kaşının ucundan bahsedilmektedir. Kaşının ucunun hat sanılmamasını dile getirir.

Hat degil gül-safha-i ruhsârı üzre dilberin
Matla'-ı ebrû-yı hâlet-bahşının ma'nâsıdır

(G- 56,2)

Sevgilinin güzelliğinin toplamının noktalarını hat kitabından al ki zülfün dedikodusu hep silsileden ibarettir. Zülf sevgilinin yanağını örtmektedir. Ancak bu zülf sevgilinin ayva tüylerinin güzelliğini bilinmesine engel değildir.

Nikât-ı câmi'-i hüsnün kitâb-ı hatdan ahz eyle
O kîl ü kâli zülfün hep teselsülden 'ibâretdir

(G-61,4)

Sevgilinin yüzünün vasfını anlatmak için söylenen bir mısra bile hoş ve tertiplenmiş bir divandır.

Vasf-ı rûyunda söylenen mısra'
Bir müretteb latîf dîvândır

(G- 82,13)

Sevgilinin yanağı renk ve yakıcılık bakımından ateşe benzetilmiştir. Âşık pek çok defa bu yanakların ateşiyle yanmışken yine de sevgiliye meyillidir.

Nice kerre bu âteş-rûların nâzına yanmışken
Yine pervâne-i dil şu'le-i dîdâra mâ'ildir

(G- 88,5)

Sevgilinin yüzündeki şarabın aksi kırmızı bir nikap olmuştur, âşüftelik eseri ise bir başka utanma meydana getirmiştir. Sevgilinin yüzü şarap gibi kırmızıdır. İnsan utanınca da yüzünde kızarma olur sevgilinin yüzündeki bu şarap rengi kırmızılık bir utanma eseridir.

Rûyundaki reng-i mey bir al nikâb olmuş
Âşüftelik âsârı bir özge hicâb olmuş

(G- 118,1)

Yüzüne karşı bakıp ağlarsam affet, göz senin yüzünü gördükçe gönül kan ağlar diyen âşık, sevgilinin yüzünün güzelliği yanında yakıcılığından da bahsetmektedir. Sevgilinin yüzünün güzelliği âşığın içini yakmaktadır.

Rûyuna karşu bakup ağlar isem 'afv eyle kim
Dîde gördükçe seni yandı gönül cân etdi cûş

(G- 121,6)

Zülf ve ayva tüyleri sevgilinin aklını yağmaya vermişlerdir. Şüphesiz onlar bir gün âşığı divane eyleyecektir. Burada zülf ve ayva tüyleri bir arada alınmıştır. İkisi de sevgilinin ayrılmaz güzellik unsurudur.

Yagmaya verdi 'aklımı bi'llâh yek-ser zülf ü hat
Hiç şübhe yok bir gün beni dîvâne eyler zülf ü hat

(G- 127,1)

Sevgilinin ayva tüyleri Allah Allah diyerek coşmuştur ve bu ayva tüyleri sevgilinin yanağını saklamıştır. Ayva tüyleri sevgilinin yüzünün tamamını kaplayınca sevgilinin yanağı görünmez olmuştur. Nurlar ülkesi iken kâfiristana dönmüştür.

Allah Allah hayli tugyân etdi hat
'Ârız-ı dil-dârı pinhân etdi hat

(G- 128,1)

Milket-i envâr iken ruhsâr-ı dost
Geldi âhir kâfiristân etdi hat

(G-128,2)

Ayva tüyleri sevgilinin güzelliğinin yeni kumaşını bol eyledi, sevgiliye alışmayı da ucuzlattı. Burada ayva tüylerinin yanağın güzelliğini kapatmak yerine aksine arttırdığından bahsedilmektedir.

Nev-kumâş-ı hüsnü mebzul eyledi
Ülfet-i dil-dârı erzân etdi hat

(G-128,6)

İsmet kitabının metnini şerh edip kavuşmanın dar yolunu kolay eder ayva tüyleri. Burada yine ayva tüylerinin sevgilinin güzelliğini arttırdığından bahsedilmektedir.

Şerh edip metn-i kitâb-ı 'ismeti
Râh-ı teng-i vaslı âsân etdi hat

(G-128-7)

Senin yüzünün mihrabına yani kaşına baş eğeli gönül tel tel zülfünün ve ayva tüylerinin vasfını okur. Bu beyitte sevgilinin kaş, zülf ve ayva tüyünden bahsederek sevgilinin genel güzellik unsurları bir arada ele alınmıştır.

Mihrâb-ı rûyına edeli ser-fürû senin
Dil vasf-ı zülf ü hattın okur mû-be-mû senin

(G-153,1)

Âşık, âhının sevgilinin gül rengi yanağını soldurmasından korkar ve âhım daha fazla artmadan gel benimle vuslata erelim der. Sevgilinin güzelliği ve güzellik unsurları âşığı pek çok defa âhlara gark eder. Sevgilinin güzelliğinin bu âhlarla solmasından da korkmaktadır.

Gül-berg rûyunu eder efsürde korkarım
Eyle ferâgat âh-ı firâvânım almadan

(G-193,3)

Sevgilinin ayva tüylerini vasfı feleğe bile velvele salmaktadır.

Vasf-ı hatla feleğe velvele saldı tutuşup
Şu'le-i fikrim ile hırmen-i bârût-ı sühan

(G- 196,4)

Bu beyitte de sevgilinin yeni çıkmakta olan ayva tüyleri zümrüde teşbih edilmiştir. Bu teşbihin sebebi ayva tüylerinin yeni yeni çıkarken hafif yeşil renge benzemesidir.

Hat degil rîze-i hall-gerde zümürrüd olarak
Cevher-i âyîne-i hâne-i kâküldür bu

(G- 206,3)

Sevgilinin yüzü devlet sabahının güneşine benzetilmektedir.

Ey yüzü hurşîd-i subh-ı devletim şimden geri
Senden özge yâr ile gösterme ünsiyyet bana

(G-2,13)

Sevgilinin yüzünün parlaklık ve yuvarlaklık bakımdan aya benzetilmesi de Divan şiirinde sıkça rastlanan örnekler arasındadır. Bu *meh-likâ* ve *mâh-likâ* şeklinde pek çok terkip kullanılmaktadır.

Rü'yet-i ferdâyı ko dil-dâra bak
Ol sanem-i mâh-likâdır likâ

(G-12,6)

Sakladıkça kendisin ol meh-likâ
Her tarafdan oldu bin sır rû-nümâ

(G-14,1)

Oldum uzag ol mehveşe hayrânım eyâ neyleyim
Yandı derûnum âteşe âh etmeyip yâ neyleyim

(G-189,1)

'Acebâ ol sanem-i mâh-likâ gelmez mi
Kaddimi bâr-ı firâk etdi dü-tâ gelmez mi

(G-253,1)

Sevgili tıpkı güneş teşbihlerinde olduğu gibi bazen de istiare ile sadece ay şeklinde kullanılır.

Mâyesi gevher-i ikbâl-bahâ ol mâhın
Nev-be-nev şive-i mahsûsu güvâh-ı 'izzet

(G-30,10)

Mir'ât-ı mehde seyr ederim 'aks-i rûyunu
Mihr-i cemâl dîde-i hayrânum almadan

(G-193,5)

Beyâz-ı gerdenin gösterse ol meh subh kakmadan
Aşar deryâ-yı elmâs-ı sirişkim fark-ı encümden

(G-202,1)

Altında kalır sanma o meh va'de-i vaslın
Bu tavr ile kim merd bulunmaz üzerinde

(G-223,2)

Kâküllerine ol mehin ey şâne dokunma
Zincîri kırar bu dil-i dîvâne dokunma

(G-226,1)

Za'f-ı hasretle hilâle döndü cism-i lâgarım
Geçdi bu meh de yine o mâh-ı tâbân gelmedi

(G-252,7)

Feryâdım erişmiş o mehin kûyuna hakka
Zirâ yine envâr-ı vefâ yâdıma geldi

(G-255,3)

Sevgili ay gibi parlak yüzünü gösterince gökyüzünün güneşi utancından yere dibine girer.

Hurşîd-i âsmân yere geçdi hicâbdan
Oldukça meh-cemâlin ile rû-be-rû senin

(G- 153,4)

Tâb-ı meh-tâbı görüp hayrete düşmüş hurşîd
Gösterir göz kapayıp encüm anı mâha dogru

(G-207,6)

Bu gece doğmadı o ay neyleyim diyen şair bugün sevgiliyi göremediğini dile getirmektedir. Sevgili ay gibi âşığın gecesini aydınlatmaktadır.

Bu gece dogmadı ol mâh meded neyleyeyim
Meded ey âh-ı seher-gâh meded neyleyeyim

(G-184,1)

1.3.3 Yanak

Yanak ile yüz genel olarak birlikte alınır ancak biz tezimizde gazellerin gidişatı doğrultusunda yüz ve ayva tüyünü birlikte aldık. Yüz ve ayva tüyünü bir araya alınca yanak için farklı bir madde başlığı açmak ihtiyacı duyulmuştur. Bu maddede hususi olarak yanak işlenecektir.

Bu beyitte sevgilinin iki yanağı iki kanada benzetilmiştir. Âşık ise bu yanayağa yanmaya meyilli bir pervanedir.

Şu'â-'ı şems-i ruhsâr iki perrim
Ser-â-ser şu'leyim pervâne-meşreb

(G-22,3)

Sevgilinin güzellik kilisesinde yanağını görenler puthane ile tanıdık olurlar. Sevgilinin güzelliği kiliseye benzetilirken yanağı da puthane olarak tasavvur edilmiştir.

Görenler deyr-i hüsnüñde 'izârın
Olur şinâsi-i büt-hâne-meşreb

(G-22,5)

Bu beyitte sevgilinin ayva tüylerinin nur gibi parlak yanağını dalgalandırdığı dile getirilmiştir. Ayva tüyleri yeni çıkarken yeşildir buradaki “sebzânî” ifadesi bunu anımsatır.

Mevc urur ruhsâresinde dâ'imâ
Nûr-ı ser-sebzânî-i âl-i habîb

(G-23,8)

Sevgilinin cemalinin gül renkli mumuna bülbül ve pervaneyiz. Ateş gibi kırmızı yanağında yanmak için bir ben bir de su kabarcığı can attık. Burada sevgilinin yanağı renk ve yakıcılık bakımından ateşe teşbih edilmiştir.

Şem'-i gül-pûş-ı cemâle bülbül ü pervâneyiz
Cân atdık şu'le-'i ruhsâra bir ben bir habâb

(G-24,4)

Ruhun âteşiyle gönlüm hele rüsvâ oldu gitdi
Büt-i Âzeriñ huzûru bize me'vâ oldu gitdi

(G-240,1)

Sevgilinin yanağının en çok teşbih edildiği unsurlardan birisi de güldür. Sevgilinin yanağı renk bakımında güle benzetilir. Sevgilinin yanağı gül olunca âşık da bu yanağa hayran bülbül olarak tasavvur edilir.

Bir kerre o gül-'izârı seyr et
Hâl-i dil içün hezârı seyr et

(G-28,1)

Kendini hemân mest-i mey-i gülnâr et
Ol şu'leyi var zîb-i gül-i ruhsâr et

(G-31,1)

Bezimde neş'eden gark-ı 'arak olmuş gül-i ruhsâr
Olur câm-ı nigâha gül ‘arak-rîzân-ı gül-bûse

(G-219,3)

Sevgilinin yanağı güle benzemesinin yanında gül bahçesine de benzetilir.

Hurde hatlarla kenârı nakş olup
Bir muhaşşî gül-sitâna döndü ruh

(G-41,7)

Yanak burada parlaklık açısından mızrağın şimşeğine yani kıvılcıma ve ateşe benzetilmiştir. Bu unsura benzetilmesinde sadece parlaklık değil yakıcılık özelliği de önemlidir.

Hışm ile berk-i sinâna döndü ruh
Çeşme-i âteş-feşâna döndü ruh

(G-41,1)

Sevgilinin yanağı o kadar parlaktır ki aksi kadehe yansır.

Tâb-ı ruhun ki ‘aksini sâgardagösterir
Mevc-i şarâbı şu'le-i hall-gerde gösterir

(G-54,1)

Âşık, o put gibi güzel sevgilinin yanağını aya teşbih edemeyeceğini her eksik bir parıltısının bir cihan güneşi olduğunu söyler.

Ol bütün ruhsârını ben mâha teşbîheylemem
Her kemîne lem'ası mihr-i cihân tasvîridir

(G-57,3)

Sevgilinin yanağının kendisi değil hatırası bile âşığı ağlatmaya yeter.

Ne dem ki yâd-ı ruhsâr ile çeşm-i hûn-feşân ağlar
Benüm-çün bülbül âh eyler yürekden gonca kan ağlar

(G-87,1)

Şeb-i firkatde fikr-i şevk-i ruhsâr ile aglarken
Hayâli dîdeden bir berk-i âteş-tâb olup geçdi

(G-234,5)

Sevgilinin yanağı âşıkları mest eder. Âşıkların sevgilinin yanağına bakmadaki amaçları mest olmaktır.

Mest olmakdır ruh-ı dil-dâra bakmakdan garaz
Bâdedir maksad velî elden ele mînâ gezer

(G-99,6)

Sevgilinin yanağının her parıltısı bir ay olur diyen âşık sevgilinin yüzünün parlaklığını o derece mübalağalı anlatmaktadır.

Pertev-i ruhsârının her zerresi bir mâh olup
Vâcib oldu etmemek 'aşk-ı bütândan imtina'

(G-135,9)

Sevgilinin yanağı yine parlaklığı dolayısıyla aynaya da benzetilmektedir.

Berk-i Şems-i hüsnü bi-ârâm idüp mir'ât-ı ruh
Sâye-i mevc-i hatı deıyâ-yı sîm-âb etdi zülf

(G-138,6)

Aşkın gül saçan yanağı ortaya çıkınca âşığın gönlünü kanlı eyler.

Benzin sarardıp 'âşıkı dil-hûn eyledi
Zâhir olunca câna ruh-ı gül-feşân-ı 'aşk

(G-145,2)

Sevgilinin yanağının görünmesi değil ondan bahsedilmesi bile meclisi aydınlatmaya yetmektedir.

Söyleşirken pertev-i ruhsârını
Meclisi pür-nûr u pür-tâb eyledik

(G-152,4)

Sevgilini yanağının fikri âşığın ciğerini kanatmaya yeter. Bütün yakasını ve eteğini kanlı gözyaşı doldurur.

Fikr-i ruhunla dil eger dolsa n'olur laht-ı ciger
Dökdü bir avuç berg-i ter tut keçkûl abdâle gül

(G-159,7)

Doldurdu bütün ceybimi dâmânımı hûn-âb
Yâd-ı ruh-ı âliyle kızıl kana boyandım

(G-177,2)

Sevgilinin yanağının kırmızılığı bülbülün gönlünün kanının alevidir.

Ruh degil şu'le-i hûn-ı dil-i bülbüldür bu
Leb degil katre-i reng-i şerer-i güldür bu

(G-206,1)

Sevgilinin zülfü yanağını örter eğer zülf o yanağı örtmezse sevgilinin yanağının güneşi dünyayı yakıp geçer.

Devrânı yakardı mihr-i ruhsâr
Zülf olmasa sâye-bân-ı fitne

(G-217,5)

1.3.4 Gamze

Gamze; sevgilinin âşığa cevr ü cefa etmekte görevli ve kâtil olarak vasıflandırılan gözün en önemli silahlarından birisi olan yan bakıştır. Gamzenin bir de yanakta ve çenede oluşan çukurluk anlamı vardır. Âşığın sevgiliye ilgi duyup bağlanmasına sebep olan güzellik unsurları arasında önemli bir yeri olan gamze, aynı zamanda âşığın gönlünün ve canının yaralanmasına sebep olan öldürücü bir silahtır.[85]

Gamze, âşık için bir yağmacıdır onun varını yoğunu talan eder.

Gitdi îmân u küfür gamze-i yagmâgerine
Hâsılı gâret-i bâzâr taleb geldi bana

(G-3,3)

Gamzenin kan dökücü olması sebebiyle en çok benzetildiği unsur Hülâgü'dür. Sevgilinin kâfiristan zülfünün canı ve gönlü yağmalaması yanında bir de Hülâgü gibi kan dökücü olan gamzesi dinini yağma eder.

Yine zülf-i kâfiristân dil ü cânı kıldı gâret
Yine gamze-i Hülâgû urup etdi dîni yağma

(G-5,2)

[85] SEFERCİOĞLU, a.g.e., s.172.

Sevgilinin yağmacı gamzesi kirpiklerini asker edip âşığın ağlayan gönlünü vurur. Âşığın gönlünde yine vaveyla kopar.

Ol gamze-i yağmager müjgânın edip leşker
Urdu dil-i nâlânı kopdu yine vâveylâ

(G-9,2)

Sevgilinin gamzesi genelde kan dökücü özelliği ile dile getirilir. Beyitlerde gamze cellâda teşbih edilmiştir.

Yâ zülfünü zabt eyle yâ gamze-i cellâdın
Halk elbet olur 'âşık bitsin mi mahabbet yâ

(G-9,5)

Bir pâdşeh senin gibi bî-dâd ider mi hiç
Tekrâr şehîd-i gamzeyi cellâd ider mi hiç

(G-37,1)

Kılsa sad-pâre bütün a'zâmı şemşîr-i Celâl
Gamze-i cellâddan kat'-ı recâ mümkin degil

(G-163,9)

Gamze, yanağının Ka'be'sinde kana kana mey içer diyen şairin bu beyitte gamzeden kastı yanaktaki çukurluktur.

Gamze Beytül-harâm rûyunda
Mey içer kâne kâne bî-pervâ

(G-16,2)

Sevgilinin mestane meşrebinin görünce İsâ peygamber bile rind meşrepli olur. Sevgilinin yan bakışı o kadar etkilidir.

Görünce gamzesin mestâne-meşreb
Mesîhâlar olur rindâne-meşreb

(G-22,1)

Sevgili fitnelik resimlerini icat edince âşık kan döken gamzenin celalinden feryat eder. Gamzenin en fazla üzerinde durulan özelliği kan dökücü olmasıdır.

Celâl-i gamze-i hûn-rîzden feryâd ey bî-dâd
Rüsûm-ı fitneyi etdin yine îcâd ey bî-dâd

(G-44,1)

Âşık, sevgilinin kan döken gamzesinden kendini çekmiştir. Bu sayede kasabın lutfundan ve satırın başından feragat etmiştir.

Gamze-i hûn-rîzden kaf-ı nazar hod-keşteyim

Lutf-ı kassâb u ser-i satûrdan kıldım ferâg

(G-136,5)

Sevgilinin gamzesi âşıkları şehit eder.

Ey bî-amân 'âlemi etdin harâb aman

Yokdur şehîd-i gamzene hadd ü 'aded meded

(G-45,2)

Gamzenin oka teşbih edilmesi de divan şiirinde sıkça rastlanan bir unsurdur. Sevgilinin yan bakışı oktur çünkü âşığın canına saplanır. Bu ok saplandığı yerde yara meydana getirir ve bu yara elinden merhemler bile feryat eder.

Görüp zehr-âb-i tîğ-i gamzeden hâsıl olan zahmım

Tâbîb-i şîvenin destindeki merhem eder feryâd

(G-46,4)

Sevgilinin gamzesi kasap olalı Hülâgü bile ona öğrenci olamaz. Kasaplık mesleği kan döken bir meslektir. Sevgilinin gamzesi adeta kan döken bir kasap olmuştur.

Şâkird olamaz sana Hülâgu

Gamzen olalı kassâba üstâd

(G-48,4)

Gamze her zaman yakmaya, yıkmaya, talan etmeye yani yağmaya meyillidir. Gönül şehrini yakar, gönül ehlini de kırarlar.

Ol gamzeler dem-â-dem kanımıza girerler

Şehr-i dili yakarlar ehl-i dili kırarlar

(G-96,1)

Sevgilinin gamzesi celal doludur ve fitne ocağını tekrar tekrar yakmak ister.

Celâl-i gamzesinden anlaşıldı gâliba Esrâr

Ocâg-ı fitneyi tekrâr sûzân etmek istermiş

(G-117,6)

Siyaset etmek, idam cezasına karar vermek ve idamı gerçekleştirmek anlamındadır. Âşık sevgilinin gamzesinin siyaset meydanında kendi kendini öldürendir. Mansur'un davasından ve onu siyaset edilmesinden feragat etmiştir.

Tâ siyâset-gâh-ı gamzende olan hod-kuşteyim
Dâr ü gîr-i da'vâ-i Mansûrdan kıldım ferâg

(G-136,4)

Âşığı sevgilinin gamzesi değil onun düşüncesi bile yaralar. Gamzeyi düşününce bile ciğeri kan ile dolar.

Yâdıma gelse gamzene sâgar-gedâlıgım
Hûn-âbe-i ciğerle tolar câm-ı âl-i dil

(G-162,2)

Sevgilinin gamzesi kan dökücü olmasının yanında âşıkları mest etme özelliği de vardır.

Ey nâ-tüvân-ı nazra-i âzârı oldugum
Mest-i harâb-ı gamze-i hun-h^{v}ârı oldugum

(G-175,1)

Sevgilinin gözü gamze ile naz talimi yapar. Sevgilinin çekicilik unsurlarından birisi de nazıdır. Gözü de gamzesiyle nazı talim etmektedir.

Gamzeye çeşmi nâz eder ta'lîm
Nazra-i dil-nevâz eder ta'lîm

(G-179,1)

Âşığın gönlü o şuh sevgiliye karşı vücuda sahip olamaz çünkü ayva tüyleri ve gamzesi ben ve bizlik eder. Âşık burada benlik davasına girmiştir.

Vücûda kâdir olur mu o şûha karşı gönül
Hatıyla gamzesidir bunda mâ ü menlik eden

(G-195,2)

Sevgilinin gamzesi âşıkların canına geçer. Gamzenin canına geçtiği âşık ise ölümü isteyen bir hasta olur.

Bir haste-i mevt-h^{v}âh oldum
Gamzen gibi cân-güzâr idim ben

(G-198,7)

Sevgilinin gamzesi gül rakısının nazından yorgun düşmüştür. Sarhoş olan insan baygın bakar. Burada da bu vurgulanmıştır. Sevgili gül rakısından sarhoş olunca gözleri daha bir süzgün bakmaktadır ve gamzesi daha can yakıcı olmaktadır.

Gamzesi gül-'arak-ı nâzdan olmuş bî-tâb
Gonce-i nazrada hoş-reng-i tegâfüldür bu
(G-206,4)

Sevgilinin gamzesi fitnelik ocağının yakıcısıdır. Burada gamze fitne çıkarmasıyla ele alınmıştır.

Oldu yine gamze-i celâlin
Âteş-zen-i hânmân-ı fitne
(G-217,2)

Sevgilinin gamzesi cana kasteden bir tabibe teşbih edilmiştir. Tabib cana kıymaya kalkınca bu hastanın hiçbir yerden derman bulamayacağı anlamına gelir.

Hasm-ı cânımken tabîb-i gamzesi
Hasteyim bulmam ifâkat âh âh
(G-229,7)

Sevgilinin gamzesinin cadıya teşbih edildiği beyitte o cadının âşıklarını büyülediğinden bahsedilmektedir.

Hep kıldı musahhar bizi ol gamze-i câdû
'Âlem yine sihr etdi Mesîhâ demesin mi
(G-242,4)

Gamze bu beyitte tabiatının tersi ile dile getirilmiştir. Gönül diken bir hançer olduğunu söyler şair.

Nigâh-ı gamzesi dil-dûz hançer
Niyâmı cângâhım câygâhı
(G-249,5)

Gamze, âşığın gönlünde bir feda kılıcıdır. Âşık, bu gamzeye kurban olmaya çoktan razı olmuştur.

Gör o kurbânı olduğum gamze
Oldı şimdi dile fedâ kılıcı
(G-257,4)

1.3.5 Dudak ve Ağız

Dudak divan şiirinde en çok üzerinde durulan ve tasavvurlara konu edilen unsurlardan birisidir. Bu ilginin sebebi rengi, güzelliği ve vuslata vesile olan bir unsur olarak telakki edilmesindendir. Dudağın can ile olan ilgisi de bu iki unsurun beraber anılmasına sebep olur. Âşığın canını alan da âşığa can veren de dudaktır. Âşık için dudak hem zehir hem ilaçtır ve âşığın susuzluğunun tek çaresi olarak düşünülür.[86]

Dudak en fazla rengi ile ilgili hususta el alınmaktadır. Dudak renk bakımında la'l taşına benzetilmektedir. La'l; *kırmızı ve değerli bir süs taşıdır.*[87] Bazen de istiare ile dudaktan sadece la'l olarak bahsedilir. La'l taşına benzetilme sebebinde renginin yanı sıra değerinin de önemi vardır.

Sevgilinin dudağı hoşluk aynasına renksizlik rengi vermektedir. Nakışların mahv olmasındaki idrak şulesidir. Burada dudak rengi ile tasavvurlara renk vermesi bakımından ele alınmıştır.

Reng-i bî-rengi verip mir'ât-i hûşe la'l-i leb
Şu'le-i idrâkdir mahv-ı nukûşa la'l-i leb

(G-20,1)

Âşık sevgilinin la'l renkli dudağının neşesinden ateş parçasına dönmüştür. Sevgilinin dudağının kırmızısı o derece güçlü ve canlıdır ki âşığı karşısında yakmıştır.

Neş'e-i la'linden âteş-pâre bir ben bir habâb
Reng-i mevc ol şule-i dîdâra bir ben bir habâb

(G-24,1)

Sevgilinin dudağının vasfı can bağışlar. Dudağın can bağışlaması eskilerin canın ağızdan çıktığına inanmasına bağlıdır. Can dudakta toplanır ve oradan çıkar sevgilinin dudağı ise canın çıkmasına engel olduğu gibi cana can katmaktadır.

Vasf-ı leb-i cân-bâhşıdır ol dilberin Esrâr
Her bir gazelim mahrem-i cân olmağa bâ'is

(G-35,5)

---

[86] SEFERCİOĞLU, a.g.e., s.202-203.
[87] DEVELLİOĞLU, a.g.e., s.541.

Leb-i cân-perveri yâr ile o rûh-ı mahzıñ
Cân ü cân cân deyü feryâd idüp inler nâkûs

(G-115,3)

La'l-i leb-i cân-bahşını fikr eyledim ammâ
Billâh efendim hele cânımdan usandım

(G-177,3)

Erdim hayât-ı la'line Hak cânım almadan
Gördüm Mesîhi mevt girîbânım almadan

(G-193,1)

Lutf-ı tekellüm eyledi Esrâr-ı hastaya
Erdim hayât-ı la'line Hak cânım almadan

(G-193,7)

Lebimden ârzû eyler anınçün 'âşık-ı bî-cân
Ederler ittifâk anda bulunur cân-ı gül-bûse

(G-219,5)

Sevgilinin dudağı hal gülünün kırmızısıdır ya da vahdet bülbülüdür her ne olursa olsun ümit gülünü açtıran odur. Dudak ağzın kapısıdır. Ağız ise bir tane olması bakımından vahdettir.

La'l-i gül-i hâletdir yâ bülbül-i vahdetdir
Her neyse 'inâyetdir açıldı gül-i ümmîd

(G-47,12)

Sevgilinin ağzının güle teşbih edildiği beyitte dudağın da can tasviri olduğu söylenmiştir. Dudağının yeni oluşmaya başlayan çizgisi ise mucizeler söyleyen İsa peygambere benzetilmektedir.

Dudağın İsa peygambere benzetilmesi de Divan şiirinde sıkça rastlanan bir durumdur. İsa peygamberin dudağının can verdiğine inanılır.

Bilmem o gül-femiñ lebi tasvîr-i cân mıdır
Nev-hatt-ı la'li 'Îsî-i mu'ciz-beyân mıdır

(G-51,1)

Firâk-ı sohbetinle cândan ancak bir ramak kaldı
Âmân gel ey Mesîhâ la'l-i ‘icâz-âferînim gel

(G-161,7)

Sevgilinin güzellik kilisesinde dudağı can tasviridir diyen şair burada da dudağı can ile ilişkilendirmiştir.

Deyr-i hüsnünde o şûhun la'li cân tasvîridir
Hatt-ı sebzi saf-be-saf rûhâniyân tasvîridir

(G-57,1)

Sevgilinin gül goncası gibi dudağından acı duman çıktıkça âşığın fikrinin başından duman gibi dağıtıtr. Burada sevgilinin dudağı kapalı ve duman üflerken büzülmüş olmasından dolayı gül goncasına teşbih edilmiştir.

Çıkdıkça duhân-i telh gül-gonca-i la'linden
Efkârımı dûd-âsâ başdan dagıda yek-ser

(G-65,6)

Sevgilinin la’l rengi dudağının fikri ağlayan âşığın gönlünden bir an olsun uzak düşmez.

La’l gibi fikrinde olan 'âşık-ı zârın
Dâg-ı dili gül-şeker-i erbâb-ı cünûndur

(G-67,4)

Sevgilinin dudağı rindlere içki âleminden haber verir. Kadeh kadeh içki içenlere de gül şekeri verir. Dudak burada içki âleminin habercisi olarak dile getirilmiştir.

La'lin ki rinde 'âlem-i meyden haber verir
Nûş-ı meye kadeh-be-kadeh gül-şeker verir

(G-71,1)

La’l taşı sevgilinin yakut rengi dudağına öykündüğü için taş olup kaskatı kesilmiştir. Burada yapılan hüsn-i tali sanatı la’lin neden kırmızı bir taş olduğunu açıklarken sevgilinin dudağının da daha kırmızı bir taş olan yakuta benzetmektedir.

Leb-i yâkûtana öyköndügü çün yârîñ la'l
Taş olup kaskatı kaldı ediben gevher her

(G-97,26)

Sevgilinin dudağının yarım gülümsemesindeki zevki, incinme kadehini içip mahmur olmayan bilemez. Sevgilinin dudağının yarım gülümsemesi bile âşıkları kendinden geçirmeye yetmektedir.

Zuhûr-ı hande-i nîm-i leb-i dilberdeki zevki
Çekip peymâne-i âzârı mahmûr olmayan bilmez

(G-102,6)

Sevgilinin la'l renkli dudağının fikri bile âşıklara kan yutturmaya yeter.

O rütbe kan yutdu dil ki fikr-i reng-i la'linle
Humâr-ı zehr-i handinden ayıldı ey mürüvvetsiz

(G-109,4)

Sevgilinin mey renkli dudağını vasfetmeye başlayınca bütün kâinat yorgunluk sarhoşu oldu. Bu beyitte de sevgilinin dudağının rengi içkiye benzetilmektedir. Sevgilinin dudağının şaraba benzetilemesi de sık karşılaşılan teşbihler arasındadır.

Başladık vasf-ı leb-i mey-gûnuna
Kâ'inâtı mest-i bî-tâb eyledik

(G-152,3)

Mahmûrum âmân vir mey-i la'lin dedim ol dem
Peymâneme zehr-âbe-i bî-gîş kodu gitdi

(G-251,3)

Sevgilinin dudağı hakkında herkes söz söyler ancak kimse onun dudağından çıkan bir cevap, bir söz duyamaz.

Keyfiyyet-i cevâb-ı lebin kimse duymadı
Vasfında etdiler bu kadar güft-gû senin

(G-153,2)

Âşık, sevgilinin la'l renkli dudağının hatırı için yokluğun gül bahçesine azm eder. Sevgilinin ağzı çok küçüktür hatta yok denecek kadar küçük tasavvur edilmektedir. Burada yokluğun gül bahçesi ile anlatılan sevgilinin küçük ağzı ve dudağıdır.

La'li hakkı-çün ederdim 'azm-i gül-zâr-ı 'adem
Gülşen-i pür-dâg-ı hicrânım fedâ mümkin degil

(G-163,5)

Sevgilinin dudağı suskundur o dudakta nükteler saklanır. Gülmesi ise sırların keşfi için talim eder.

Leb-i hâmûşu nükte-i mahfûz

Handesi keşf-i râz eder ta'lîm

(G-179,3)

Âşık sevgilinin dudağına ulaşamamaktadır onun dudağını ancak sevgili mest olmuş yatarken öpebilmektedir.

Mest iken o şûhun leb-i handânını öpdüm

Bakdım haberi olmadı her yanını öpdüm

(G-180,1)

Âşık söz ve beyanın nüktesine âşinâ olmadan önce bile sevgilinin ağzının vasfını anlatır. Burada sevgilinin dudağının güzelliğinin o derece fazla olduğu dile getirilmektedir.

Vasf-ı dehânın eyler idim sad zebân ile

Nâ-âşnâ-yı nükte-i lafz u beyânken

(G-194,3)

Sevgilinin dudağı âşıklara neşe verir. Âşık şaraba senin dudağın karışmadı bu şarap nasıl neşe verebilir diye hayrete düşmektedir.

La'l-i lebin karışmadı çünkim piyâleye

Bu neş'e bu şarâb nedendir neden neden

(G-201,8)

Sevgilinin dudağının teşbih edildiği unsurlar arasında gülün rengi de vardır. Dudak değil gülün kıvılcımının renginin damlasıdır.

Ruh degil şu'le-i hûn-ı dil-i bülbüldür bu

Leb degil katre-i reng-i şerer-i güldür bu

(G-206,1)

Sevgilinin ağzı baharda gül saçan bir buluttur.

Fem degil ebr-i gül-efşân-ı bahâr-ı hatına

Sadef-i gevher-i deryâ-yı tahayyüldür bu

(G-206,2)

Allah güzellik baharının nakşından o put gibi güzel sevgilinin yüzüne ağız yerine bir güzel bir gonca koymuş.

Ol bütün nakş-ı bahârîyye-i hüsnünde Hudâ
Bir güzel gonca komuş gül yüzüne fem yerine

(G-214,3)

Sevgilinin ağzını anlatmak için kelime bulanamamaktadır.

Beyân-ı hüsnün ederken dehânını andım
Edâ bulunmadı harf-i makal mahv oldu

(G-244,3)

Sevgilinin dudağı âşığın bahtının gülünü açmaktadır.

Gül-i bahtım açılsa la'l-ı dilberde müsâ'iddir
Benimçün tâli'imdir encüm-i tâbân-ı gül-bûse

(G-219,13)

1.3.6 Göz (Çeşm, Dîde)

Gözün de divan şiirinde sevgilinin en fazla üzerinde durulan güzellik unusurlarından biri olmasına rağmen Esrâr Dede beyitlerinde ve sevgiliye övgülerinde gözden pek bahsetmemiştir. Göz tasavvur ve teşbihlerini sevgiliden daha ziyade âşık bölümünde dile getirilmiştir. Âşığın gözünün durmadan ağlamasını, bu gözyaşlarının kanlı akmasını pek çok beyitte kullanılmıştır.

Sevgilide gözün vasfına ve tasavvuruna bakarsak Esrâr Dede sevgilinin gözünün sarhoş gibi mahmur baktığını dile getirmiştir beyitlerinde. Sevgilinin gözü ya içki içmiş de mest olmuş gibi mahmur bakar ya da uykuludur.

Tavr-i mestânem ile sanma şarâba kandım
Çeşm-i mahmûrunu gördükçe gönül bâde diler

(G-81,25)

Görenler fitne-i h^{v}âbîde-i Leylî vü Mecnûnu
Verâ-yı safha-i hâtırda çok efsâne saklarmış

(G-120,2)

Mest-i nigehin olurdum ammâ
Çeşmin gibi pür-humâr idim ben

(G-198,8)

1.3.7 Kaş (Ebrû)

Divan şiirinde sevgilinin kaşları genelde yay, keman, hançer gibi silahlara teşbih edilmesinin yanında yüzün Ka'be olarak vasıflandırıldığı beyitlerde mihrap olarak tasavvur edilir.

Sevgilinin kaşları, ateşli silahların icat edilmesiyle içinde barut taşınılan boynuz şeklindeki kutuya benzetilmiştir. Bunu beyitteki *bir çakım ot ile tetiklenmiş* ifadesinde de anlamaktayız. Sevgilinin kaşının kıvrık bir boynuzu andırmakta olduğunu görmekteyiz.

'Acep bir vesme iken bir çakım ot ile tetiklenmiş
Meğer yâ ebruvânı vezne-i bârût olmuşdur

(G-83,5)

Sevgilinin kaşları işaret ve imada da âşık için çok önemlidir. Sevgili kaşlarının işaretleri ile âşığına namaz talim ettirmektedir.

Dâ'im ebrûları işâret ile
Ehl-i 'aşka namâz eder ta'lîm

(G-179,2)

Sevgilinin kaşı berata atılmış imzaya teşbih edilmiştir.

Dile yarlık berâtı hüsn-i hattı
Kaşı imzâ ki lebidir mihr-i şâhî

(G-249,7)

Sevgilinin kaşının kemana yani yaya benzetildiği beyitte bu kemanın âşığın gönlünü oradan oraya çektiğini dile getirilir.

Geh silsile-i zülfü geh ebrû-yı kemânı
Gönlümde hezârân keş-â-keş kodu gitdi

(G-251,2)

Sevgilinin kaşının kıvrımı kambur bir insana benzetilmiştir. Sevgilinin kaşının kıvrımını gören âşık iki büklüm olmuş bir insan hayal etmektedir.

Ebrûnu görüp kadd-i dü-tâ yâdıma geldi
Müjgâna bakıp tîr-i cefâ yâdıma geldi

(G-255,1)

Sevgilinin kaşının benzetildiği bir savaş aleti de kılınçtır.

Reh-zen-i fitne tîg-i ebrûsı
Çeşmi kat'-ı reh-i kazâ kılıcı

(G-257,7)

1.3.8 Müjgan (Kirpik)

Divan şiirinde kirpik güzellik unsuru olarak tek başına ele alınmaz. *Genellikle kâtil olarak vasıflandırılan sevgilinin ve gözünün öldürücü bir silahı durumundadır. Kirpik göze ve keman olan kaşa yakınlığı ile ele alınır.*[88]

Âşık sevgilinin kirpiğini imbiğe benzeterek bu imbikten yakut gülü süzdüğünü dile getirir. Âşık bu işlemi yaparken de ciğeri çok sıkılmıştır.

Eger enbîk-i müjgândan gül-i yâkût süzdüm ben
Velî haylî ciger-pârem sıkıldı ey mürüvvetsiz

(G-109,2)

Sevgilinin kirpiğini bir başka beyitte de kanlı pençeye benzeten şair bu kanlı pençenin kendi ucundaki kanın kendi kanı olduğunu dile getirmektedir.

Gözüm yaşına şimden sonra rahm etme ne hâcetdir
Ki kanlı pençe-i müjgânı sildi ey mürüvvetsiz

(G-109,3)

Sevgilinin kaşı keman olunca bu kemanın attığı ok da cefa oku olan kirpik olmaktadır.

Ebrûnu görüp kadd-i dü-tâ yâdıma geldi
Müjgâna bakıp tîr-i cefâ yâdıma geldi

(G-255,1)

1.3.9 Gerdan

Gerdan sevgilinin sinesidir. Divan şiirinde gerdan beyaz ve parlak olması ile ilgili teşbih ve tasavvurlara konu olur.

Esrâr Dede sevgilinin bedeninin parlaklığını anlatmak için istifham sanatını kullanarak o bedeninin nur kadar parlak olduğunu dile getirirken. Beyaz gerdanı da

[88] SEFERCİOĞLU, a.g.e., s.174.

kâfura benzetmektedir. Kâfur; *Uzak Doğu'da yetişen bir çeşit taflandan elde edilen ve hekimlikte kullanılan, beyaz ve yarı saydam, kolaylıkla parçalanan, ıtrı kuvvetli bir maddedir.*[89] Bu maddeye benzetilmesindeki sebep beyazlık ve saydam oluştur.

Bilmem o dilberin bedeni nûrdan mıdır
Yâhûd beyâz gerdeni kâfûrdan mıdır

(G-78,1)

Sevgilinin gerdanı o derece beyazdır ki gece vakti bile beyazlığı hissedilebilir. Âşığa gece karanlıkta bu gerdanı gösterse âşığın gözyaşları denizi aşar.

Beyâz-ı gerdenin gösterse ol meh subh kakmadan
Aşar deryâ-yı elmâs-ı sirişkim fark-ı encümden

(G-202,1)

Sevgilinin gerdanı beyaz olduğu için en küçük bir lekeyi dahı belli eder. Âşık sevgilinin gerdanın öpmek ister ancak iz kalır diye korkar.

Gül-i la'linle hem-reng olduguçün anda şâyândur
Beyâz gerdeninde güç olur pinhân-ı gül-bûse

(G-219,6)

Sevgili sinesini ne zaman açsa orada bir tecelli aynası olur.

Her ne dem açsa o rûh-ı mahz bend-i sînesin
Bir tecellî-zâr eder ehl-i dilin âyînesin

(G-191,1)

Sevgilinin sinesi letafet saflığıdır ancak âşıklar buna inanmaz.

Sînesi sâf-ı letâfetdir inanmaz 'âşıkân
Kendi bin va'd-ı vefâ etse görürler kînesin

(G-191,2)

1.3.10 İnce Bel

Sevgilinin beli çok ince olmasıyla şiirlerde ele alınır. Esrar Dede sevgilinin belinin inceliğine sadece bir beyitte yer vermiştir. Sevgilinin belinin kıl kadar ince olduğunu söyler.

Rakip sevgilinin kıl gibince belini sardığını söyler. Âşık ise bunun bir hayal mi yoksa yalan mı olduğunu dile getirir.

---

[89] DEVELLİOĞLU, a.g.e., s. 481.

Mûy-i miyân-ınâzını sardım demiş rakîb
Târ-ı hayâli mi ola yohsa yalân mıdır

(G-51,12)

1.3.11 Boy (kâmet)

Divan şiirinde sevgilinin boyu uzunluğu, düzgünlüğü ve inceliği ile çeşitli tasavvurlara konu edilirken, sevgiliye ve övülene verilen değer ve yüceltme duygusu sebebiyle mübalağalı ifadelere ver verilir.[90] Sevgilinin boyu her zaman uzun olarak tasavvur edilir bu uzunluk bazen servi ile bazen de Tûbâ ile yarışacak uzunluktadır.

Sevgilinin boyunun konu alındığı beyitlerde *kâmet* ve *kıyâmet* birlikte ve birbiriyle ilgili olarak kullanılır. Sevgilinin görünmesiyle âşıkları arasında meydana gelen kargaşa, feryat, figan ile kıyâmet günü meydana gelecek olan kargaşa arasında kurulan ilgi bu tasavvura vücut veren en önemli husustur.

Allâh Allâh nedir o kâmet
Etdi yine sad kıyâmet icâd

(G-48,3)

Âşık, servi boylu bir güzelin gölge gibi ayağına düşmüştür. Ancak bu servi boylu güzelin boyuna cennetin Tûbâ'sı dense uygun düşecek kadar uzundur.

Bir serv-kadiñ sâye gibi pâyına düşdüm
Kim kâmeti Tûbâ-yı cinân dense sezâdır

(G-93,13)

Sevgilinin boyu o derece uzundur ki Sidre'nin ağaçları ve Tûbâ onun yanında söğüt kadar kısa kalmaktadır.

Şecer-i sidre vü Tûbâ kad-i dil-dâra göre
Serv-i âzâde göre misl-i sanevber 'ar'ar

(G-97,17)

Sevgilinin boyu öyle uzundur ki âşık ancak onun ayağının ucuna yaklaşabilir. Elini uzatsa da ona yetişemez.

Pâyına cûlar gibi düşmek dahı oldı muhâl
Öyle bâlâ-rişte serv-i ser-bülendimdir benim

(G-186,3)

90 SEFERCİOĞLU, a.g.e., s.213.

Ol kaddi bâlâya ben pâ-mâlinin ermez eli
Dest-gîrim ol meded ey perçem-i nev-hîz uza

(G-221,2)

Sevgilinin boyu düzgün ve narin olması bakımından bu beyitte gül fidanına benzetilmiştir.

Felek beni ayırıp 'âkıbet efendimden
Uzak düşürdü o gül-nahl-i ser-bülendimden

(G-200,1)

Bazen âşık serviyi görünce sevgiliyi hatırlar. Bu beyitte sevgili serviyi hatırlatmaz, servi sevgiliyi hatırlatır.

Bir civân-ı serv-kâmetde yine gördüm seni
Şimdi oldur hâlimi hep ye's-i hirmân eyleyen

(G-204,3)

Âşığın âhının bağbanı çölleri gezer orada güzel yürüyen sevgiliyi arar.

Gezer sahraları bagbân-ı âhım
'Aceb ol serv-i hoş-reftâr kanda

(G-228,3)

Sevgilinin boyu o derece uzundur ki Cebrail görse orayı cennet, sevgilinin boyunu da Tûbâ sanır.

Cibrîl görse sâyesini cennet 'add edip
Tûbâ sanır bu kâmet-i bâlânın 'aksini

(G-241,6)

1.4 SEVGİLİ İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR

1.4.1 Bûse

Bûse, dudak ile bütünlük arz eder. Dudak ve ağız ile ilgili söylenen pek çok unsur bûse için de geçerlidir. Buse genellikle âşığın ulaşması zor olan bir unsur olarak göze çarpar.[91] Tasavvuf açısından bakıldığında da bûse vuslattır. Vahdet olan

[91] SEFERCİOĞLU, a.g.e., s.229.

dudağa ulaşabilmek vuslat anlamına gelmektedir. *Âşığın bûseden beklediği sevgilinin cemalini görmektir.*[92]

Sevgilinin sultan olarak tasavvur edildiği bir beyitte âşığın bir öpücük kazanması fermana bağlanmışıtır. Âşık bu izni alınca önce sevincinden fermanı öpmüştür.

İzn oldu henüz bûseye bâ-hatt-ı hümâyun
Sultân-ı cemâlin hat-ı fermânını öpdüm

(G-180,4)

Âşığın gönlünün ihsan bezminin çerağı olarak tasavvur edildiği bir beyitte sevgilinin kazanılmak istenilen öpücüğü de güle teşbih edilmiştir. Sevgilinin dudağı renk ve şekil bakımından güle ve goncaya sık sık teşbih edilmektedir. Sevgilinin dudağı öpme için büzüldüğünde açılmamış gül olan goncaya benzemektedir.

Çerâg-ı bezm-i ihsânıñdır ey şâhım dil-i 'âşık
Sevindirme ki oldu şu'le-efrûzân-ı gül-bûse

(G-219,17)

Gül gibi olup handân gül-bûse eder ihsân
Sînesi olup bustân açıldı gül-i ümmîd

(G-47,5)

O kan dökücü dudağı âşıkların gönlünü kırdığı için gözünün celalinin şahı gül öpücük fermanı eder. Burada sevgilinin dudağı âşıkları azarlayarak gönlünü kırmaktadır ancak gözü de gül öpücük için ferman çıkartmaktadır. Sevgilinin gözü ile dudağı bir çatışma içerisindedir.

Dil-âzâr olduguyçün la'li ol hûn-rîzin 'uşşâka
Şehen-şâh-ı celâl-i çeşm eder fermân-ı gül-bûse

(G-219,4)

Sevgilinin dudağının ve öpücüğünün en önemli özelliklerinden birisi de âşıklar için can bağışlayaıcı olmasıdır. Canı kalmayan tükenen âşık sevgiliden can için bir gül öpücük ister.

---

[92] SEFERCİOĞLU, a.g.e., s.229.

Lebimden ârzû eyler anınçün 'âşık-ı bî-cân
Ederler ittifâk anda bulunur cân-ı gül-bûse
(G-219,5)

Âşık, bahtının gülünün sevgilinin dudağında açılsa uygun olacağını dile getirir çünkü gül öpücüğün parlaklık yıldızı âşığın talihidir. Burada sevgilinin dudağı parlaklık açısından yıldıza teşbih edilmekle beraber şekil olarak da açılmış bir güle teşbih edilmektedir.

Gül-i bahtım açılsa la'l-ı dilberde müsâ'iddir
Benimçün tâli'imdir encüm-i tâbân-ı gül-bûse
(G-219,13)

Sevgili buse konusunda da her zamanki gibi ağyara meyillidir. Her zaman ilgisinin yabancılar üzerinde olduğu gibi yabancılara buseyi de bol bol ve bedelsiz verir.

O şûh agyâra ol rütbe eder ihsân-ı gül-bûse
Ki olmuş gerden ile sînesi bûstân-ı gül-bûse
(G-219,1)

Sevgilinin dudağının sık sık buse verdiği bir unsur olarak kadeh çokça kullanılır. Kadeh ağza yakınlığı ve sevgilinin ondan yudumlar alırken dudağının ona dokunması öpme olarak tasavvur edilir. Beyitte sevgilinin dudağı ve öpücüğü rakı saçan bir gül olarak tasavvur edilmiştir.

Bezimde neş'eden gark-ı 'arak olmuş gül-i ruhsâr
Olur câm-ı nigâha gül 'arak-rîzân-ı gül-bûse
(G-219,3)

Leb-i peymâne öpmüş la'l-i dil-dârı nezâketle
Açılmış bezm-i hüsne bir gül-i hândân-ı gül-bûse
(G-219,2)

1.4.2 Sevgilnin Bulunduğu Yer

Kûy; *âşığın devamlı bulunmayı arzuladığı ancak bir türlü erişemediği bir mekândır. Kûy, aslında bir sembol özelliği taşır. Âşığın asıl ulaşmak istediği sevgilidir.*[93] Kûy kimi zaman sevgilinin bulunduğu mahalle kimi zaman dergeh kimi zaman da Ka'be olarak vasıflandırılır. Âşık her zaman sevgilinin bulunduğu kûya

---

[93] SEFERCİOĞLU, a.g.e., s. 234.

gitmek istese de pek çok engel onu bundan alıkoyar. Rakip, mahallenin köpekleri, yollardaki dikenler hep âşığa engeldir.

Âşık dergeh olarak vasıflandırdığı sevgilinin bulunduğu yere gider ve orada ona nurdan bir hilat verilir yani sevgili ona nazar etmiş bir defa bakmıştır.

Yüz tutup dergâh-ı dilberden bu şeb devlet bana
Cilve-i nûr-ı nazardan verdiler hil'at bana

(G-2,1)

Âşık, sevgilinin köyüne arz ve niyaza gelir ancak sevgili o kadar hoyrattır ki misafirin bile hatırını kırmaktadır. Türk geleneklerinde misafir önemlidir. Misafire iyi davranılır, hatırı gönlü hoş tutulur ancak sevgili misafire bile rağbet etmez.

Kûyuna 'arz u nîyâz itmeğe geldi gönlüm
Yıkma lâyık mı begüm hâtır-ı mihmânı bu şeb

(G-18,9)

Âşık sevgilinin bulunduğu yeri dergeh olarak görür ve sevgilinin dergehine intisab eder. *İntisab etmek yani inâbe; tevbe edip dönmeyi, pişman olmayı ifade eder. Manevî eğitim almak isteyen kişinin, bir mürşide başvurup tevbe ederek ona bağlanmasıdır.*[94]

Âşık sevgilinin dergehine intisap edince dokuz felek ona merdiven olur.

Dergeh-i dil-dâra itdüm întisâb
Nerdübânumdur sipihr-i nüh-kıbâb

(G-19,1)

Sevgilinin bulunduğu köyden hiç ağlama, inleme, feryat, figan eksik olmaz. Çünkü bütün âşıklar oraya ulaşmak ister, oraya ulaşabilen âşıklar da sevgilinin dikkatini çekebilmek için sabaha kadar ağlayıp inlerler.

Gel nîm-şebân kûy-i yâre
Tâ subha dek âh u zârı seyr et

(G-28,7)

[94] CEBECİOĞLU, a.g.e., s. 310.

Âşıkların gönlünde her zaman ah ve nale vardır. Bu ah ve nale ile sevgilinin kûyuna kadar gider. Sevgilinin kûyuna gitmek ister çünkü orada refah bulacağına inanır.

Bu âh ü nâle ki vardır derûnda Esrâr
Gönül gönül diyerek kûy-ı yâre dek gideriz

(G-108,16)

Sevgilinin bulunduğu yer değer bakımından Ka'be'ye benzetilir. Seviglinin bulunduğu yer Ka'be olunca oraya ulaşmak isteyen âşık gece gündüz oranın etrafını döner yani tavaf eder. Sevgilinin bulunduğu yer değer bakımından Ka'be'dir. Çünkü Ka'be inanlar için kutsaldır. Âşık için de sevgilinin bulunduğu yer o derece kutsaldır.

Ben hayâl-i rûh-ı kâkül-pûşunu etdim tavaf
Ka'be-i kûyuna varsam yok benim-çün müstetâ'

(G-135,7)

Sevgilinin kûyunda âşığın en azılı düşmanı rakiptir. Rakip her daim sevgilinin kûyundadır. Adeta buranın bekçisidir ve âşığın buraya girmesine izin vermez. Bu kûya giren âşığın hemen eteğine yapışır onu orada ilerletmez. Âşık da bu durumu bildiği için sevgilinin kûyuna uryan gelmiştir ki rakip eteğinden tututp onu engellemesin.

'Uryân geçmişim reh-i kûyundan ol bütün
Dest-i rakîb kûşe-i dâmânım almadan

(G-193,2)

Âşık, maddi olarak sevgilinin bulunduğu yerden uzak olsa da sevgiliden bir an bile ayrı değildir. Çünkü aksi gözünde hayali gönlündedir.

'Aksin 'aynımda hayâlin dilde
Sanma yanımdan uzakdın bu gice

(G-225,4)

Âşık, sevgilinin zülfünün kokusunu duyunca oraya gitmek için azm etmiştir ancak aklı ve varlığı onu yarı yolda terk etmiştir. Çünkü aklı yerinde olan ve maddi varlığından vazgeçmeyen sevgilinin kûyuna ulaşamaz.

'Azm-i kûy-ı yâr edip ümmîd-i bûy-i zülf ile
Kande kaldı bilmem 'akl-ı nâ-be-sâmân gelmedi

(G-252,3)

1.4.3 Ayak Bastığı Yer

Sevgilinin ayağını bastığı yer âşık için çok önemlidir. Çünkü sevgili ile yakın bir temasa giren yerde sevgilinin kokusu kalmışıtır. Sevgilinin ayak bastığı yer olmasa İstanbul'un kokusunu bile kendisine haram olacağını dile getirir.

Yârin kademi basdıgı yer olmasa anda
Bir dahı harâm idi bana bûy-ı Sıtânbul
(G-165,2)

1.4.4 Eşik

Sevgilinin eşiği ve kapısı tıpkı mahallesi gibi son derece önemli, ulaşılması zor ve yüksek bir yer olarak tasavvur edilir. Âşığın bütün arzusunun o makama ulaşmaktır.[95] Hüsn-i talil ile ayın ve güneşin devretmesinin sebebi de bu kapıya ve eşiğe yüz sürmek olarak tasavvur edilir.

Sâ'il keçkûl be-dest mâye-i iksir olup
Âstânın hâkine yüzler sürer hurşîd ü meh
(G-230,5)

1.4.5 Eda, İşve

Eda ve işve sevgilinin en vazgeçilmez unsurlarındandır. Sevgili işve ve edasıyla âşıkları kendine bağlar, onları hal ve hareketleriyle cezb eder. Bu gönül alacı hareketleriyle âşığı hepten kendine bağlar. Bu işve ve edayı Allah sadece sevgiliye vermiştir. Onun bütün tavır ve edası yenidir, daha önce kimsenin görmediği şeydir.

Ne bu tavr-ı nazikâne ne bu 'işve-i yegâne
Bu zuhûr-ı nev-edâyı saña verdi anca Mevlâ
(G-5,7)

Sevgilinin endişe lutf etmesi bile âşıklar için sevinç ve neşe kaynağıdır. Çünkü cefa etmesinde bile başka bir incelik vardır.

Ol yâr-i cefa-pîşe lutf eylemiş endîşe
'Âlem bu meserretle memnûn-ı şetâretdir
(G-59,2)

---

[95] SEFERCİOĞLU, a.g.e., s.237.

Kerem sahibi sevgili naz ile gelip âşığından bir lüle ister. İfadesinden anlaşılacağı gibi sevgilinin her hali ve hareketi naz iledir. Âşığın bir dumanlık lüle isterken de bu nazını elden bırakmaz. Âşık da bu duruma şaşırmaktadır. Âşığından lüle isteyen sevgilinin amacı yüzünü âşıklarından gizlemektir. Bu da bir işve ve edadır.

Yâ Rabb ne 'inâyetdir dil-dâr-ı kerem-perver
Nâz ile gelip benden bir lüle duhân ister

(G-65,1)

Dûd içme degil kasd-ı hicrân içün 'uşşâka
Gûyâ o sehâb ile hurşîd-i ruhun örter

(G-65,3)

Sevgilinin şuh hareketleri yani cilve, işve ve edası gençliğinde âşığın belini bükmüştür.

Ey şûh civânlıkda 'aşkın belimi bükdü
Ya'kûb-sıfat dîdem turmaz şeb u rûz aglar

(G-65,14)

Bir beyitte de sevgili nazlı ve işveli bir saki olarak tasavvur edilmiştir. Elinde kadeh ile meclise gelmiş kimine zehir kimine de gülşekeri içirir.

Yâr peymâne-be-kef geldi bezme ammâ
Kimine zehr içirdi kimine gül-be-şeker

(G-81,17)

Âşık iki gözü kan dökerek muhabbet vadisini geçer ve işveli sevgiliye kadar yol alır. Âşığı iki gözü kan ağlayarak bulunduğu yere kadar getiren sevgilinin işvesidir.

Dü dîde kan dökerek vâdî-i mahabbetde
Ezelde gönlüm el'ân şîve-kâre dek gideriz

(G-108,3)

Eğlence meclisinde o kıvrak hareketli şuh sevgili dans etse nağmelerin genişiliği kanunun pençesinde dans eder. Burada kanunu bile kendinden geçiren cezbeye düşüren sevgilinin şuh ve kıvrak hareketleridir yani işve ve edasıdır.

Bezm-i tarabda eylese ol şûh-i şeng raks
Eyler fezâ-yı nagmede kânûn-ı çeng raks

(G-125,1)

Sevgili işve ve edası ile önce kendine âşık eder sonra da âşıklarını azarlar onlara karşı itabda bulunur. Sevgilinin huyu böyledir.

'Âşık olanı etme mu'âtab tefekkür et
Ol dil-firîb-i 'işve senin ârzû senin

(G-153,3)

Sevgilinin nazı hızlı giden bir ata teşbih edilmiştir âşık bu ata hiçbir zaman ayak uyduramamıştır. Ancak bu aşk yolunda toz toprak olup gitmiştir. Sevgilinin nazı öyle çoktur ki kimse ona ulaşamaz burada hızlı giden at ile teşbih edilmesi ulaşılmaz, yan yana durulmaz olmasındandır.

Semend-i nâz ile bir kerre pâ-mâl olmadım gitdi
Reh-i 'aşkında ey şîrîn-süvârım gerçi hâk oldum

(G-168,4)

Sevgili işvede bir tanedir onun eşi benzeri yoktur. İşvede olduğu gibi fitnelikte de birincidir. Fitnelikte de eşi benzeri bulunmamaktadır.

Sen 'işvede yektâsın mislin hele yok amma
Ol fitne de hâlinde bir dâne midir bilmem

(G-170,3)

Âşığın gönlü cilvenin önüne fikirin arkasına bakmaz. Sevgilinin peşine düşer gider. Âşığı bu derece cezbeye uğratan ise hileci ve işveli sevgilidir.

Cilve-i pîşînden fikr-i pesîne bakmayıp
Düşdü gitdi ol büt-i 'ayyâre gönlüm neyleyim

(G-173,4)

Sevgili hûri ve gulam gibi güzeldir. O bir naz etse padişahlar bile önünde titrer. Sevgilinin nazı o derece etkilidir ki karşısında kimse duramaz.

Nâz etse eger gulâm u hûrî
Husrevler olur önünde lerzân

(G-199,19)

Beyitte kendine seslenen şair kendisini sevgilinin cümbüşüne alıştırmasını ve bu güzelin cilvesini başkalarına söylememesini dile getirir. Sevgilinin cilvesi âşık için önemlidir ve başkasıyla paylaşılmayacak kadar değerlidir.

Cünbiş-i dilberi eyle dile me'nus Esrâr
Cilve-i hüsnü beyân eyleme bîgânelere

(G-215,5)

Naz sevgilinin en önemli özelliklerinden birisidir. Sevgili kat kat nazın hicabına saklanıp kendini göstermemiştir. Burada sevgili yapraklar arasında saklanan güle teşbih edilmiştir. Sevgili gül gibi kat kat naz perdelerinin ardına saklanmıştır.

Girip kat kat hicâb-ı nâza gül 'arz-ı cemâl etmez
Dolup gitmiş bu bâg-ı köhne bir feryâd-ı bülbülle

(G-216,3)

Sevgili işve edince fitneliğin bir feryadı göğe yükselir. Sevgilinin işvesi fitneliğinin üzerine çıkar.

Ol fitne-i mahz edince 'işve
'Ayyûka çıkar figân-ı fitne

(G-217,7)

Sevgili naz yatağında şeker uykularda yatarken âşığının uyanık gözü zehirler içer.

Vardıkca şeker-h^{v}âba girip bister-i nâza
Ne zehr içer dîde-i bîdârı unutma

(G-220,3)

Âşık, sevgilinin naz şarabının mesti olmasını ister. Bu sevgilinin nazını daha da arttırmak demektir. Sevgili zaten nazlıdır bir de naz şarabının mesti olunca nazı iyice artacaktır.

Olup mest-i şarâb-ı nâz ol dilber şîve-kâr olsa
Boyansa 'âşıkın her rengine ra'nâ-nigâr olsa

(G-224,1)

1.4.6 Cevr ü Cefa

Sevgili için cevr ü cefa da tıpkı naz ve işve gibi vazgeçilmez bir unsurdur. Sevgili daima durmadan, dinlemeden âşığına cevr ü cefa çektirmekten zevk duyar.

Nazlanması bile onun âşığına cevr ü cefa çektirmesidir. Sevgilinin âşıklarına karşı olan cevr ü cefasına nihayet yoktur.

Cevr-i yârin nihâyeti olmaz
Anı ne fikr ü ne hisâb gerek

(G-157,6)

Dahı yetmez mi câna yetdi envâ'-ı keder artık
Cihânı tutdu her şeb sît ü efgân-ı hazîrnin gel

(G-161,2)

Âşık, bu cevr ü cefadan yana şikâyetçi ve bıkkın değildir. Bu cevr ü cefalardan bile kastın kendisine şefkat olduğunu düşünür.

Sanma bî-dâd eyledi cevrin füzûn etdikçe yâr
Ol cefâlardan dahî maksûdu hep şefkat bana

(G-2,6)

Sevgili âşığa kahrı celal üstüne celal olduğu gibi nazını anlayan ârife de eda üstüne eda eder.

'Âşıka kahrı celâl-ender-celâl
'Arife nâzı edâ-ender-edâ

(G-14,10)

Sevgili âşığına cevr ü cefa etmeye ahd vermiş, yemin etmiştir ancak bu sözünü unutmuştur. Sevgiliden gelen her şeye razı olan âşık sevgilinin kendisine cevr etmeye dair verdiği sözü unutmasına kederlenmektedir.

Baña cevr itmemeğe 'ahd ü yemîn itmiş idi
Ol cefâ-pîşe unutdı yine peymânı bu şeb

(G-18,5)

Sevgili cevr etmekten bıkmadığı gibi âşık da cevr çekmekten bıkmaz.

Cevrine bakmam zuhûra tâbi'im
Lutfun ümmîd eyler isem yâ nasîb

(G-23,2)

Sevgili âşığını sabaha kadar kan ağlatır ancak bir kere gelip onun halini sual etmez.

Geceler subha dek kan ağladırsın
N'olur bir kerre gel hâkim su'âl et

(G-33,4)

Sevgilinin gamzesinin şehidine sınır ve sayı yoktur. Âlemi harap eder yine de bununla yetinmez.

Ey bî-amân 'âlemi etdin harâb aman
Yokdur şehîd-i gamzene hadd ü 'aded meded

(G-45,2)

Sevgilinin kastı, her zaman âşığına cevr etmektir o bundan zevk alır. Âşık bu durumdan bazen şikâyet etmeye teşebbüs eder ancak buna pişman olur ve üzerine gelen cevr ü cefa artar. Ağlaması ve ah etmesi göğe ulaşır.

Yetmez mi cevr ise garaz 'uşşâk-ızârına
'Ayyûka çıkdı nâle vû âh ü meded meded

(G-45,3)

Şair, sevgilinin cefaya meyilli olduğunu âşığın ise safaya alışık olmadığını anlatır.

Dilber ola da cefâya mecbûl
'Âşık ola mı safâya mu'tâd

(G-48,7)

Cefayı huy edinmiş sevgili âleme endişe salmıştır ancak bu bile âşıkları tarafından neşe ve memnuniyetle karşılanmıştır.

Ol yâr-i cefa-pîşe lutf eylemiş endîşe
'Âlem bu meserretle memnûn-ı şetâretdir

(G-59,2)

Peri gibi güzel sevgili âşığına devamlı cevr eyler bunun sebebini ne âşık bilir ne de bir başkası.

Sorma o perî cevri bana yâ neden eyler
Bilmez bunu bir kimse ki hâlâ neden eyler

(G-90,1)

Sevgili her zaman âşıklarına cevr, cefa, eza ve kötü tavırda bulunmaktadır. Ancak âşıklar bu konuda dikkatli davranmasını kendisinin de bir gün âşık olabileceğini dile getirir.

Bu cevr ü cefâ tavr u ezâ ey saçı Leylâ
Âhir seni bir 'âşık-ı rindâneden eyler

(G-90,5)

Sevgilinin cefa etmesi âşığın da bunu çekmesi Allah'ın takdiri olarak dile getirilmiştir. Sevgili cefa etmek zorunda âşık da bıkmadan yorulmadan bunu çekmek zorundadır.

Ol şûh-ı cefâ eylesin ancak baña dâ'im
Bu düşdü benim hisseme takdîr-i Hudâdır

(G-93,16)

Sevgili sadece cevr ü cefa eder bunun sonucunda ağlayan, inleyen âşıklarla ilgilenmez. Âşıklarına merhamet etmez ve onların halini sormaz.

Bunca zamândır âh ederim ol sitem-gerim
Ne merhamet bilir ne de keyfiyyetim sorar

(G-95,6)

Sevgilinin dudağı binlerce âşığa can verse yüz binlerce âşığı gözü ile katletse sevgilinin gam mahallesinde hastalar artar eksilmez. Burada sevgilinin bulunduğu yeri gam mahallesi, âşıklarını da hasta olarak tasavvur edilmiştir.

Hezârân la'li ihyâ sad hezârân çeşmi katl itse
Yine kûy-ı gamında bunca bîmâr artar eksilmez

(G-105,5)

Sevgilinin bulunduğu yeri dert cihanı olarak tasavvur eden bir beyitte de sevgilinin cefasının lutf ve kereminden daha çok sevildiğini dile getirir.

Cihân-ı derd özge 'âlem imiş böyle bilmezdim
Cefâ. lutf u keremden çok sevildi ey mürüvvetsiz

(G-109,5)

Âşık için yarınların değeri yoktur. Sevgili onun için kahır, azap ya da lutf ve sevap olmuştur.

Ferdâ neye lâzımdır cânâne gerek câne
Yâ kahr 'azâb olmuş yâ lutf sevâb olmuş

(G-118,5)

Sevgili, hep cevr ü cefa edendir ama bazen de sevgilinin bir özelliği ya da bir güzellik unsuru kendi kendini cezalandırır. Sevgilinin ayva tüyleri onun çocukken

ettiği cevre pişman ettirtir. Ayva tüyleri ergenlik döneminde çıkar ve yeşilimsi bir siyahtır bu da sevgilinin güzel yüzünü buğulandırır. Sevgili çocukken âşıklarına ettiği cevirlerin intikamını yüzünün güzelliğini saklayarak ayva tüyleri almışıtr.

Tıfl iken 'uşşâkına ol âfeti
Etdigi cevre peşîmân etdi hat

(G-128,3)

Sevgili her an cevr etmek için ıstırap dolu hazır beklemektedir.

Matlûbu hâzır oldu yine dil pür-ızdırâb
Bildim ki ‘aşk-ı perrânın karârı yok

(G-150,2)

Âşık ah etmeyi ve ağlamayı özlemiştir bunun için sevgilinin kendisine ettiği cefaları uygun görür. Sevgilinin cevr ü cefasından şikâyet yoktur hatta ona karşı özlem vardır.

Şâyestedir etdigin cefâlar
Hasret-keş-i âh ü zâr idim ben

(G-198,13)

Sevgili, âşığına o derece cevr ü cefa etmiştir ki elem ona bakarak cefa tarzını öğrenmektedir.

Elem bana bakarak ögrenir cefâ tarzın
Gam istifâde eder kalb-i müstemendimden

(G-200,4)

Sevgili âşığını günde bin kere gönlü kan ağlayan eder ama bundan kastı nedir kimse bilmez.

Günde bin kez beni dil-hûn eder bilmem kim
'Acabâ kasdı nedir 'âşık-ı âvâresine

(G-209,10)

Sevgilinin cevri âşığın gönlü için kerem ve vefadır ama sonunda onu sevgilinin mahallesinin yoluna ulaştır.

Dile cevriñ ey sitem-hû kerem ü vefâdır ammâ
Beni ibtidâ ulaşdur reh-i kûy-ı mey-keşâne

(G-227,8)

Âşık, sevgiliye niyaz ettikçe sevgili nazını arttırır. Cevrini ve zulmünü kat kat çoğaltır.

Ben niyâz etdikce nâzı artırıp
Cevr ü zulmün oldu kat kat âh âh

(G-229,4)

Sevgilini cefası başka cefalara benzemez. Cefası da kendisi gibi güzeldir ve o hatır kırmaları boşa değildir.

Dilberleriñ cefâsı da dilber cefâsıdır
Bî-gâne sanmazam ben o hâtır-şikenleri

(G-263,2)

1.4.7 Adaletsizlik

Sevgilinin özelliklerinden en fazla üzerinde durulanlardan birisi de adaletsizliğidir. Sevgili âşıklarına karşı âdil davranmaz. Âşığı sevgiliye ulaşmak için o kadar çaba sarf etmişken ona bakmaz, ağyar ile ilgilenir. Her zaman ağyara meyilli olan sevgili âşığı görmezden geldiği gibi ona hak ettiği değeri de vermez.

Ben münkirim vefâsını dilberlerin hele
Ma'şuk olanlar 'âşıkına dâd ider mi hiç

(G-37,3)

Sevgili âşığına ne kadar cefa etse, onu görmezden gelip ilgisini rakiplere sunsa da âşık yine de onun adaletsizlik ettiğini düşünmez.

Sanma bî-dâd eyledi cevrin füzûn etdikçe yâr
Ol cefâlardan dahî maksûdu hep şefkat bana

(G-2,6)

Sevgilinin padişah olarak nitelendirildiği bir beyitte padişahların adaletsizlik etmeyeceği dile getirilerek sevgiliden merhamet istenmektedir.

Bir pâdşeh senin gibi bî-dâd ider mi hiç
Tekrâr şehîd-i gamzeyi cellâd ider mi hiç

(G-37,1)

Ol pâdşeh-i hüsn 'acebâ dâd eder mi
Bir kerre bu dervîşi de yâd eder mi

(G-262,1)

Bazı beyitlerde de sevgiliden *"bî-dâd"* olarak söz edilmektedir. Bu sevgiliye verilen bir sıfat niteliğindedir. Adaletsiz olan sevgili fitnelik resimlerini icat ederek ortalığı karıştırmaktadır.

Celâl-i gamze-i hûn-rîzden feryâd ey bî-dâd
Rüsûm-ı fitneyi etdin yine îcâd ey bî-dâd

(G-44,1)

Adaletsiz olan sevgili âşığı gönlünü ve canını feryada vakfetmiştir.

Feryâd feryâd o şuh-ı bî-dâd
Etdi dil ü cânı vakf-ı feryâd

(G-48,1)

İnsâf insâf ey sitem-hân
Bî-dâd bî-dâd ey perî-zâd

(G-48,2)

Sevgili, âşığın vefasına karşılık ona cefa eder ve bunun adını da adalet koymuştur. Adalet hak edilen değerin verilmesidir. Âşık vefaya karşı cefayı hak etmemiştir ancak sevgili adaletli davrandığını öne sürerek âşığına cefa eder.

Eyler Esrâra cefâ gayre vefâ
Adını koymuş 'adâlet âh âh

(G-229,11)

Sevgili her zaman adaletsizliği ile tanınır. Sevgili her ortamda bu adaletsizliğini sergiler. Mecliste adaletsiz şuh sevgili kendini gösterince sakinin elindeki kadeh parça parça kırılmıştır.

Elinde câmı şerhâ şerhâ işkest oldu sâkînin
Görünce bezmde mest-i Celâl ol şûh-ı bî-dâdı

(G-233,5)

1.4.8 Vefâ

Vefa; *sözünde durma, sözünü yerine getirme, dostluğu devam ettirme* anlamındadır.[96] Sevgilide vefa yoktur. Onda vefa aramak beyhude bir uğraştan öte değildir. Sevgili her zaman âşığına ahd verir, onunla görüşeceğini buluşacağını

[96] DEVELLİOĞLU, a.g.e., s. 1143.

söyler; bazen de ona cevr ü cefa edeceğine ahd verir ancak bu sözlerinin hiç birisini tutmaz. Bilakis umursamazlık gösterir.

Vefasız yâre düşen sevgilinin haline eyvahlar olsun diyen şair sevgilinin kastının âşığın ağlayan gönle tahammülünü ölçmek olduğunu belirtir.

Bî-vefâ yâre düşen 'âşığa eyvâh eyvâh
Kasd-ı dildâra dil-i zâr tahammül mü eder

(G-91,3)

Sevgili, âşığa ettiği eziyeti bilmezmiş gibi onun hayretinin sebebini sorar, bilmez gibi davranarak neden ağladığını araştırır. Burada sevgiliden *bî-vefâ* olarak bahsedilmektedir. Sevgili âşığın hali ve hatırı ile ilgilenmemektedir. Kendi yaptığını bilmez gibi ondan halini sormakta ve neden böyle hüzünlü ve kederli olduğunu araştırır.

Gelmiş o bî-vefâ sebeb-i hayrettim sorar
Bilmezlenir de nâle-i pür-hasretim sorar

(G-95,1)

Sebep tagâfüle ey bî-vefâ nedir bilirim
Visâl-h^{v}âhlara bir bahânedir bilirim

(G-171,1)

Sevgili vefaya âşinâ değildir. Onun işi hep umursamazlık ve âşığını görmezden gelmektir. Âşık ne kadar cevr ü cefa çekse de sevgili için değeri yoktur, onun görmezden gelir.

Unutdun hayf Esrâr-ı vefa-nâ-âşinâ zâlim
Yolunda çekdigi hiçe sayıldı ey mürüvvetsiz

(G-109,8)

Sevgilide vaade vefa yoktur ancak âşık bunu bir türlü kabullenmek istemez. Her zaman sevgilinin sözünde duracağına dair umudu vardır.

Bilirim va'de vefâ eyledigin gerçekdir
Lîk yok sabra mecâl 'işve-pesendim tîz gel

(G-160,5)

Aglatmayacakdın yola bakdırmayacakdın
Ol va'de-i tekrâr-be-tekrârı unutma

(G-220,9)

Âşık, sevgilinin ettiği cevr ü cefaya sevgilinin vaadinde duracağına inandığı için katlanır. Ancak o insan kılıklı peri vaadinde durmamıştır.

Ben sabr edeyim derd ü gam-ı hecrine ammâ
Sen de güzelim etdigin ikrârı unutma

(G-220,8)

Bilmedim insânım aldandım yemîn ü va'dine
Oldı benden ol perî âhir girîzân gelmedi

(G-252,9)

Sevgili, geleceğine âşığı ile vuslata nail olacağına dair bin yemin ve ahd etmesine rağmen yine de gelmemiştir. Onun hatırına vaadine vefa gelmemektedir.

Gelirim deyü hezâr 'ahd u yemîn etmiş idi
'Acebâ hâtırına va'd-ı vefâ gelmez mi

(G-253,2)

Sevgili her zaman vuslat için söz vermez bazen de âşığına cevr etmek için söz verir ancak bu sözünü bile tutmaz.

Baña cevr itmemeğe 'ahd ü yemîn itmiş idi
Ol cefâ-pîşe unutdı yine peymânı bu şeb

(G-18,5)

Sevgiliden bî-vefâ olarak bahsedilen beyitlerde sevgilinin hiç âşığın halini hatırı sormadığı ve âşığını hatırlamadığı dile getirilmektedir.

Yeter ey bî-vefâ terk-i celâl et
Yeter bir kerre de 'arz-ı cemâl et

(G-33,1)

Peyk-i sabâ ne hâldedir nâzenînimiz
Ol bî-vefâ güzel bizi de yâd eder mi hiç

(G-37,2)

1.4.9 Kan Dökmek

Sevgili bahis olunduğunda ele alınması gereken konulardan birisi de sevgilinin kan dökücü olmasıdır. Sevgili her zaman âşığının kanını dökmek ister. Ona ettiği türlü cevr ü cefanın yanında bir de maddi olarak âşığa acı çektirmek ister ki bu kanını dökmek sûretiyle olur.

Beyitte *âşık öldüren sevgili* tamlamasıyla atıfta bulunulan sevgilinin kan dökmeye meyilli olduğu dile getirilmektedir. Sevgili âşıklarının kanını dökmeye o derece meyillidir ki devran harap olsa bile umruna katmaz.

Ol dilber-i ʿâşık-küş kan dökmege mâ'ildir
Devrân harâb olmuş kaydında degil aslâ

(G-9,6)

Sevgili her gün bin tane günahsızı korkmadan sebepsiz yere katletmektedir.

Günde bin bi-gûnâhı ol zâlim
Katl eder bi-bahâne bî-pervâ

(G-16,3)

Beyitte sevgiliden bizzat *hûn-rîz* yani kan dökücü olarak bahsedilmektedir. Bu kan dökücü sevgilinin elinden sadece âşıkları değil baştan başa bütün âlem feryat etmektedir. Burada sevgilinin kan dökücülüğü mübalağa yapılarak anlatılmıştır. Âşıkların yanı sıra bütün âlemin de kanını dökmek ve onları büyülemek istemektedir.

O hûn-rîzin elinden ser-te-ser 'âlem eder feryâd
Füsûnundan bütün nev'-i beni âdem eder feryâd

(G-46,1)

Sevgili o derece kan dökmeye meyillidir ki âşığın ağlamaktan gözlerinden kan gelmektedir ancak bu kan sevgiliyi tatmin etmeyerek daha fazla kan dökmek istemektedir.

Ey dîde-i hûn-efşân yetmez mi dökersin kan
Dil-dâr olup handân açıldı gül-i ümmîd

(G-47,2)

Divan şiirinde kan dökücü olmasıyla ele alınan ve sevgilinin kan dökücü özelliğini vurgularken telmih yapılan *Hülâgû* bile kan dökme konusunda sevgiliye öğrenci olamaz. Sevgili bu zalim hükümdardan daha kan dökücüdür. Burada

sevgilinin kan dökme aracı olarak gamzesi ele alınmaktadır. Sevgilinin gamze, kirpik, bakış gibi güzellik unsurları da ayrı ayrı kan dökücüler olarak nitelendirilir.

Şâkird olamaz sana Hülâgû
Gamzen olalı kassâba üstâd

(G-48,4)

Beyitte sevgilinin kan dökmeye uygun olan unsuru bakışı olarak gösterilmektedir.

Her mûy-ı zülfü başına bin ser fedâiken
Kan itmeğe nigâhını şâyeste gösterir

(G-55,5)

Sevgilinin güzellik unsurlarından perçem de *kan yiyici* olarak tasavvur edilmiştir.

Dilber edince perçem-i hûn-h^{v}ârı târ-mâr
Gûyâ ki kıldı table-i 'Attarı târ-mâr

(G-68,1)

Yine sevgilinin *hûn-rîz* olarak vasıflandırıldığı bir beyitte bu kan dökücü sevgilinin âşığı parça parça ettiği ve bu duruma elindeki kılıcın bile kan ağladığı dile getirilir.

Henüz ben bî-günâhı pâre pâre etdi ol hûn-rîz
Sakın kan damlıyor zann itme tîğ-i hûn-feşân ağlar

(G-87,3)

Sevgilinin güzellik unsurlarından bakışı âşığı katleder kılıca gerek duymaz. Âşık sevgilinin kan döken gamzesine karşı ölmeden önce ölmektedir.

Beni tîg nigehdir katl eden hâcet ne şemşîre
Celâl-i gamze-i hûn-rîze karşu ölmeden öldüm

(G-176,3)

Kan döken sevgili ne zaman âşığının katli için kuşansa âşığın can ipi sevgilinin bıçağının halkasına takılır. Bu beyitte sevgili kan dökmek için bıçak kullanmaktadır.

Her ne dem ki kuşanır katlim içün ol hûn-rîz
Târ-ı cânım takılır halka-i gaddâresine

(G-209,4)

Sevgilinin gamzesi âşığın sinesinde yaralar açmakta ve bu sûretle onun kanını dökmektedir ancak âşığın sinesinde yara açılacak yer kalmamıştır.

Durma zahm içmededir gamze-i hûn-rîzi hemân
Rahmı yok 'âşıkının sîne-i sad-pâresine
(G-209,8)

Zahm açmağa yer kalmadı ey gamze-i hûn-rîz
Çâk et dil-i pür-pâreyi sad-pâre degilse
(G-212,2)

Talep meydanının alanı karışıklık mahşeri olalı çok kanlar dökülür çok kişi de gönlü kanlı gezer. Talep meydanı, âşıkların sevgili ile vuslat yaşamak istemeleridir. Ancak fitne sevgili burayı kargaşaya verince pek çok kişi gönlü kanlı gezer hale gelmiştir.

Nice kanlar dökülür çok kişi dil-hûn gezer
Sahn-ı meydân-ı taleb mahşer-i âşûb olalı
(G-235,3)

Beyitte âşık olarak kendini vasıflandıran şair dünyada sıhhat esiri olmadığının sevgilinin kanını dökmesini istediğini dile getirmektedir.

Esrâr esîr-i sıhhat-ı dünyâ değil degil
Şemşîr-i şiven ile dök ey dost kanımı
(G-237,5)

Sevgili, âşıkların kanını dökmek için fitne bakışını kılıç eder. Sevgilinin dudağı da âşığın kanını dökmeye susamışken gamzesi katledilmesine rıza gösterir.

Kanını dökmek içün 'uşşâkın
Nigeh-i fitnesi salâ kılıcı
(G-257,2)

Lebi kanımı dökmeğe teşne
Gamzesi katlime rızâ kılıcı
(G-257,3)

1.4.10 Tutarsızlık

Sevgilideki tutuarsızlık daha çok önce gönül alıp sonra da azara mail olması yönünden ele alınabilir. Sevgilinin tutarsız hareketleri beyitlerde de görüleceği gibi önce merhamet edip sonra bu söz ve davranışından cayması şeklindedir.

Gâh rahm u geh tesellî eyleyip

Gösterir gâhi tahalluf geh vifâk

(G-147,7)

Ben seninle daimim sen olmazsan ben olamam diyen sevgili bir zaman sonrada ayrılık bize pek yakındır ben yalnız yaşarım demektedir. Bazen vuslatın yakın olduğunu belirtirken bazen de âşığının bu sevdadan geçmesini dile getirir.

Gâh der ki ben seninle dâ'imim

Gâh der ki pek karîb oldı firâk

(G-147,8)

Gâh der vuslat yakındır çekme gam

Gâh der ki sen bu sevdâyı bırak

(G-147,9)

Sevgili âşığına karşı nasıl davranacağı konusunda da kararsız ve tutarsızdır. Bazen lütufta bulunur bazen de kahr eder.

Gâh lutf u gâh kahr eyler gönül hükmündedir

Her ne eylerse 'inâyet dil-pesendimdir benim

(G-186,2)

Âşığına hem işve eder hem de azarlar. Maksadının ne olduğunu kendisi de bilmez.

Kat'-ı 'alâka mı ya teğâfül mü maksadın

Hem 'işve hem 'itâb nedendir neden neden

(G-201,6)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RAKİP

1. RAKİP

Divan şiirinde aşk üç kişi arasında yaşanır. Bunlar: âşık, sevgili ve rakiptir. Rakip divan şiirinde sevgili kadar söz konusu edilen bir unsurdur. Çünkü rakip âşık sevgili arasındaki arabozucu, engel çıkartan bir unsurdur. Rakip hak etmediği halde sevgilinin lutfuna, buselerine ve hatta vuslatına nail olmaktadır. Sevgili de âşığını kıskandırmak ona cevr etmek için her zaman rakip ile âşinâdır.

Rakip ile ilgili tasavvurlarda, genellikle âşığın duyguları ve değerlendirmeleri yer alır. Bu değerlendirmelerin hemen hemen tamamı menfîdir ve rakip ile sevgili arasındaki ilginin, âşıkta uyandırdığı kıskançlık duygularının bir eseridir. Rakibin benzetildiği unsurlar, sevilmeyen, beğenilmeyen, tehlikeli ve cemiyetin değerlerine göre itibar edilmeyen unsurlardır.[97] Bunlar: köpek, karga, dîv, şeytan gibi unsurlardır. Ancak Esrâr Dede divanında rakipten bahsederken bu tip teşbihleri kullanmamıştır. Rakipten bahsederken sadece "*soğuk*" ifadesini kullandığı görülür.

Bütün kötü huylar rakipte toplanmıştır. Ancak çoğu zaman, görürüz ki sevgili hiç de âşık gibi düşünmez. Böylelikle rakip düşüncesi âşığın kafasında iki planda kendini arz eder. Birincisi, âşıkla doğrudan doğruya münasebete girişir. İkincisinde ise sevgili vasıtasıyla varlığını hissettirir. Âşığı asıl üzen rakip değildir. Rakip vardır ve kötüdür. Âşık bunu bilir ve kendisi ona göre hareket eder. Açık vermez ve sık sık sevgiliyi ikaz eder. Âşığı asıl üzen, bütün bunlara rağmen sevgilinin her şeyi bir tarafa itip rakibe hüsnü kabul göstermesi, bol bol imkân tanıması ve ona inanmasıdır. Bütün facia buradan kopar.[98]

Soğuk rakîb ile biz bülbül-i şitâ-zedeyiz
Nesîm-i âh ile ammâ bahâra dek gideriz
(G-108,2)

[97] SEFERCİOĞLU, a.g.e., s.340.
[98] TOLASA, a.g.e., s.393.

Esrâr Dede'ye göre de divan şiirinde olduğu gibi rakip âşık için düşman, sevgili için ihsanda bulunulan bir dosttur. Âşığa düşman olan arabozucu rakip sevgili için âşinâ olunan bir dosttur.

Gâh bin yâr olsa bir agyâr arar

Gâh bin agyâra bir yâr-âşnâ

(G-14,6)

Edip herkesle bir tarz âşnâlık

Baña gelse olur bî-gâne-meşreb

(G-22,4)

Rakip, sevgiliye yakın olmasıyla âşığın canını yaktığı gibi bu yakınlığı ve ihsanı biraz daha ilerleterek sevgiliye sarılır, onu kucaklar. Âşığın ise bu durum karşısında ağlamaktan başka yapacağı bir şey yoktur.

Dök dök ey dîdelerim eşk-i firâvân bu şeb

Çekdi âgûşa rakîb ol meh-i tâbânı bu şeb

(G-18,1)

Rakip sevgilinin kıl gibi ince belinin sardığını söyleyince âşık buna inanmak istemez, bunun bir karanlık hayal ya da yalan olduğunun ileri sürer.

Mûy-i miyân-ınâzını sardım demiş rakîb

Târ-ı hayâli mi ola yohsa yalân mıdır

(G-51,12)

Sevgili zülfünü talan edince yüz kere mahşer olsa gönüllerde kavgalar bitmez diyen şair burada bizzat rakipten bahsetmemiştir, ancak çokluk eki kullanarak gönüllerde kavgaların bitmeyeceğini söylemiştir. Beyitte rakibe dair ince bir husus daha varsa bu da kavgadır. Kavga iki ya da daha çok kişi arasında yapılan bir şeydir. Buradan da anlıyoruz ki sevgilinin pek çok âşığı var ve bu âşıklar birbirlerini rakip görmekteler.

Mâdâm ki ol fettân zülfünü eder tâlân

Sad mahşer olur bitmez dillerde bu gavgalar

(G-65,11)

Divan şiirinde az rastlana bir durum sevgilinin âşığına lutufta bulunmasıdır. Sevgiliden bu lutfu gören âşık rakibe nispet etmektedir. Âşıklara rakip olanlar sevgilinin lutfunun kendilerine olduğunu görmesini istemektedir.

Bugün görsün kimedir lutf-ı dildâr
Kanı âşıklara agyâr olanlar

(G-79,2)

Kavuşma köşesinde kayıtsız, yabancı olanla konuşulur çünkü gönül tanıdıklarından, âşinâ olduklarından incinmiştir. Âşığı inciten sevgiliden çok yabancılar ya da rakiplerdir. Sevgilinin ettiği cefalara katlanan âşık rakibin ettiklerine dayanamamaktadır.

Eder ma'nî-i bî-gâneyle ülfet künc-i 'uzletde
Ki zîrâ âşnâlardan gönül âzürde olmuşdur

(G-85,5)

Âşık her zaman dert, tasa ve cevr ü cefa içerisindedir bunların hiç birisi eksilmez aksine artar. Sevgilinin canını yaktığı yetmezmiş gibi bir taraftan da rakipler onun canını yakmaktadır.

Bir yâneden agyar yakar bir yâneden yâr
Bu âteş ile yandı gönül cümle hebâdır

(G-93,9)

Sevgili, yabancılara yani âşığa rakip olana uyup âşığını ağlatmıştır. Ancak sevgili aşkında sadık olanın, aşkı gerçek olanın bu dilenci gibi sevgili olduğunu fark edememiştir. Burada sevgili yabancıların sözüne uyarak gaflet içinde kalmıştır.

Agyâra uyup eyledi bu bendeyi nâlân
'Aşkında ise sâdık ola bir bu gedâdır

(G-93,18)

Gözbebeğinin kadrini anlamayan o sevgili cihan meşreplidir o sebeple usülsüz rakipleri artar eksilmez. Burada gözbebeği ile kastedilen âşıktır. Âşık gözbebeği kadar değerlidir. Ancak sevgili âşığın kadrini bilmemektedir. Âşığın kadrini bilip ona iltimas göstermediği için de rakipler git gide artmaktadır.

Cihân-meşrebdir ol büt nâ-şinâs-ı kadr-i merdümdür
Anunçündür rakîb-i nâ-be-hencâr artar eksilmez

(G-105,3)

Dem-i ülfet zamân-ı hazzla gâyet müttefiklerken
Nazar nâ-âşnâya dâ'im estâr artar eksilmez

(G-105,6)

Sevgilinin rakip ile söyleştiğini duyan âşık sitem etmenin kadrini, kıymetini öğrenmiştir.

İşitdim ki seni gayra söyledi ey mürüvvetsiz
Gönül şimdi sitem kadrini bildi ey mürüvvetsiz

(G- 109,1)

Sevgili ağyarı yapıp aşkın cihanını yıkmıştır. Bu aşk cihanı ise gönüldür. Sevgili bir ev yapmak için âlemi yerle bir etmiştir. Sevgili kendinin asıl âşığı olana inanmamakta ona değer vermemekte bir gönül almak için bin gönül yıkmaktadır.

Yapıp agyârı yıkdun bu cihân-ı 'aşkı kim dildir
Bir ev yapmak içün 'âlem yıkıldı ey mürüvvetsiz

(G-109,6)

Sevgilinin rakibe yarım gülüşü bile âşıklar arasında ağlama sebebidir. Rakiplere gülen sevgiliden âşıkların ahları feleklere kadar dayanmaktadır.

Rakîbe nîm-handin bâ'is-i efgân-ı 'uşşâkdır
Olur peyveste 'ayyûka inildi ey mürüvvetsiz

(G-109,7)

Divan şiirinde rakip sevilmeyen, halk tarafından rağbet edilmeyen unsurlara benzetilir. Esrâr Dede de beyitte rakibi şeytana benzetmiştir. *Rakibin şeytan olarak tasavvuru, sevgilinin mahallesinin, cennet olarak tasavvuru, şeytanın oraya yakışmayacağı, oraya yakışanın insan (âşık) olduğu düşüncesine dayanır.*[99] Şeytan tasavvurundaki elindeki süngüyü de unutmamış onun nasıl sakladığını dile getirmiştir.

Sıkışdurmak hünerdir gâliba 'aklında ol hâli
Rakîb-i dîv bilmem nîzesin âyâne saklarmış

(G-120,8)

Sevgili yorulmuş ve bu yorgunluktan yanakları gül gibi kızarmıştır. Âşık bu halinin sebebini sorunca onun rakibin evinden geldiğini anlamıştır. Ağyar ile kast edilen kişi gerçek âşık değildir. Gerçek âşık olmadığı için de sevgilinin değerini bilmez ona hor davranır ancak sevgili yine bu durumun farkında değildir.

---

[99] SEFERCİOĞLU, a.g.e., s.342.

Yorulmuş gül gül olmuş ruhları sordum nedendir bu
Meger ol bî-mürüvvet hâne-i agyârdan gelmiş

(G-124,4)

Âşık, içindeki âşk neşesini gönlünde saklamalıdır. Onu yabancılara duyurmamalı yabancı meclislerinde de kulağına pamuk tıkamalı yani kendisine edilen ithamları duymamalıdır.

Neş'e-i 'aşkı dilinde hıfz edip sâgar gibi
Meclis-i agyârda penbe-be-gûş olmak gerek

(G- 151,10)

Beyitte âşık ile rakibin bir olmayacağının ikisinin aynı yerde bulunmayacağını dile getirmektedir. Eğer ikisi bir araya gelirse âşığın aşkı ham kalır, kendini geliştiremez.

Agyâr ile 'âşıka olmaz müsâ'ade
Şâhid-i nâ-resîde çıkar 'arz-ı hâl-i dil

(G-162,3)

Sevgili daima rakip ile yakın ve onunla ilgilidir. Sevgili rakibin güneşidir akşama kadar onunla gezer. Ancak ışığını kaybedince bile âşığına tenezzül ve lütuf etmez.

Gündüz rakîb ile gezip ol mihr olmadı
Pertev-gedâ-yı vaslı bir ahşâm hilâl-i dil

(G-162,11)

Rakip, âşığı sevgiliden ayırmadan rahat edemez. Çünkü o arabozucu bir fitnedir. Âşığı sevgilisinden ayırıp kendi gönlünü rahatlatmıştır ama âşığın yüreğini yaralamıştır.

Ayırıp yârdan agyâr bu şeb râhat edip
Yüregim yâreledi vâh meded neyleyeyim

(G- 184,4)

Bazen âşık sevgiliye karşı kendisini bile rakip görür. Kendi gayretinden dolayı sevgilinin yüzüne bakamadığını bu sebeple kendi çabalarının bile kendisine rakip olduğunu söyler.

Gayret-i 'aşkım olur mâni' yüzüne bakmağa

Cümleden kat'-ı nazar agyâr kendimdir benim

(G-186,4)

Ey kâleb-ı agyâr-bîn senden eyi agyâr mı var

Sensin yine perde saña olmaz hicâba muhteceb

(G-17,12)

Rakip, kazanın kanlı okunu bilsin ki etrafta dolanan şule benim ahımdır. Burada âşık rakibi uyarmaktadır. Rakip onun sevgiliden ayırdığı için ona ah etmiştir ve bir gün elbet bu ahların yerini bulacağını kaza oklarının rakibi vuracağını dile getirmektedir.

Bilsin agyâr-ı denî şemşîr-i hûnîn-i kazâ

Şu'le-i cevvâle âh-ı bî-gezendimdir benim

(G-186,9)

Âşık sevgilinin bulunduğu yere çıplak gelmiştir. Çünkü rakibin eteğinden tutup ona engel olmasını istememektedir. Burada rakip yerde biten ve kıyafetlerin uç kısımlarına takılan çalı çırpıya benzetilmiştir. Bu çalı çırpı âşığın eteklerine takılarak onu yolunda engellemektedir.

'Uryân geçmişim reh-i kûyundan ol bütün

Dest-i rakîb kûşe-i dâmânım almadan

(G-193,2)

Âşığın sevgiliye sitemde bulunduğu beyitte sevgilinin kendisine adaletli davranmadığını ancak rakiplere karşı olsun adaletli davranmasını temenni eder.

Agyâra vefâsı dâd olsun

Anlar dahı ber-murâd olsun

(G-197,1)

Âşık, rakibini her zaman öç almak isteyen bir düşman olarak görür.

Ey düşmen-i kîne-h^{v}âh-ı 'âşık

Ey hasm-ı kavî-i ehl-i 'irfân

(G199,10)

Âşık, sevgilisini servi boylu bir gencin yanında görmüştür. Onları birlikte görünce de sevgiliden mahrum olmanın yeisi içinde kalmıştır. Burada âşık rakibin biraz da fizikî özelliğini kıskanmaktadır rakibi divan edebiyatında kullanıldığı gibi

yılan, köpek, eşek, şeytan gibi istenmeyen ve sevilmeyen öğelere benzetmemiş aksine onun servi gibi uzun ve düzgün boyu olduğunu dile getirmiştir.

Bir civân-ı serv-kâmetde yine gördüm seni
Şimdi oldur hâlimi hep ye's-i hirmân eyleyen

(G-204,3)

Âşık sevgili rakiplere bakmasın onlara lütufta bulunmasın da varsın bana yarım bakış atsın diyecek kadar kıskançtır. Sevgili kendinse bakmasa bile en azından başkasına da bakmamasını temenni eder.

Bir nîm nigâh etmese de râzıyım ammâ
Teşrîfi eger hâne-i agyâre degilse

(G-212,5)

Bu beyitte de yine kıskançlık söz konusudur. Sevgili rakibe o kadar çok gül öpücük bağışlamıştır ki rakibin sine gül bahçesi gibi olmuştur. Âşık ise bu durumu kıskanmaktadır.

O şûh agyâra ol rütbe eder ihsân-ı gül-bûse
Ki olmuş gerden ile sînesi bûstân-ı gül-bûse

(G-219,1)

Âşık sevgilinin kapısında rakiplerin ne söyleştiğini dinlemekte ve sözü uzun etmeden her şeyden haberdar olduğunu belirtmektedir.

Agyâra kulak tutdugunu yâr derinde
Hîç tûl u dırâz etme olursa haberinde

(G-223,1)

Sevgiliden gelen her şeyin değerli olduğu gibi bela oku da oldukça değerlidir. Sevgili, âşığın ciğerine bela oku atsa da âşık onu saklamalı rakiplere duyurmamalıdır. Âşık rakiplerle hiçbir sırrını paylaşmamalıdır.

Peykân-ı belâyı dil-i agyâra duyurma
Cânın gibi hıfz eyleyerek tut ciğerinde

(G-223,6)

Söylenilmez eyler agyâra kerem
Yakdı bağrım nâr-ı gayret âh âh

(G-229,9)

Âşık, sevgilinin bakış hançerine de kendisinin layık olduğunu söylüyor. Rakibi olan ağyar buna layık değildir. Çünkü âşık sevgili için ciğerini dağlamıştır.

Hançer-i çeşmine ben lâyıkım agyâr degil
Cigerim kanı ile dagladıgım bilmez mi

(G-239,5)

Sevgili, yabancılarla yakınlaşma harareti içindedir. Âşıkta ise giderek sabır tükenmekte kıvılcım kıvılcım yanmaya başlamaktadır.

Yâr eyledi agyâr ile germiyyet-i ülfet
Hayfa giderek hırmen-i sabra şerer oldu

(G-247,15)

Âşık, rakipleriyle uğraşmaktan o derece bıkmıştır ki Rabbine canını alması rakiplerini güldürmesi için dua etmektedir.

Bâri yâ Rabb ten-i efsürdemi bî-cân eyle
Beni hâk eyle rakîbânumı handân eyle

(Tb-3,1,4)

Ragmen bana lutf eder ana yâr
Sâyemde rakîb şâd olsun

(G-197,2)

Sevgili ne rakibin hile ve yalanını anlar ne de âşığı sadakatini anlar. Ancak rakibe iltifat etmesinin sebebi hep âşığın aşkını sınamak içindir.

O şûh agyâr ü yârün sıdku kizbin anlamazammâ
Rakîbe iltifâtı 'âşıkı tekdîr içündür hep

(G-21,5)

Sevgilinin hasta âşığın halini sormasına gerek kalmamıştır çünkü sevgili yabancıların, rakiplerin yaptığı her şeyi hatırlar âşıklarınkini hatırlamaz.

Şimdi su'âl-i hâle ne hâcet bu hastadan
Agyâra karşı n'etdi ki hâtır-nişân mıdır

(G-51,10)

Sevgilinin güzellik bahçesinin her bir goncası rakibe yakındır, rakip ile yakınlık kurar. Bülbül gibi olan âşık da ne kadar can atsa, ileri atılsa da hep dikenlere yani kötü davranış, cevr ü cefaya meyillidir.

Rakîb ülfet olur her goncası bu gülşen-i hüsnün
Tehâlük eyledikçe bülbül ü gül hâra mâ'ildir

(G-88,4)

Sevgili, rakiplerin hilesini ve ikiyüzlülüğünü anlamaz. Hep âşık için zanda bulunur. Âşık için zanda bulunurken de yabancılar vuslata teklifsizce nail olur.

'Âşık hemîşe nâlân dilberde zann ü bühtân
Bî-gâneler visâle teklîfsiz ererler

(G-96,2)

Rakipler, hep âşıkların hakkını inkâr ederler ancak bu alışılmış bir durumdur çünkü herkes âşıkları hor görür ve yerer.

Esrâr 'aceb mi agyâr eylerse hakkım inkâr
Ben böyle etdim ikrâr 'âşıkları yererler

(G-96,5)

SONUÇ

Esrâr Dede'nin divanında âşık, sevgili ve aşkın üçüncü kişisi olan rakip hakkında bir çalışma yapmış bulunmaktayız. Bu çalışmada özel olarak Esrâr Dede olsa da genel olarak divan şiirindeki âşık, sevgili ve rakip üçlemesine de yer verilmiştir. Neticede şiirlerine kendine özgü yönler, mecazlar, mazmunlar ve hayaller katan Esrâr Dede de bir gelenek şairidir ve her divan şairi gibi bu geleneğin kalıpları içerisinde şiirlerini yazmıştır.

Esrâr Dede'nin âşığı olağanüstü, abartılı bir tip değildir. Esrâr Dede divanındaki âşığın en belirgin özelliği sevgiliden onca eza, cefa eziyet görmesine rağmen beklenmeyecek kadar vefalı ve sadakatli oluşudur. Sevgilinin ettiği cefalar yetmezmiş gibi bir taraftan da canın ağyar yakmasına rağmen o yine de sabır ve sükûnu elden bırakmamak konusunda dirayetlidir.

Divanda âşık ile ilgili en farklı benzetme onun aşk cihanında *sâhib-kırân* olmasıdır. Bu şu açıdan önemlidir; sâhib-kırân her savaşta galip gelen hükümdar anlamındadır. Âşık da aşk cihanının sâhib-kırânı olunca aşkı için belki defalarca savaşmış ve hepsinde düşmanlarına, rakiplerine aman vermemiştir. Âşığın bir savaşçıya benzetilmesi pek alışılmış bir şey olmasa gerek diye düşünüyoruz.

Esrâr Dede, aşk için melâmeti göze alır. Onun için aşk bir kaza hükmüdür ve o koşulsuz, itirazsız bütün kaza hükümlerine katlanır. Bu onu melâmete götürse de yine de kaza hükmü olan aşktan vazgeçmez. Melâmet taşı nereden gelirse göğüs gerer ve billur şişe gibi olan gönlünü kırdırmaz.

Esrâr Dede de yakın dostu Şeyh Gâlib gibi aşk ve ateş münasebetinden çokça bahsetmiştir. Bu ikisi arasında bir etkileşim olduğunu akla getirmektedir. Esrâr Dede divanının tamamı incelendiğinde bu etkinin söz konusu olduğu elbette göze çarpar ancak Şeyh Gâlib ve Esrâr arasında yazılan şiirlerde hangisinin nazire olup olmadığı bile anlaşılamayacak kadar incedir. Aşkın ateş olması ve âşığını yakması konusu da böyledir.

Esrâr Dede'ye göre de âşıkta âşıklık istidadı olması gerekir. Çünkü aşk bir yetenek, uğraş, mücadele ve sabır işidir. Aşka yeteneği olmayanın âşıklık iddiasında bulunması da yersizdir.

Âşık, biraz da hayalperesttir. Âşığın gözünde her daim aşka dair bir hayal vardır. Sevgiliye gerçek hayatta ulaşamasa da her an onun hayaliyle hem-demdir. Ancak sevgilinin ettiği eza, cefa yetmezmiş gibi onun hayali bile âşığa eziyet eder.

Âşığın vücut aksamlarından bahsederken de en fazla onun *can*ından söz eder. Çünkü can âşığın en değerli varlığıdır. Sevgili uğruna verebileceği en değerli varlık canıdır. Sevgili âşığının canını yağma etmesine eder ancak sabah rüzgârının sevgiliden getirdiği koku yine âşığın canına can katar.

Esrâr Dede'nin âşığın vücut aksamlarından bahsederken en fazla üzerinde durduğu diğer unsur göz ve gözyaşıdır. Çünkü göz sevgilinin hayalinin zuhur ettiği yerdir. Sevgilinin hayali âşığın gözünde zuhur edince onun gözü durmadan ağlar. Sürekli ağlayan âşığın gözü kırmızıdır.

Âşığın vücut aksamlarından en az söz ettiği ise ağzıdır. Sadece onun lâl olmasından bahsetmiştir bir beyitte.

Tezimizde âşık ilgili maddi ve manevi hallere baktığımızda âşığı en fazla harap eden, âşığı üzüp ağlatanın ayrılık ve hasret olduğu dikkati çeker. Divan şiirinde âşığın bitip tükenmeyen dertlerinden birisi hatta en önemlisi ayrılık ve hasrettir. Esrâr Dede de bu düsturu bozmamıştır. Ancak Esrâr Dede'ye hicran ve hasret oldukça önemlidir çünkü sevgiliyle kavuşmanın kıymetini ayrılık yaşamayanların bilemeyeceği kanısındadır.

Esrâr Dede divanında sevgiliyi incelediğimizde ondaki sevgili tipinin de divan şiirinde idealize edilen sevgili tipi olmasının yanında kendine özgü farklı bir renk eklemeyi başarmıştır. Sevgili vefa nedir bilmez, âşığına cevr ü cefa etmekten zevk alır, adaletsizdir, en önemli silahları ise güzellik unsurlarıdır. Bu güzellik unsurlarının bazıları kan dökücü bazıları ise can alıcıdır. Her zaman âşığı görmezden gelir ve onunla ilgilenmezken her daim ağyar ve rakipler ile birliktedir. Sevgiliye etmediği iltifatı ağyara eder.

Sevgili put gibi güzeldir, kâfir gibi acımasızdır ve fitnelikte onun üzerine yoktur. En büyük eğlencesi ise âşığına cevr ü cefa etmek, savaş aletine benzetilen güzellik unsurlarıyla âşığının kanını dökmektir. Âfet-i devrân olan sevgilinin amacı

âşığın kanını dökmekten ziyade onu öldürmektir. Sevgili âşığına bu derece eziyet etmesi ve onu üzmesine rağmen yine de âşık için ihsan kapısıdır.

Esrâr Dede de sevgiliyi bir hükümdara ve zavallılara ihsan kapısı olan sultana benzetmekten geri kalmazken dikkati çeken bir unsur vardır. Esrâr Dede, sevgiliyi bir yöneticiye, devlet büyüğüne benzetirken *şâh* teşbihini daha çok kullanır. Bu gerek *es-seyyîd* soyundan gelmesine gerekse etkisinde bulunduğu ve o tarazda şiirler yazmaya özendiği Hurûfîliğin ve Melâmiliğin etkisi olabileceği düşüncesine götürmektedir bizleri.

Dikkatimizi çeken bir unsur da sevgili *kimya*ya daha doğrusu sevgilinin bakışını kimyaya benzetmesidir. Bilindiği gibi sevgilinin âşığa bakması âşık için son derece önemlidir. Bu ona yapılan bir iltifat nezdindedir. Burada kimyanın şu özelliği vurgulanmıştır ki kimya eski inanışa göre değersiz maddeleri altına çevirmektedir. Sevgilinin bakışı da âşık üzerinde aynı etkiyi yapmaktadır. Hor hâkir görülen, hastalık benzi sararan, ağlamaktan gözleri kızaran ve belki de çölde kırda yaşayan bir melâmi halindeki âşığı sevgilinin bir bakışı rakipler arasında onu değerli yapmaktadır. Çünkü sevgili ona bakarak iltifatta bulunmuş ve onu değerli kılmıştır.

Esrâr Dede, sevgilinin fiziki özelliklerini anlatırken üzerinde en fazla durduğu güzellik unsuru saçtır. Tezimizde saçı *zülf* ve *kâkül* olarak iki ayrı başlık altında incelemiş bulunmaktayız. Zülf ve kâkül üzerinde durma sebebi bunların sevgilinin ay gibi beyaz ve parlak yüzünü kara renkleriyle gölgelendirmeleridir. Zülf yüzünün yanlarından, kâkül ise alnının üzerinden sevgilinin yüzüne bakmayı engellemektedir.

Tezimizde gazellerin gidişatı doğrultusunda yüz ile ayva tüyleri aynı başlık altına alınmıştır. Esrâr Dede, sevgilinin ayva tüylerini onun güzelliğini gölgelendiren bir unsur olarak dile getirir. Sevgilinin yüzünü aynaya teşbih ettiğinde ayva tüyleri bu aynanın kiri, pası olarak nitelendirir. Sevgilinin yanağı renk ve yakıcılık bakımından ateşe benzetildiğinde ise ayva tüyleri bu ateşin dumanı olarak dile getirilir. Ayva tüyleri sevgilinin güzelliğini gölgelendirdiği için sevgili de yüzün de ayva tüyleri belirdikçe hırçınlaşmaktadır.

Dikkatimiz celbeden bir diğer unsur da Esrâr Dede’nin gamze ile ilgili tasavvurlarıdır. Gamze bilindiği gibi sevgilinin âşığına cevr etmekte kullandığı en

öldürücü silahlarından birisidir. Esrâr Dede, gamzeyi beyitlerinde hem gözün yan bakışı anlamında kullanmış hem de yanak ve çenedeki çukurluk anlamında kullanmıştır. Bu beyitlerin anlam ve terkiplerine göre değişmektedir.

Gamzeyi yanaktaki veya çenedeki çukur olarak aldığı bir beyitte de yine gamzenin öldürücülüğünü ön plana çıkarmakta geri kalmamıştır. Çünkü o sevgilinin gamzesini siyaset yerine teşbih etmiş ve âşığını orada öldürmeye karar kılmıştır.

Divan şiirinde cevr ü cefa sevgilinin en vazgeçilmez unsurudur. Esrâr Dede'nin de sevgili ile ilgili maddi ve manevi hallerde en fazla üzerinde durduğu konu sevgilinin cevr ü cefasıdır. Sevgili cevr etmekten zevk alırken âşık da bu eziyeti çekmekten inanılmaz derece bir keyif, bir tat alır. Bu eziyetleri kendisine lütuf sayar. Ancak sevgilinin cevr ü cefa etmekte de adaletsiz davrandığı kanısındadır. Sevgilinin adalet anlayışı ise âşığın vefasına karşılık ona cevr ü cefa etmektir.

Sevgili ile ilgili dikkatimizi çeken bir diğer unsur da sevgilideki tutarsız davranışlardır. Sevgili önce âşığın gönlünü alır sonra azarlar. Hem onun kendine bağlanmasını ister kendine bağlanınca da ondan bir an önce kurtulmak ister. Bu sevgilinin şımarık mizacı ile açıklanabileceği gibi âşığa cevr etme yöntemi olarak kullandığı da söylenebilir.

Rakip, divan şiirinde aşkın üçüncü kişisidir. Sevgiliden bahseden her şair genellikle rakipten bahsetmeyi de ihmal etmez. Çünkü sevgili âşığına ilgi göstermezken her daim rakiplere iltifatta bulunmakta âşık da bu durumdan muzdarip olmakta ve onu kıskanmaktadır.

Esrâr Dede'ye göre sevgili de rakibin hilesi ile âşığın sadakati arasındaki farkı anlayamamakta, anlasa bile âşığına zulm etmek için yine iltifatını rakiplere göstermektedir.

Divana baktığımızda Esrâr Dede'nin yumuşak huylu mizacından kaynaklansa gerek rakibe karşı acımasız değildir. Onun varlığını kabul etmiş görünmekte ve hatta sevgiliye yaranabilmek için rakiplerle iyi geçinmeye bile çalışmaktadır.

Rakip genellikle toplumun değer yargılarına göre kötü olarak tasavvur edilen, beğenilmeyen, istenilmeyen, itibar edilmeyen unsurlara teşbih edilirken Esrâr Dede

bu teşbihlerde de pek aşırıya kaçmamış rakip hakkında söylediği en kötü kelimeler *bârid* ve *dîv* teşbihlerinden fazlası değildir.

Esrâr Dede Divanı üzerinde yaptığımız bu çalışmayı, çalışmamıza asıl sebep olan aşkı anlattığı bir beyitle sonlandırmayı uygun bulduk. Esrâr Dede'nin aşkı tarif ettiği beyitten anlaşılacağı üzere aşk ne âşığı ne sevgiliyi ne de rakibi istediğine kavuşturmuştur.

Hîç kimseyi 'âlemde be-kâm etmedin ey 'aşk
Esrâr sana ***bî-hûde gavga*** *demesin mi*
(G-242,5)

KAYNAKÇA

ARI, Ahmet, *Galib Dede'nin Aşk Ateşi Şeyh Galib Divanı'nda Aşk*, Profil Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2008.

AYDEMİR, Yaşar, *Klasik Şiirimizde Aşk ve Sadakat*, Turkish Studies İnternational Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume5/ 3 Summer 2010.

BACHELARD, Gaston, *Ateşin Psikanalizi*, Çev. Aytaç Yiğit, Bağlam Yayınevi, İstanbul, 1995.

BANARLI, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi C. I-II*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.

BATİSLAM, Hanife Dilek, *Divan Şiirinde Âşık, Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm*, Folklor/Edebiyat, Ankara, 2003, C.IX, S.34.

BATUR, Zekerya, *Atasözü ve Deyimlerde Kadın ve Kadının Sosyo-Psikolojik Özellikleri*, Turkish Studies İnternational Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 6/ 3 Summer 2011.

BAYRAK, Ömriye, *Şeyhî ve Nedîm Divanlarında Sevgili*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2012.

CEBECİOĞLU, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2005.

ÇETİNKAYA, Ülkü, *Divan Edebiyatında Kadına Genel Bakış*, Turkish

Studies İnternational Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/ 4 Summer 2008.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitapevi, 23. Baskı, Ankara, 2006.

ERGÜN, Saadet Nüzhet, Türk Şairleri, 1988.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, *TasavvuftanDilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılâp ve Anka Kitapevleri, İstanbul, 1977.

GÖNEL, Hüseyin, *15.-16. Yüzyıl Divanlarına Göre Divan Şiirinde Sevgili*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlamamış Doktora Tezi, Akara, 2010.

GÜVEN, Güler, *Ali Nihad Tarlan'dan Divan Şiiri Dersleri*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2011.

HACITAHİROĞLU, Abdullah Öztemiz, *Esrâr Dede*, Diriliş Dergisi, Temmuz, 1975, S. 11.

HORATA, Osman, *Esrâr Dede Hayatı, Eserleri, Şiir Dünyası ve Dîvânı*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1998.

İSEN, Mustafa, *Acıyı Bal Eylemek/ Türk Edebiyatında Mersiye*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1994.

KAPLAN, Yunus, *Divan Şiirinde Ölüm Karşısında Âşıkların İstekleri*, Turkish Studies İnternational Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 5/ 3 Summer 2010.

KASIR, Hasan Ali, *Esrâr Dede Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı'nın*

Karşılaştırmalı Metni, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1996.

KASIR, Hasan Ali, *Türk Edebiyatında Fütüvvet-nâmeler ve Esrâr Dede Fütüvvet-nâmesi*, Atatürk Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Haluk İpekten Armağanı, 1993.

KOCATÜRK, Vasfi Mahir, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Yayınları, Ankara, 1970.

KURNAZ, Cemal: *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü* (*Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* – Ahmet Talat Onay), Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2013.

PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, 17. Baskı, İstanbul, 2008.

SEFERCİOĞLU, Mehmet Nejat, *Nev'î Divanı'nın Tahlili*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2001.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara, 2005.

TOLASA, Harun, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2001.

ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2005.

UNDU, Sevda, *Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda Sevgili ve Sevgilinin Güzellik Unsurları*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2007.